

Л. 6.4 / 81

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
Р. И. Бр. 14320

DE IULII VALERII USU PRONOMINUM

DISSERTATIO INAUGURALIS
QUAM AUCTORITATE ET CONSENSU AMPLISSIMI
PHILOSOPHORUM IN ACADEMIA PHILIPPINA
MARPURGENSI ORDINIS AD SUMMOS IN PHILO-
SOPHIA HONORES RITE CAPESSENDOS

SCRIPSIT

HENRICUS STENGEL
GREIZENSIS-BORUSSUS



MARPURGI CATTORUM
TYPIS ACADEMICIS IOH. AUG. KOCH
MCMIX

Referente *Theodoro Birt* dissertatio ab amplissimo philosophorum
ordine adprobata die IV. mensis Novembris a. MCMVIII

MATRI CARISSIMAE
SACRUM

Praefatio.

Cotidiani sermonis usu vocabula ita teruntur, ut eorum forma vocalibus consonantibusve eiectis attenuetur, vis naturalis ac principalis paulatim mutetur, significatio infringatur. Idcirco syllabis suffixi aut praefixi loco additis antiquior vox augetur et amplificatur, vel usus fert, ut voces aliae ex consuetudine loquendi demantur et evanescant, aliae spissius frequententur. Quae ut exemplis demonstrarem, de pronominum usu agam respiciens *Iulii Valerii* eum librum, qui inscribitur *Alexandri Polemi res gestae Alexandri Macedonis translatae ex Aesopo Graeco*.

Poemata a Valerio inserta, in quibus metri ratione habita fieri non poterat, ut scriptor plane in suo tantum dicendi genere versaretur, interdum commemoravi, numquam formas vocabulorum in eis allatas ceteris annumeravi.

Quaerenti mihi de Iulio Valerio editio a Bernhardo Kuebler curata ad manum est, in qua collati sunt codices hi:

- 1) *Codex rescriptus Taurinensis* (T) saeculo septimo exaratus litterisque, quas cursivas Romanas dicunt, usus.
- 2) *Codex Ambrosianus* (A) saeculo decimo vel nono scriptus.
- 3) *Codex Parisinus* (P) saeculo tertio decimo exaratus.
- 4) Duo folia *codicis Basileensis* (B) saeculo undecimo scripti.
- 5) *Epitoma Iulii Valerii* ab I. Zacher edita.



Praeterea nuper accesserunt:

6) *Fragmentum Helmstadiense* (H) ab H. Fuchs collatum.¹⁾

7) *Epitoma Oxoniensis* (O) a G. Cillié edita.²⁾

Haec hactenus. Usus sum his praecipue libris:

- J. Anglade: de latinitate libelli qui inscriptus est Peregrinatio ad loca sancta. Paris 1905.
 A. Ausfeld (Kroll): rhein. mus. 61, 636 zu Julius Valerius.
 Th. Birt: Der Hiat bei Plautus und die lateinische Aspiration bis zum X. Jhdt. n. Chr. Marburg 1901.
 F. Blass: Grammatik des neutestamentlichen Griechisch. Göttingen 1896.
 R. Blaum: Programm Strassburg (Lyceum) 1876 über Valerius Maximus.
 A. Draeger: historische Syntax der lateinischen Sprache. Leipzig 1878.²⁾
 A. Ebert: de M. Frontonis syntaxi. Erlangen 1880.
 A. Engelbrecht: Wiener Sitzungsberichte, phil.-hist. Klasse 1885, 423 (Claud. Mamert.).
 H. Goelzer: grammaticae in Sulpicium Severum observationes, potissimum ad vulgarem latinum sermonem pertinentes. Paris 1883.
 H. Goelzer: étude lexicographique et grammataire de la latinité de St. Jérôme. Paris 1884.
 O. Haag: Die Latinität Fredegars. Erlangen 1898.
 Hdb.: Iw. Mueller, Handbuch f. class. Altertumswissensch. II, 2, 1900.³⁾
 A. Hoppe: Progr. Lauban 1873 über die Sprache des Philosophen Seneca.
 A. Hoppe: Progr. Lauban 1877 über die Sprache des Philosophen Seneca.
 H. Hoppe: Stil und Syntax des Tertullian. Leipzig 1903.
 A. N. Jannaris: an historical greek Grammar, chiefly of the attic dialect. London 1897.
 W. Kalb: Roms Juristen nach ihrer Sprache dargestellt. Leipzig 1890.
 E. Klebs: Die Erzählung von Apollonius aus Tyrus. Berlin 1899.
 C. Kluge: de itineralio Alexandri Magni. Breslau 1861.
 A. Koehler: acta Seminarii Erlangensis I, 367.
 G. Koerting: Lateinisch-romanisches Wörterbuch. Paderborn 1908.³⁾

1) H. Fuchs, Beiträge zur Alexandersage. Programm, Giessen 1907.

2) G. Cillié, de Julii Valerii epitoma Oxoniensi. Strassburg 1905, quam dissertationem Cillié auctam brevi foras se daturum esse pollicitus est.

- H. Koziol: Stil des L. Apuleius, ein Beitrag zur Geschichte des sog. afrikanischen Lateins. Wien 1872.
 J. Ph. Krebs: Antibarbarus der lateinischen Sprache. Basel 1905—08.⁷⁾ bes. v. J. H. Schmalz.
 H. Kretschmann: de latinitate L. Apulei Madaurensis. Königsberg 1865.
 R. Kuehner: ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Hannover 1877.
 G. Kvičala: Sitzungs-Berichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse 65 (1870).
 G. Landgraf: Zeitschrift für österreichische Gymnasien 33, 429.
 M. Lindsay: Die lateinische Sprache, übersetzt von H. Wohl. Leipzig 1897.
 A. Loennergren: de syntaxi Sulpici Severi. Upsala 1882.
 Meyer-Luebke: Grammatik der romanischen Sprachen. Leipzig 1890—94.
 M. Mueller: de Apollinaris Sidonii latinitate. Halle 1888.
 F. Naegelsbach: lateinische Stilistik. Nürnberg 1905.⁹⁾ besorgt von J. Mueller.
 F. Neue-Wagener: lateinische Formenlehre. Berlin 1892.³⁾
 J. Obermeier: Programm München 1886 über den Sprachgebrauch des Annaeus Lucanus.
 C. Paucker: de latinitate Hieronymi. Berlin 1880.
 J. Praun: Bemerkungen zur Syntax des Vitruv. Bamberg 1885.
 K. Reisig: lateinische Syntax nach Vorlesungen, neu bearbeitet von J. H. Schmalz u. G. Landgraf. Berlin 1888.
 H. Roensch: Itala u. Vulgata, das Sprachidiom der urchristlichen Itala und der katholischen Vulgata unter Berücksichtigung der römischen Volkssprache. Marburg 1869.
 H. Roensch: semasiologische Beiträge zum lateinischen Wörterbuch. 3 Hefte. Leipzig 1887—89.
 K. Sittl: die lokalen Verschiedenheiten der lateinischen Sprache mit besonderer Berücksichtigung des afrikanischen Lateins. Erlangen 1882.
 F. Stolz: historische Grammatik der lateinischen Sprache. Leipzig 1894.
 P. Thielmann: Programm Speier 1881 über Sprache und Kritik des lateinischen Apollonius-Romans.
 O. Weise: Charakteristik der lateinischen Sprache. Leipzig 1906.³⁾
 C. Weyman: Sitzungs-Berichte der k. bayr. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse. München 1893.
 G. Wolterstorff: historia pronominis ille exemplis demonstrata. Marburg 1907.
 H. Ziemer: junggrammatische Streifzüge im Gebiete der Syntax. Colberg 1883.²⁾



Quibus praemissis ad propositum properemus et primum tractentur

Pronomina possessiva et personalia.

Pronomina possessiva nisi cum vi efferuntur, substantivis non antecedunt et tum solum ponuntur, si quid ad evitandas ambiguitates valent. Tamen in latinitate posteriore has regulas non iam sequuntur scriptores, qui modo pronomen possessivum, etiamsi non desideratur, adhibeant, modo substantivo, ubi non cum vi effertur, anteponant. Quamquam apud nullos scriptores exempla cum regulis grammaticis consentientia deficiunt. Apud Valerium quoque eiusmodi locos plurimos inveni velut: 47, 19 *Darius ipse Alexandro famulo meo iubeo dicoque haec. Mando tibi reverti ad parentes tuos, famulos scilicet meos.* 34, 12 *hanc igitur urbem nominis sui appellatione dignatus.* 134, 9 *quae dicta cum ex natura hominis meum quoque animum attillarent.* 154, 12 *quare vestrae sit facultatis, si quid de bello consultetis.* cf. 73, 4. 79, 24. 117, 19. 160, 23.

Pronomen possessivum si deesset, non desideraremus huiusmodi locis: 29, 24 *veridicentiae isti testis accedo nec labores vestros, quos praetenditis, non adstipulor.* cf. 113, 20. 59, 7 *igitur cum sibi per urbem Abderam transitus foret, obseratis urbis suae claustris Abderitae . . .* cf. 92, 20. 97, 2.

Sine ulla necessitate substantivo antepositum est in his exemplis: 78, 27 *enimvero vos, qui conscientia premere-*

mini, nihil omnino sanctum erga mea obsequia consultantes, quin etiam explorantes idoneum tempus, quo meos Macedonas infestaretis, id animi prodidistis, quod adversum nos tunc etiam habuissetis, cum patre meo Zakynthios oppugnante auxiliares diversae parti fueritis. 47, 25 *pila vero, quod eius congruat cum tua aetatula lusitatio, non haec opera, quam latrocinantium ritu cum tuis similibus es adgressus.* cf. 64, 2. 68, 24 (vide l. 28). Gloriandi causa fortasse additum est *suus*: 38, 11 *uti ex hisce litteris sui nominis perpetuitas in urbis partibus celebraretur.* cf. 56, 12. 61, 27. 76, 5. 97, 20; item fortasse p. 78, 27 sqq. v. s.

Pronomen *suus* aliis quibusdam pronomibus, quae ei proxima sunt, attractum est his locis: 21, 12 *habebat tamen Nicolaus ipse, quod sibi de suis viribus polliceretur.* cf. 92, 28. 108, 10. 91, 27 *id enim etsi parum consultum aliis videtur regem sui ipsum pro se nuntium fieri.* Hic eadem de causa *suus* verbo *nuntium* antecedit, quin etiam plane abundat. Nam cf. l. 25.

Aliam excusationem habent ea exempla, in quibus possessivum antepositum inter substantivum et adiectivum collocatum est: 53, 15 *omnem tui iniuriam pro omnem iniuriam tuam.* cf. 86, 11. 146, 28. 147, 10. Tamen aliter quoque collocatur: 102, 14 *iustae indignationi nostrae.*

Ex his exemplis Valerium pronomen possessivum saepius scripsisse quam classicos, qui dicuntur, scriptores elucet; quod idem non valet de eis locis, ubi duo substantiva cum uno solo possessivo coniunguntur: 75, 12 *indignationem vestram et sententias.* 87, 4 *polliciti ac spei meae.* cf. 24, 8. 74, 22. 76, 11. 77, 20. 80, 11. 144, 27. 147, 2. 151, 24.

Tamen alia ex parte similibus exemplis pleonasmus pronominis possessivi illustratur: 99, 4 *uti mecum matris quoque et coniugis, ut te dignum est, filiorum quoque nostrorum meminisse non aspernere.* cf. 102, 7. 107, 27.

Interdum denique possessivum bis positum est, ita ut chiasmus, quem dicimus, evadat: 99, 24 *quod thesauros suos suaque regna pollicetur*. Et simili modo 102, 14. 147, 22.

Breviter annecto nonnulla exempla, in quibus coniuncta sunt possessiva cum demonstrativis: 78, 15 *adfectus hic meus*. 139, 28 *cum hac tua, Antigone, sapientia!* 146, 19 *haec tua tacita indignatio*. cf. 149, 9. 146, 13 *tua illa famosa prudentia*. 120, 11 *inter hasce scientias nostras*. 113, 20 *illum ipsum Liberum vestrum*. 118, 17 *huiusce dicriminis vestri*. 30, 3 *ista maturitas vestra*. Nusquam vero *suus* sibi pro *suus* observavi. Sed haec quidem de collocatione. Iam vero de forma agam.

Occurrit praeter notissimas et ubique usitatas formas una, quae commemoratione digna est, dico vocativum *mi*. Nam haec vox non solum masculina singularis est, sed etiam feminina et pluralis: 90, 25 *nate mi*. cf. 145, 25. 149, 5. 150, 11. 156, 13. 18, 8 *mi rex*. cf. 15, 14. 18, 23. 102, 10. 123, 18. 162, 24. 157, 13 *mater mi*. 11, 8 *mi mulier*. cf. 25, 17. 19, 4 *mi parentes*. At cf. 48, 15 *Macedones nostri*. 112, 10. Pluralis *mi* exhibetur iam a Plauto: Cist. 678 *mi homines, mi spectatores, facite iudicium si quis vidit*. Et posterioribus temporibus cf. Hier. ep. 22, 2. Quamquam feminini generis neque apud priscos neque apud optimos scriptores ullum exemplum extat, tamen posteriores inde ab Apuleio in hanc negligentiam inciderunt: Apul. met. IV, 26 *mi parens*. cf. Neue-Wagener II³, 366 sqs. Kretschmann 86. Koehler 417.

Praeter simplices pronominum *noster* et *vester* formas fortiores etiam a Valerio usurpantur, *nostras*, *vestras* dico. Quin etiam vetus forma *nostratis* Valerio tribuenda est: 75, 9 *nam si Atheniensis Stasagoras aequae quam sacerdos illa templi nostratis est* (= unser Landsmann ist). Haud necessario Ausfeld eam mutari volebat, id quod iam Kroll ibidem repudiat. 52, 3 *nostratibus* (= unsere Landsleute).

cf. 128, 20. 131, 7. Adiectivum *nostras* (= unsrig, heimisch) observavi: 124, 9 *ad nostratia corpora*. cf. 137, 8. 141, 26. 143, 16. 53, 8 *nos vestratibus similes*. 87, 22 *vestratibus armis*.

Nunc de usu syntactico pronominis *suus* disserendum est. Primum quidem pronomen personale *sui* pro possessivo *suus* usurpatur. cf. Hdb. 236. Kuehner II, § 116, 2. Draeger I², 471 sq. Reisig III, § 363. Roensch, semas. 50.

Iam Cicero ab hoc dicendi genere non abhorret, etsi raro tantum a communibus omnium regulis recedit. cf. Acad. post. § 42 *principium sui*. Val. Max. I, 2, 9 *spectaculo sui*. cf. Blaum 10. Senec. ep. 9, 22 *omnis stultitia laborat fastidio sui*. cf. A. Hoppe 1877, 7. Senec. Herc. Oet. 1216 *nam quis dignus necis Herculeae superest auctor nisi dextra tui*. cf. Ackermann, Philol. X. suppl. 377 sqs. Melzer, Jahresbericht des städtischen Realgymnasiums, Chemnitz 1890, 32, qui his genetivis personam fortius designari quam ipso pronomine possessivo statuit, non tamen argumenta protulit. *Sui* substantivo modo antecedit modo succedit, ut, quid sit discriminis inter *sui* et reliquas formas pronominis *suus*, nullo modo disceptari possit. Pergo in enumerandis aliis scriptoribus: Tac. ann. IV, 24 *primo sui incessu* et saepius. Apul. Apol. 21 (Helm 25, 14) *ad usum sui* 82 (91, 5). cf. Kretschmann 89. *Tui* et *vestri* ab eo non esse adhibita testis est Hildebrand ad met. V, 3. Itin. Al. Magn. 17 *sub nomine sui* 25 eqs. cf. Kluge 44. Draegero arbitranti I², 472 postea rursus hunc liberio rem usum paulatim recedere non assentior. cf. quae ex archivio lexicogr. transcribo: tom. V, 496 (Woelfflin) Pseud. Cypr. de aleat. 2 *sub cura nostri constituti*. VI, 7 (Woelfflin) Florus III, 13 *misera res publica in exitium sui merces erat*. VII, 480 (Woelfflin) Min. Fel. 27, 2 *perditionem sui*. IX, 557 (Landgraf) Porphy. (schol. Horat.) 36, 20 *conqueri de iniuria sui*.

Adicio nonnulla exempla ex libris scriptorum ecclesiasticorum et hominum iuris peritissimorum: antecedit Philipp. 2, 12 *non ut praesentia mei*. cf. Roensch 418. Tertull. Ux. II, 2 *ad exemplum sui*. cf. H. Hoppe 18. Hier. ep. 127, 8 *interim absentiam nostri* mutuis solabamur *alloquiis* et saepissime. cf. Goelzer 318. Ulp. 39, 2. Jul. Paul. ad. Pl. 40, 7 *natura sui*, qui scriptor in ceteris rebus grammaticis accuratissimum se praestat. cf. Kalb 137, qui non male cum hac re comparat genetivum *ἐαυτοῦ*. Sed Draeger I², 471 negat causam huius commutationis repetendam esse e lingua Graeca, sed ex eo, quod genetivus subiectivus et obiectivus inter se vetustissimis quoque temporibus satis separati non essent. cf. Reisig III, adn. 540, cui assentior.

Quoniam satis diu in enumerandis aliorum exemplis versati sumus, ad Valerium recurramus. Apud hunc quoque exempla extant plurima: 9, 20 *lubentiam sui*. 34, 24 *sustentationem sui*. cf. 46, 14. 51, 5. 62, 28. 91, 28. 92, 2. 94, 6. 98, 3. 105, 16. 114, 22. 121, 13. 157, 21, ubi praeterea *sui* pro *eius* usurpatum est. cf. 3, 9. vide infra. 112, 23 *legationem mei*. 48, 3 *nostri* numeros. cf. 53, 4. 53, 15 *omnem tui iniuriam*. cf. 147, 7. 148, 26 *ex praedicatione vestri*. cf. 62, 4. 136, 6. Quae cum ita sint, 92, 28 iam ipsum *sui* ignaviae et diffidentiae testem esse, *sui* P pro *suae*, quod coniecit Mueller recepitque Kuebler, fortasse retinendum esse censeo, etsi satis dure dictum est.

Draeger ostendit commutavisse homines genetivum subiectivum et obiectivum, neque vero ostendit, quid causae fuerit commutantibus. Videor mihi hanc quoque invenisse. cf. Senec. ep. 9, 22 *omnis stultitia laborat fastidio sui*. Hic *sui* pro *suus* facillime oriri potuit, cum verba *fastidio sui* complectantur duplicem sententiam et *fastidium suum* et *fastidium adversum se*, quam utramque hoc loco scriptor intellegi voluisse existimo. Apud Valerium quoque tale exemplum adest: 98, 2 *recursabantque eum et captae urbes et subiugatae nationes et aequatio sui ad deorum immor-*

talium vires. *Aequatio sui* i. e. aequatio ab ipso Dario effecta simul ad eiusdem Darii personam spectans.

Huc accedunt duo exempla, quae omnino non e confusis inter se genetivis subiectivis atque obiectivis declarationem accipiunt, quorum est alterum hoc: 16, 16 *super regni sui*que sollicitus successore, assimilatione quadam ortum; nam pronomini *sui*que antecedit *regni*. Contra 3, 21 *meam et Philippi congruentiam* genetivus sequitur. Similiter 3, 24. 71, 23. Ovidius tamen haec dicit: met. VIII, 777 *attonitae dryades damno nemorumque suo*que. cf. met. IV, 685. Talis assimilatio adest: Cic. de nat. deor. I, 27 *nihil solidi, nihil expressi, nihil eminentis*. Corn. Nep. Timol. 4, 2 *nihil neque insolens neque gloriosum ex ore eius exit*. cf. Ziemer 75.

Alterum exemplum est 14, 20 *aliud duco ad similitudinem nostri, aliud vero auctius, quam sit ex nostra natura*. Valerio in animo versabatur structura *mei, tui similis*, ut *nostri similitudinem* scriberet. cf. Apul. met. VIII, 6 (180, 24 Helm) *ad nostri similitudinem conformatus*. Plaut. mil. 963 *cupiunt tui*, sic legitur ex coniectura, ubi *cupidus tui* multum ad constructionem formandam valuisse nemo negabit. cf. Ter. Hecyr. 142 *nisi cupiens tui*. Ziemer 99. Eadem de causa fortasse quis legerit contra *tuis* codicum, quod satis audacter dictum videatur, 47, 27 *quam latrocinantium ritu cum tui similibus es adgressus*. Tamen obstat 125, 4 *a se modo suisque similibus*.

Praeterea nimirum genetivus obiectivus *sui* observatur, velut 32, 12 *igitur doctus evidentibus monitis non absque cura sui esse numen illud*. cf. 57, 15. 61, 14. 142, 9. 154, 12 (*vestri*), 15 (*nostri*). Postremo ubi *nostri* exigimus, alius casus obliquus extat: 75, 14 *omniaque, quae ille in contumeliam nostram fecerit* T. *nostri* AP. cf. 146, 19. 147, 19 *quam vellem, inquit, o mater, nostrae quoque iniuriae meminisse!* cf. 71, 1.

Sed enim pergamus. Saepenumero refertur a Valerio pronomen reflexivum *suus* ad subiectum »accusativi cum infinitivo«, non ad primariae sententiae: 66, 19 *respondit eumque ait magistratu suo protinus deponendum*. cf. 27, 11. 72, 19. 88, 15. 91, 28. 98, 21. 106, 22. 118, 28. Cuius usus causa haec est, quod pronomen *suus* refertur ad eum, qui appellatur vel de quo aliquid narratur. Ad hanc consuetudinem declarandam, cum Latinum exemplum non habeam, liceat Graecum afferre, Soph. Trach. 1124 sq.: ὦ παγκράτιστε, καὶ παρεμνήσω γὰρ αὖ τῆς πατροφόρον μητρὸς ὡς κλεῖν ἐμέ; ubi πατροφόρον Hercules quasi ex Hylli persona dicit. Alia eiusmodi exempla congescit Schneidewin=Nauck l. l. Neque tamen solum ad subiectum, sed etiam ad alia verba »accusativi cum infinitivo« *suus* refertur: 58, 29 *parique sese stilo opera sua prosecuturos esse promitterent* (sese=litteratos, sua=Alexandri). 133, 4 *namque oriente sole marem illam arborem itemque cursus sui meditullium possidente . . . loquacem fieri*. 103, 23 *regem suum in sua regia solitarium opprimunt* (sc. satrapae). cf. 51, 5. 64, 8. 81, 3.

Praeterea autem multis locis consuetudinem optimorum scriptorum sequitur Valerius: 81, 15 *igitur oportere eos navibus derelictis armisque depositis amicitiae suae* (sc. Alexandri) *potius quam armorum capere experimentum*. et 90, 34. 108, 28. 120, 4. 155, 4 et alias.

Illi dicendi generi simillimus est pronominis personalis usus in his exemplis: 3, 19 *qui aderant sibi ex ministerio regali [ut arcanum sermonem tuto committeret].*¹⁾ 15, 29

1) Illa verba *ut arcanum sermonem tuto committeret*, quae Kuebler inseruit, additamentum sunt codicis Oxoniensis, quod in textum recipi non probo. Nam epitomatores Valerii interdum verba commutavisse, cum vel vocabula priscae tantum latinitatis propria vitaret vel additis nonnullis verbis accuratius id, quod Valerius dixit, explicaret. ostendit Cillie in praefationis suae ea parte, quam scripsit de sermonis consuetudine. Sententia loci haec est optima: Olympias mirans opu-

hinc Alexander comperto eo, quod pater sibi . . . fuit. cf. 16, 6. 24, 10. 27, 2. 31, 4. 41, 6. 56, 13. 59, 7. 99, 19. Optime haec confusio illustratur hoc exemplo: 51, 19 *igitur sese* (sc. satrapas) *oportere eum* (sc. Alexandrum) *protinus obviantes compeditum ad sese* (sc. Darium) *dirigere*. Eadem ratione intellegendum puto 13, 15 *erat quidem ille ad omnes litteras iam peritus, et sibi quisque ludus in puero imperiale aliquid fuerat meditamentum* = und jedes Spiel war für ihn in seiner Kindheit (= in pueritia!) eine Vorübung für seinen Herrscherberuf. *sibi* pro *ei* scriptum est, quia *sibi quisque* et similia in Latino sermone saepissime coniungebantur. Ceterum *sibi* pro *ei* vel *illi* saeculo decimo p. Chr. n. in deliciis habitum est: cf. praef. ad J. Grimm und J. A. Schmeller: lateinische Gedichte des 10. und 11. Jahrhunderts, Hannover 1838.

Quomodo haec consuetudo orta sit, recte mihi Draeger I², 76 videtur hoc fere modo explicasse: omnibus fere locis, quamquam oratio obliqua non est, tamen scriptor ita loquitur, quasi sit obliqua. Valerius cogitationes nostras a sua revocare vult narratione, conferre eas in ipsum Alexandrum, ut hunc quasi in mente ante nos versantem videamus vel audiamus loquentem.

Haec omnia classicis, quae dicuntur, temporibus fere evitata sunt ideoque apud Ciceronem in prioribus tantum orationibus et in epistulis leguntur; Tacitus non scripsit; a posterioribus tamen scriptoribus hic usus valde propagatur. Hdb. 442. Val. Max. IV, 1, 6 *cum eum cives sui tamquam seditiones apud eos moventem* cf. Blaum 9. Senec. de ben. VII, 15, 3 *quantum in se est*. A. Hoppe 1877, 7. Obermeier 14 falso affert Annaei Lucani haec verba: Phars. V, 805 *quae nox sibi proxima venit*, ubi in editione Franckeniana legitur cum optimis codicibus *quae nox tibi . . .*,

lentiam earum rerum, quas Nectanabus prompsit, omnes qui aderant exire iubet et dicit: intueri meam et Philippi congruentiam. Nihil sic deest, quod quaeramus.

item Hosius. Recte tamen IX, 638 *quem, qui recto se lumine vidit, passa Medusa mori est.* Apul. met. IX, 15 *in suos mores (= eorum).* Kretschmann 89. Tertulliani cf. Val. 20 *cur sibi (= ei) quoque ita noluit esse nota, postea quaeram,* qui tamen locus ab H. Hoppe 103 non recte citatur, cum in editione ab A. Kroymann in corp. scr. eccl. lat. (vol. 47, p. 199, 12) curata scriptum legamus: *cur se ipsam noluit ei notam.* Sed recte commemorat H. Hoppe: de spect. 28 (vol. 20, p. 27, 1) *saginentur eiusmodi dulcibus convivae sui (= eius).* Hist. Apoll. *mulier ait: consuetudo sibi est,* quod exemplum tamen in P tantum extat. Klebs 260. Meliora sunt: 10, 19. 32, 7. 70, 8.

Contrarium huius dicendi generis, quamquam apud alios quidem saepe, non tamen invenitur apud Valerium. cf. bell. Afr. 58, 4 *eum pro se.* bell. Hisp. 22, 5 *ei pro sibi.* Koehler 415. cf. Kretschmann 89 ad Apuleium.

Venio nunc ad formas quasdam pronominum personalium. cf. Neue-Wagener II³, 346–366. Utitur Valerius eisdem fere, quibus optimi scriptores, praeterquam quod, ut narrationi suae aliquantum gravitatis ac magnificentiae assignet, fortiores adamat formas. Quae res non ita mirabilis est, si Apuleium illum Madaurensem Valerio exemplum fuisse deliberamus, quod optime illustravit Weyman 343 sqs. utriusque scriptoris locutionibus diligentissime accuratissimeque comparatis.

Quamquam *se* et *sese* pronomina promiscue Valerius adhibet, tamen non dubito, quin, utrum pronomen eius aptius sit dicendi generi, interdum plane cognosci possit, si modo non ipsas formas *se* et *sese*, sed easdem a praepositionibus quibusdam dependentes consideremus. Aliae enim praepositiones non nisi cum *se*, aliae cum *sese*, aliae cum utraque forma coniunguntur:

ad sese: 9	(ad se: 0)	per sese: 2	(per se: 0)
apud se: 1	de se: 2	prae se: 2	pro se: 2

semper secum.

At contra: *in sese* 4, *in se* 1, *a sese* 3, *a se* 6, *inter sese* 1, *inter se* 1; numeravi circiter 81 *se* et 63 *sese*.

61, 5 *enimvero cum vates dei in se spiratione cessante nihil tale se posse fateretur.* Kuebler adnotat: *se* om. T non respiciens eidem lineae duo *se* adesse. Itaque discerni nequit, utrum eorum in T exciderit. Ego malim *dei in spiratione cessante*, quia *spiratio = inspiratio* nusquam inveni. Porro textus in melius est restituendus 6, 29: *quidnam, inquit, o propheta, me fiet ...?* TP. Notissima est locutio *quid me fiet?* (= was wird aus mir werden?) cf. Plaut. Most. 1166 *quid me fiet nunciam?* cf. Lorenz ad Most. 213; similia Cicero quoque scribit: in Verr. act. sec. lib. V, 104 *quid Cleomene fiet?* et saepius. Itaque non est, quod Kuebler cum Muellero *mihi fiet* corrigat.

Pleonasmus pronominis personalis adest huic loco: 40, 24 *nonne, inquit, memineras, Alexander, sacrificantem te cum primum exta sacris inveheres, totius mundi orbisve domino eadem te sacravisse eiusque auxilia petivisse?*

Enumeranda sunt nunc singula pronomina personalia: *egomet*: 112, 22. Apud Ciceronem saepissime extat. cf. etiam Plaut. Amph. 598. Bell. Afr. 54, 3. Claud. Mamert. (corp. scr. eccl. XI. praef. 18, 9).

tute: 50, 23 *istud, quo tute gloriare.* Hic nescio an haec forma Valerio non sit tribuenda. Nam cf. 79, 20 *et ego nomine hoc participato me glorier gloriatumque sim.* Itaque *se gloriari* reflexivum fuit, ut fortasse *tute* in duas partes discindendum sit *tu te*. Tamen ne haec quidem lectio certa est. Nam cf. 153, 27 *si quid hic sexus superatis feminis gloriatur.* Denique 115, 7 *quorum vos divitiis gloriamini* utramque interpretationem admittit. Quod in poemate 41, 25 *tute* Valerius non repudiavit, nil valet, cum versus faciendi causa ea forma facile uti potuerit, quam apud alios ubique legit. cf. Plaut. Poen. 710. Cic. p. Rosc. Am. 28, 76.

tete: 57, 14. 91, 25. Cic. Tusc. II, 26, 63. Apul. apol. 45, apud alios passim.

memet: 25, 20 incerta est lectio: *me* T *memet* APO. Huc accedit, quod 99, 2 rursus *tibi* in T, *tibimet* in AP legitur; 83, 6, ubi AP *tibimet* habent, T legi non potest. Valde igitur dubito, an Valerius et *memet* et *tibimet* sibi assumpserit. Ceterum *tibimet* ante eum non occurrit. cf. tamen Claud. Mam. epist. poster. 205, 15.

sibimet: 45, 20. 67, 15. 83, 12. 91, 21. cf. Liv. III, 61, 1. Inde a Sallustio saepe. Claud. Mam. 1, 3 incerta est lectio: Engelbrecht in corp. scr. eccl. XI, 28, 13 *sibimet* manuscriptorum in *sibi semet* mutavit. Porro cf. hist. Ap. 12 (22, 3).

tumet: 67, 10. *tuimet*: 99, 13. *suimet*: 110, 4. Hae tres formae a Valerio recta via ac ratione compositae sunt; quare in textu manere debent. At forma *seapse* 76, 26, quae a Neue-Wagener II³, 366 probatur, nequaquam servanda est. Nam non modo alio loco non adhibetur, sed ne recta quidem ratione ficta est. Sequor igitur Kueblerum, qui P codicis lectionem *reapse* praefert. cf. 52, 15 *re ab se* TP. Ceterum *reapse* vox notissima est.

Cur Neue-Wagener II³, 363 formam *nosmet* Valerio ascripserit (III, 16), nescio, cum neque Mai in editione altera neque Kuebler in editione sua tertii libri capita VII—XVI in textum receperint. Legimus *nosmet* apud Muellerum (p. 116), qui tamen ipse in editione Pseudo-callisthenis haec dicit (p. 102 adn. ad c. VII.): »quod iam in codice A abrupte interponitur de India et Brachmanibus opusculum fertur τοῦ Παλλαδίου περὶ τῶν τῆς Ἰνδίας ἐθνῶν καὶ τῶν Βραχμάνων.« Valerius autem *nosmet* nusquam offert. Neue-Wagener si modo ex his capitibus *nosmet* profert, *vosmet* quoque adnotare poterat, quod III, 16 exhibetur.

Nunc ubi subiectum pronominum personalium *ego*, *tu*, *nos*, *vos* ponatur ubique omittatur, explanandum est. Plurimum versatur pronomen in contrario exprimendo,

veluti: *ego*, non alius hoc fecit. Refertus est Valerii liber talibus exemplis, velut: 70, 16 *nosne ergo Alexandro illi quem dixi, ut Aeschines suadet, vitabimus obviare?* cf. 2, 20. 50, 28 *de quibus quamvis tu, quae visa fuerint, dictitaris, ego tamen mihi ut auspicato cuncta . . . profitebor.* Similiter cf. 83, 10 *uti exemplis eius utare tu quoque.* cf. 83, 14. 102, 13. 115, 4. 142, 7.

Emphatice dictum est: 70, 12 *deinde illi nos horum tela atque aciem perhorrebimus?* 76, 13 *Athenienses nos, qui.* cf. 71, 32. 76, 16 *id vero ego dici turpe Atheniensibus puto* (= ich für meine Person glaube . . .). cf. 87, 21. Similiter: 3, 20 *o tu, quaeso, intueri meam et Philippi congruentiam.* cf. 17, 14. 64, 1.

Tamen interdum personale legitur, ubi a classicis, qui dicuntur, scriptoribus non exprimebatur. Quomodo hoc factum sit, ex talibus exemplis optime cognosci potest, in quibus pronomen personale subiectum totius sententiae antepositum est: 4, 16 *ego, inquit, somnium si somniabo, non iam te ut mago utar, enimvero dei honore venerabor.* cf. Naegelsbach 792.

Tum vero *ego* aut *tu* plane abundant: 51, 2 *accepi enim habenae scilicet potestatem . . . pilae vero simulamen, quoniam . . . quodque hic tertium est, loculos ego auri . . . accepi.* 99, 3 *igitur ego per favisores tui deos nostrique adversatores quaeso obsecroque.* cf. 87, 3. 70, 3 *aut quae te tam infesta caelestium vis in haec verba sollicitat, cum tu suaseris et merito olim . . . persuaseris arma nos sumere . . . at nunc contra, quasi . . . sententias nostras remittendas ac relaxandas putes? Censesne igitur . . .?* cf. 25, 14. 60, 11. 89, 4; 5. 133, 22.

Ex altera parte tamen pronomen, ubi *nos* ponimus, deest: 50, 14 *equidem spero priora esse, quae spondeo, quam quae tu minaris. Ego spondeo fortasse non dixit Valerius, quia equidem antecedit, quo semper fere idem significatur atque ego quidem; v. i.*

Ne auctae quidem formae semper recta ratione usurpantur: 91, 20 *somniatque sibi deum Ammonem adstitisse omnem habitum, quo deum Mercurium pingi visitur, sibimet porrigentem cum his mandatis*. Hic fortasse *sibimet* discernendis personis inservit (*sibi* = Alexandro, *sibimet* = Ammoni). cf. 25, 20 et 99, 2, ubi manuscripti dissentiunt, neque quisquam fortiora pronomina exspectabat. 57, 13 *difficultates tete manent, quod illi quoque Orphei fuit, qui*. Ipsa forma *te* iam sufficebat. In ceteris vero exemplis formae suffixo compositae habent suum locum, cum ad contrarium designandum valeant. Adsunt 76 exempla pronominum substantivorum, quorum 12 regulis ab omnibus constitutis obstant, et 11 formae auctae, quorum duae non plane excusari possunt.

Quasi per appendicem de particulae *equidem* usu disputare non omittam. cf. Neue-Wagener II³, 962. Haec quamquam ex *e*—*quidem* composita est ut Graecum *ἐ*—*καί* (cf. Brugmann, Grundriss II, 804), tamen scriptores ipsi eam saepe ex *ego*—*quidem* derivabant, quod semper fere cum prima tantum persona coniunctum est velut apud Ciceronem. Omnibus Valerii locis *equidem* hac significatione exstructum est exceptis duobus, qui contra faciunt: 17, 8 *haud equidem mihi, ait, ut a sapiente ista haec sententia sederit*. 46, 20 *equidem Graecum et imperiale videbatur cum clementia pariter ac iustitia invehī urbem vestram*. Ceterum cf. 12, 1. 15, 18. 19, 4. 20, 26. 22, 8. 29, 23. 50, 14. 67, 28. 72, 18. 86, 5. 89, 7. 107, 19. 118, 16. Qua in licentia Valerius usum ab aliis non paucis receptum secutus est: Apul. de dogm. II, 26; de mundo 27 *mundo equidem consentiunt*. Avien. Arat. II, 639 *grandibus haud equidem stellis non his tamen atris obscurisve micat*. Claud. Mam. (corp. XI, 122, 3) *equidem indicaverim*. 86, 8 *equidem agnoscas*. 24, 18 *talis equidem paginae stilus*. Weyman 378. Engelbrecht. 445.

Pronomina demonstrativa.

1. De *is* et *hic* pronominibus.

Pronomina *is* et *hic* optimis iam latinitatis temporibus tantulum inter se distant, ut eis nonnumquam fere eadem vis inesse videatur. De ea re haec fere constant: maiorem vim demonstrativam *hic* pronomini inesse, minorem pronomini *is*. Demonstratur enim pronomine *hic* res praesens oculisque subiecta sive quasi praesens, id est animo obversans atque cogitationi. Excellentissima exempla pronominis *hic* rem praesentem exprimentis in Valerii libris haec sunt: 22, 19 *in hoc praesenti certamine*. cf. 57, 12. cf. Kuehner II, § 118. Draeger I², § 40. Reisig III, § 206.

Contra pronomine *is* ad rem remotam animus advertitur, quae aut antea commemorata esse aut paulo post sequi solet, quo *hic* quoque spectare potest neque tamen sine propria illa vi demonstrativa. Quo scriptor pronomen demonstrativum referre voluerit, ita ut nulla dubitatio haereat, cognosci saepenumero non potest. *Hic* pronomine aliquid e ceteris rebus effertur et demonstratur, cum contra pronomine *is* eleganter distinguatur. Itaque in latinitate posteriore, in qua iam per se dicendi usus magis magisque solutus est a legibus severioribus, praecipue pronominum usum plane esse perturbatum constat.

Pronominis *is* formae *ei*, *ii*, *eae* in versibus aegre poni potuerunt, et tanta erat huius pronominis infirmitas, ut nonnulli poetae paene ab hoc pronomine abhorrerent velut Catullus, Horatius, Vergilius, Ovidius, alii. Sed apud omnes fere scriptores posterioris quoque latinitatis prono-

men *is* rarius scriptum legimus, nisi forte, ubi cum *que* suffixo coniunctum est; propter minorem eius vim cetera pronomina *hic*, *iste*, *ille*, *ipse*, *idem* paulatim locum eius ceperunt. cf. Hdb. 444. Woelfflin, arch. XI, 369 sqs. Obermeier 14 sqs.

Tamen formis *isque*, *eaque*, *idque* interitus huius pronominis prohiberi non potuit, retineri verum solum e parte quadam, ut postremo tantum articulus definitus, quem dicimus, inveniatur; eandem sortem patitur pronomen *hic*, quod primum cum *is* commutatur, deinde eodem fere tempore extinguitur. cf. Koerting s. v. *is*, *hic*. Groeber, arch. III, 138; 264 sqs. XI, 369 sqs. XII, 239 sqs. Mich. 7, 20 *dabis veritatem huic Iacobo* (= τῷ Ἰακώβ). Roensch, 420. 423; semas. 2, 17. Rarius tamen *is* adhibetur. cf. Hdb. 445.

Nunc accedamus ad Valerii usum. Primum quidem, quotiens utrumque pronomen inveniatur, explicabo, tum de eorum usu syntactico, denique de librariorum consuetudine scribendi nonnulla verba faciam:

is: 21 (6 his)	ea: 10	id: 147	ii: 3	eae: 4	ea: 18
eius: 152	ei: 25		eorum: 33	earum: 5	
eum: 38	eam: 23		eos: 28	eas: 8	
eo: 27	ea: 16		eis (dat. et abl.): 5		

Formae *ii* et *eae* e Kuebleri editione sumps. Omnibus autem fere locis *h* littera in initio vocabulorum est, de qua infra explicatius disputare mihi proposui.

Pronominis *is* formarum non paucae cum *que* suffixo coniunctae aut aliter auctae sunt:

isque: 4	eaque: 3	idque: 19	
eiusque: 11	eiusmodi: 22		eaque (neutr.): 1
	eiuscemodi: 5		eorumque: 3
eique: 5	eumque: 14	eamque: 6	eosque: 3
eoque: 5	eaque: 3		easque: 3
			eisque: 5

eiusce: 3. Forma *eisque* sola a Valerio exhibetur, numquam simplex forma *eis*.

Cum his formas pronominis *hic* conferas:

hic: 7	haec: 23	hoc: 29	hi: 3	hae: 1	haec: 142
huius: 49	huic: 4		horum: 3	harum: 3	
hunc: 27	hanc: 33		hos: 6	has: 8	
hoc: 33	hac: 22		his: 169		

19, 16 Kuebler, opinor, non recte *hoc* P contra *haec* T in textum recepit, cum et codicis T lectio per se sit praefenda neque non conveniat ei, quod scriptor intellegi vult. Accedit, quod a Valerio eo sensu, qui est *folgendes* nusquam *hoc* adhibetur, duodeciens *haec*. cf. 107, 16 *hoc* P *haec* TA, ubi etiam Kuebler *haec* praefendum esse censebat.

Multae pronominis *hic* formae suffixo quodam firmatae sunt vel aliter compositae:

huiusce: 12	huiusmodi: 13	huiuscemodi: 12
harumce: 2	hosce: 4	hasce: 6
hisce: 62		
haeccine: 1	hancine: in poëmate (63, 1).	
hancque: 109, 12	hique: 38, 22. 124, 8	
horumque: 141, 20	hisque: 143, 4.	

Sequitur forma uno solo loco codice A tradita: 134, 8 *eamque mortem non de externis, enimvero deibus et proximis fore*. Sensus obscurissimus est. Quare coniecerunt *de comitibus* Mai² et Mueller, *de meis* Kuebler pro *deibus*. Ego vero sustineo *deibus* esse retinendum, vel potius *dehibus*, quo pronomine cum maiore vi demonstrativa significatur *meis*. cf. Plaut. Curc. 506, unde ne veteribus quidem scriptoribus formas *ibus* et *hibus* satis esse distinctas manifestum est. Optime praeterea *hibus* huic loco convenit, cum Alexander de oraculo sibi dato verba faciat; in oraculis autem verba inusitata et prisca atque ab usu cottidiani sermonis iam diu remota dignitatem habent. cf. Cic. de legibus. Itaque Valerium in oraculo

ad augendam corroborandamque dicendi gravitatem *hibus* scripsisse persuasum habeo. Omnino hunc scriptorem libentissime in archaïsmis versari adhibendis non negabit, qui inspexerit Kuebleri verborum et locutionum indicem. Eligo haec: *mavelis*: 146, 20. 154, 2. *mavelit*: 121, 19. cf. itin. Al. M. 40. *donicum* et *donec* promiscue utitur. *fuant*: 153, 4 et in itin. Al. M. 110. cf. Kluge 34. *ast*: 144, 1. *magis* et *mage*: utramque formam modo ante vocalem modo ante consonantem legimus: 55, 12 *mage uspiam*. 86, 16 *mage contrarium*. 89, 9 *magis omnia*. 82, 21 *magis quam*. Ap. Sidon. cf. Mueller 75. Itaque vellem Kueblerum 58, 31 *magis A mage P* codicis A auctoritatem secutum esse. De his formis nuperrime egit Niedermann 55.¹⁾ cf. etiam *filiabus*: 55, 4; 22. 99, 21. *deabus*: 156, 17. Neue-Wagener I³, 36—42.

Quod attinet ad formas *isque* sim., nonnulli haud ita exigui dissensus codicum adsunt aliaque memorabilia describenda sunt. Quare singulas formas enumerare simulque de dicendi genere Valerii disserere in re esse puto:

isque: 10, 15. 10, 8 *enimvero pavens cum in quadam regiae parte Philippus sessitaret, in qua aves plurimae circumerrarent, isque intentus*. Hic abundantia quadam locutionis Valerium substantivum *Philippus* iterum commemoravisse elucet. cf. 79, 5. 103, 15, ubi ne enuntiatio quidem relativa interposita est. Similiter 116, 25. Draeger I², 83. Cato agr. 157, 3 *cancer ater, is olet*. Claud. Quadr. frgt. 7 *Manlius, quem ..., is*. Woelfflin, arch. XV, 15. Sall. Cat. 37, 4 *sed urbana plebs, ea vero praeceps erat de multis causis*.

eaque: 131, 11. 32, 10 *ea* ita additum est, ut abundet; *materni* vox, quae hic idem valet ac *matris*, illo pronomine iterum effertur. 152, 18 *ut una sit aditacula, eaque vix adcolis nota* (= und zwar).

1) M. Niedermann und E. Hermann, historische Lautlehre des Lateinischen. Heidelberg 1907.

idque: passim; affero tantum 18, 10 *idque mox coram ... sententia confirmaverit* (*idque* = Alexandrum nihil indignius factitare). cf. 77, 1. 104, 21. 165, 23 pleonasmus ut supra extat.

eiusque: 37, 17 *eiusque nonnihilum impediri opera videbantur non minus metu visentium quam religione*. Kuebler eoque in textu scribit contra codd. AH, ubi *eiusque*; iniuria. *Eiusque* facile est ad intellegendum et hoc loco etiam postulandum, cum Kuebleri lectio haud scio an non consuetudini Valerii respondeat: *eoque ... metu ... religione*. Haud ferenda est haec aspera verborum consecutio. *Eiusque* genetivus obiectivus est ex metu suspensus (aus Furcht vor ihm), ut etiam coniectura Kuebleri *eiusque interventu* supersedere possimus. Verba inter se coniungenda saepenumero, praesertim in tota illa Asiana rhetorica separari constat: 47, 25 *quod eius congruat cum tua aetatula lusitatio*. — 127, 24 *quamvis tanta vis sitis eiusque desiderii homines incessisset*. Ausfeld pro *eiusque* scribit *et aquae*. Possit tamen forsitan *eius* esse genetivus possessivus, ut sensus sit *und des Verlangens, das er erzeugt*. — 36, 24 et 38, 28 *eiusque* mos. Hi duo loci consentiunt ita, ut correctionem facere audacissimi esset, tamen me haec verba perspexisse nego. Surgat mihi aliquis, qui haec explicet! Addendum est 38, 28 H *eosque* pro *eiusque*. 59, 12 *Graeci regis eiusque iustissimi* (= und zwar); praeterea legimus *eiusque*: 40, 27. 44, 20. 140, 12. 152, 20. 167, 21.

eique: 4, 21. 10, 20. 138, 16. 166, 11; 25. 167, 15. 167, 28 *e quibus templum constituat, eique templo simulacrum Herculis et Ammonis consecratur*. cf. 10, 12 *enixa est ovum*. *Sed ovum illud*. 8, 28 *agit ergo gratias uxor veniae eique, qui sibi spem eius pollicitus videbatur, prophetae*¹⁾ *Nectanabo* (= die Gattin stattet also ihren

1) Pro *prophetae* habet P *prophetare* omisitque *pollicitus*, quod Kuebler nescio qua de causa non adnotavit.

Dank ab für die Verzeihung und dem, der ihr die Hoffnung darauf versprochen zu haben schien, nämlich dem Propheten Nectanabus). Sic fere intellegi vult Kuebler, qui suffixum *que* vocis *eique* manuscriptorum non delevit ut Eberhard, sed servavit.

eumque: passim cf. 7, 2; 6. 14, 25. 24, 11. Nihil monendum est. Idem valet de formis his: *eamque*: 23, 22. 62, 20. 64, 18. 109, 21. 134, 8. 156, 15. *eoque*: 21, 11. 33, 14. 52, 26. 85, 26. 94, 14. *eâque*: 91, 19. 94, 27. *eâque*: 167, 4. *eorumque*: 14, 20. 37, 4. 123, 19. *eosque*: 24, 6 *tibi spero ... filios ... proventuros eosque*, qui *vultibus tuis respondeant* (= tales). cf. 143, 4 *hisque metallis*, ut (= talibus ... ut). Caes. bell. Gall. I, 20, 4 *quod si quid ei a Caesare gravius accidisset, cum ipse eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem existimaturum non sua voluntate factum* (is = talis). Convertit Doberentz hoc modo: eine so freundschaftliche Stellung. Praeterea cf. 136, 22. 144, 2. *easque*: 15, 6. 90, 20. 154, 8.

eisque: 60, 20. 123, 17. 166, 17. 51, 14 *enimvero acceptis Alexandri litteris rex Darius eisque gravius et adrogantius motus ad satrapas ... scribit*. Haec verborum constructio a Ciceronis usu loquendi longe abhorret. *Eisque gravius ... motus* quasi in parenthesi videtur esse (= und zwar durch ihn). 46, 28: hunc locum ut adnumerare possimus, textus in melius est restituendus: *his litteris lectis Tyrri primates legatos protinus corripere iubent eisque multatis pergunt exigere tormentis, quisnam eorum ipse Alexander foret*. In quibus omnia sunt plana praeter *multatis*. Nam cur legati multarentur, nihil fuit. Itaque ea, quae Kuebler in textu posuit, prava sunt. Ausfeld proposuit *ex eisque multis*, duo igitur verba immutare coactus fuit, quod non probo. Si quis cum cura progredientis narrationis filum eolverit, quod in hoc enuntiato desideramus, animadvertet. Quaerimus aliquid, quod torquendo sive torturae antecedere solet: legatos corripunt

(id est *fesseln*) et verberant et pergunt exigere tormentis. cf. Cic. Phil. XI, 5 *verberibus ac tormentis quaestionem habuit*. Omnino cf. Pauly (real. enc.) s. v. *verbera*, *tormenta*. Itaque legendum est *eisque mulcatis*. Eodem spectat, quod Pseudocallisthenes narrat: ἀναγνόντες δὲ τὰ γράμματα τοῦ βασιλέως οἱ πρωτόβουλοι αὐτῶν ἐπιτρέπουσιν εὐθέως τοὺς ἀποσταλέντας ἀγγέλους παρὰ Ἀλεξάνδρου βασιλέως μαστίζεσθαι λέγοντος αὐτοῖς. Sed redeundum est in viam.

Iam de formis *is* pronominis *ce* suffixo auctis explicatius disseram. Primum mentio fiat formae cuiusdam, quae a Neue-Wagener II³, 389 omnino in enumerandis formis pronominis *is* omittitur, *eiusce* dico, quod vocabulum non solum in compositionibus velut *eiuscemodi*, sed etiam ter a Valerio absolute scribi moneo: 124, 23. 132, 24. 165, 8. Omnibus tribus locis lectio certa mihi videtur esse, cum AP consentiant, praeterquam quod P secundum consuetudinem suam semel *eius* praefert. Codex P enim, ubi vel T vel A vel uterque =*ce* offerunt, plurimis locis hoc suffixum abiecit: 20, 23. 32, 7. 60, 26. Omnes eiusmodi locos enumerare longum est; inveni in P 35 *his* pro *hisce*, 2 *hos*, 1 *harum*, 4 *has*, 1 *eius*. Neque tamen P in abiciendo *ce* suffixo sibi constat, quandoquidem 4 *hisce* una cum ceteris manuscriptis exhibet. 15, 14 nescio cur Kuebler lectionem T in textum non receperit *huiusce*. Item 59, 24 *hisce* T scribendum est. Necesse est talibus locis optimum codicem sequi, siquidem certae leges statui non possunt. Nam in eisdem locutionibus variae occurrunt lectiones, cf. 60, 26 *hisce dictis*, 59, 24 *his dictis*. In his formis in =*ce* exeuntibus maximi momenti est id, quod Priscianus dicit XII, 5, 25 et 26 (p. 948).

Iam ad aliud suffixum propero. Omnes formas, in quibus c littera duplicetur, falsas esse neque extare in optimis codicibus solere statuit Neue-Wagener II³, 413; 422, ibique commemorat etiam Valerii locum 26, 24 *haecine* A, ubi

P codice *haecine* commendatur. T tamen, utrum hoc loco legatur an non, e Kuebleri apparatu critico perspicere non potest. Fortasse e silentio concludere licet T cum P consentire, cum Kuebler P sequatur, quamquam e poemate 63,1 analogiam *hancine* habebat. Cum formam *hocce* < **hodce* omnium esse unam, in qua cc suum habet locum, constet fueritque iam apud veteres grammaticos in concessu, paulatim vi analogiae in ceteras quoque formas cc invasit et ab omnibus comprobatum est. cf. Birt, arch. XV, 74. Sed haec hactenus.

Pronominum *is* et *hic* simplices formae atque fortiores quam nihil discriminis habeant, praecipue si *eiusmodi*, *eiuscemodi*, *huiusmodi*, *huiuscemodi* inter se comparantur, elucet. Primum nonnullos contemplari interest locos, ubi memoria librorum non ubique est certa: 14,5 *namque ut homines videt, in eiuscemodi pabulum saevit* T. *namque homines edit et in huiuscemodi pabulum saevit* P. Kuebler P recte secutus est, qui meliorem offert sententiam. Equisius haec fere narrat: in hoc equo, quacumque pulchritudine est praeditus, tamen vitium est magnum, cum homines edat neque saevire desinat, nisi quos lanienae eius obicitis. Simplex haec narratio est neque quicquam habet absurdi. Peior tamen est sententia in T: ut homines videt, . . . saevit. Quod si rectum esset, ne uno quidem temporis momento equus, siquidem semper ab hominibus curabatur, eis usui esse potuisset. Supervacanea igitur omnia fuissent equisii verba, quandoquidem equum ad regem deductum inter homines circumstantes saevientem se gerere necesse erat. Censeo igitur maiorem auctoritatem codici P esse dandam, non tamen plenam, cum forma *eiuscemodi*, quae aliis quoque locis velut 142,10. 155,26 extat, iuxta P *huiuscemodi* non negligenda sit. Kuebler ipse 126,20 *eiuscemodi* A praetulit lectioni P *huiuscemodi*. Non raro praeterea fit, ut in formis *eius* et *huius* AT consentiant contra P. cf. 29,15 *eiusmodi* TA *huiusmodi* P

et 157,26 *eius rei* A *huius rei* P. Versa vice 156,8 *huiuscemodi* A *eiusmodi* P. Apud optimos scriptores pronomen *is* in *=ce* suffixum exiens inusitatum est et tum demum, cum *his* et *iis*, de quibus infra erit agendum, plane commutata sunt inter se, *hisce* et *iisce* (*isce*) quoque promiscue adhiberi coeptum est. cf. 75,1 *hisce* T *isce* A.

Alio modo forma *eiuscemodi* explicanda esse videtur, de qua cum viri docti taceant, haec propono: ortam esse censeo tum demum, cum *eiusmodi* et *huiusmodi* plane inter se perturbatae erant, ita ut postremo ad formam *huiuscemodi* etiam *eiuscemodi* per analogiam accederet; tum vero etiam *=modi* illud omitebatur et *huiusce*, quod mirabile non est, et ipsum *eiusce* neminem iam offendeabant, praesertim cum illis temporibus formae *iisce* (*isce*) consensu omnium comprobatae essent. cf. Hier. ep. 82,6 *nonnullos eiuscemodi clericos*. Et Goelzer et Paucker senserunt demum inde ab Hieronymo hanc formam occurrere. Frustra eam apud Georger (Lexicon der lateinischen Wortformen) quaesivi. His locis duce Kueblero *eiuscemodi* legimus: 126,20. 133,17. 142,10. 155,26. Praeterea codice P *eiuscemodi* offertur contra TA 110,1. Porro 115,25 *haud dubie cunctabundi ob insolentiam eiusmodi proelii* AP, in O, qui ceterum totum hunc locum ad verbum exscripsit, *eiuscemodi* legimus. Rara est, ut iam ostendi, haec forma, neque eam O epitomator, qui minus usitata verba non ita adamat, nisi in eo exemplari, quod ad manum habebat, repperisset, certe umquam protulisset. In textum igitur haec forma, mea quidem sententia, recipienda est.

Formas per *ce* firmatas O modo retinuit, modo reiecit. cf. 154,28 *hisce* AO *his* P. 156,14; 18. 157,10. At 154,9 *hisce* Valerius, *his* O. 40,12. 156,8. Numquam autem ipse *ce* suffixum addidit. Similiter 38,5 *huiusmodi* A *huiuscemodi* H. Utrum tamen legendum sit hoc loco, propter brevitatem fragmenti Helmstadiensis diiudicare non audeo. Addo locum, qui deest apud Neue-Wagener: Tertull. de

anim. 53 (corp. XX, 385, 12) *aliquid de eiusmodi exitu interstruam*. Quamquam duplex est memoria, tamen incerta non est, cum B, editioni ab Ioanne Gagneio Parisiis a. 1545 emissae, maxime sit praeferendus A codex nono saeculo scriptus. cf. praef. edit. p. IX. — 52, 19 non est, quod lectionem codicis T *eiusmodi* neglegamus. Kuebler cum AP *huiusmodi*. Fortasse denique 44, 24 (*huiusmodi* A *huiuscemodi* P) codici P maior auctoritas attribuenda est.

Similiter ac Vitruvius, qui passim pro *talis* voce *eiusmodi* utitur, Valerius promiscue scribit 6, 18 *ad nuptias tales* et 4, 14 *ad huiuscemodi nuptias*. 31, 26 *tali[s]* responso T, si litteram s post *tali* deleverimus. *Tali* *respon-* sione AP contra auctoritatem codicis T nihil valet. cf. 33, 1 *tali* responso, 64, 11 *huiusmodi responsum*. Numeravi 38 *talis* et 52 *=modi*. cf. Praun 84. Neue-Wagener II³, 414 sqs.

Nondum autem eo procedit Valerius, ut his formis absolute utatur coniungatque eas cum praepositionibus: Tert. idol. 16 (corp. XX, 50, 7) *in eiusmodi fungar*. H. Hoppe 106. Hier. Ezech. VI, 18, 5 sqs. *cum huiuscemodi sit*. Goelzer 404. Paucker 80.

Cum adhuc solum pronomina *is* et *hic* promiscue, ut cuique scriptori placuit, usurpata proponere potuerimus, accuratius disputare debemus de eisdem pronominebus ad enuntiata relativa spectantibus. Ut *is* pronomen, ita *hic* quoque invenitur apud Ciceronem de or. II, 3, 11 *hoc*, *quod suscepimus*, et apud alios aliis locis, ubi *hic* significat rem per se satis notam, quae tamen enuntiatione relativa denuo explicatur. cf. Kuehner II, § 118 a. 2. Reisig III, § 207.

Hae formae ante relativum adhibentur:

is: 7	ea: 2	id: 16	ii: 2	ea: 15
eius: 12	ei: 3		eorum: 5	
eum: 5	eam: 4		eos: 13	eas: 2
eo: 7	ea: 4			

Is post enuntiationem relativam scribitur: 4, 26. 34, 1. 45, 20. Numeravi 8 locos. Adiungamus pronominis *hic* ad enuntiata relativa spectantis formas has:

hic: 1	haec: 1	hoc: 4	hi: 1	hae: 1	haec: 7
	huiusmodi: 1		hos: 1	his: 25	
hunc: 2	hanc: 1		hisce: 16.		
hoc: 2	hac: 1				

Hic enuntiato relativo postpositum est: 27, 5. 166, 29.

Magnae est admirationi tot locis — scilicet 41 — formas *his* vel *hisce* nusquam *eis* vel *iis* occurrere. Qua in re summi momenti est libros manuscriptos inter se comparare, id quod Ziegel¹⁾ respiciens ad multos alios scriptores, non tamen ad hunc Valerium egregia cura praesumpsit. Summam fecit ille vir doctus hanc fere: in libris manuscriptis *his* et *eis* (*iis*), *hae* et *eae*, *hi* et *ei* (*ii*), *is* et *his* plane confusa esse. Iam ante illud tempus, quo pronominis *hic* vis demonstrativa omnino immutata est, haec perturbatio incipiebat. Quibus Ziegeli observationibus addam haec ad Valerium pertinentia:

	T	A	P	Kuebler
75, 1	hisce	isce		hisce
98, 26	hisce		is	hisce
107, 23	ii	ii	hi	ii
120, 2		hii		ii
116, 5		heae	heae	eae
128, 10		heae	heae	eae
130, 1		eaeque	haeque	eaeque
130, 9		eae	hae	eae
130, 2		hisdem	hisdem	iisdem
69, 18		hae	eaedem	hae

Praeterea cf. in T 3 *his* pro *is* nominativo singulari: 6, 1. 6, 13. 8, 7. Item 159, 19 *his* AP *is* Kuebler. Ceteri manu-

1) H. Ziegel, de *is* et *hic* pronominebus, quatenus confusa sint apud antiquos. Marburg 1897.

scripti hic illic pariter incertitudine laborant. cf. 114, 2 124, 17. De *ibus* et *hibus* cf. supra p. 23.

Etiam longius hic usus apud ceteros scriptores serpit, in quibus *heius* et *eius* et ceterae formae pronominum *is* et *hic* in eandem perturbationem incidunt, quo fit ut apud Claudianum Mamertum, cuius exemplo utor, qui non solum item ac Valerius *hisdem* pro *iisdem* ponit (47, 17. 65, 22. 83, 1), sed ne *huiusdem* quidem 137, 5 scribere dubitat, integrum pronomen *hidem* statuere possimus. cf. Birt 122. 157. 259. Engelbrecht 423. 517. Stolz 51. 292. Lindsay 62.

Quin etiam intra ipsa verba *h* vel positum vel omissum est: 106, 13 *superis* T *superhis* A. 150, 5 *diis* A *de his* P saepius.

11, 2 *et his* quidem in hunc modum interpretamenti sui fidem fecerat apud Philippum. Kuebler, ni fallor, *his* falso interpretatur. Nam omnibus ceteris locis, quibus *his* pro *is* codicibus comprobatur, ille *is* rescripsit. Hoc vero loco *his* ablativus non est; si esset, *his* et in hunc modum idem significarent, et insuper subiectum quaereremus, itaque *his* nominativus est et pro *is* accipiendus. Praeterea O *is* habet. De *his* nom. sgl. cf. Birt, p. 147 adn.

109, 8 *quas et in illa versura fortunae nihilum triste experiri contenderis et habitas pro veteris ac tui nominis dignitatem nunc etiam regno participes*. Sic T, quod non intellego. Ablativum *dignitate* iam Kuebler restituit. Sed ne sic quidem omnia sunt explanata, cum supersint *veteris ac tui* ... verba, ut videtur, vix tolerabilia; itaque Ausfeld coniecit *contenderis et altius pro-vexeris ac* ..., quam tamen lectionem esse rectam mihi non persuasit. Multo probabilior mihi Birtii coniectura videtur esse haec: *habitas pro Persici ac tui nominis dignitate* (= die von dir gehalten i. e. geschätzt sind gemäß der Würde ...).

His excussis iam revertor ad pronomen *hic* ante relativum positum. Hist. Apoll. semper *hic qui* pro *is qui*

habet. cf. Thielmann 28. Sulp. Sev. I, 7, 6 *his autem quos ex concubinis suscepit dona distribuit*. Goelzer 89. Hier. adv. Iov. I, 10 *his autem quos*. Goelzer 406. Bened. Nurs. 1, 5 *hi qui*. cf. Woelfflin, arch. IX, 506. E Valerio adnoto 17, 22 *cum igitur pleraque ex his, quae in studentem pater largius conferebat*.

21, 24 *utque in his fragilior* (sc. fortuna) *habeatur, quicumque illa dea victitant nixabundi?* cf. 27, 6. 29, 19. 36, 13. 69, 17.

Aliae formae praeter *his* et *hisce* pro *eis* (*iis*) ante relativum nusquam occurrunt. Quibus constitutis nihil est, quod Peter in editione scriptorum historiae Augustae ante relativum semper scripserit *is* pro *his* librorum.

Paucas quaestiones syntacticas adiungam. Inveni apud Valerium: 2 *ad id* (2, 23. 120, 25), 1 *ad hoc* (108, 4), 39 *ad haec*, unde, utrum pronomen Valerio magis placuerit, facile diiudicari potest. Contrarium valet in *eis*, quae sequuntur:

id est: 89, 20. 99, 29. 157, 21. *hoc* est: nusquam.

ob id: 79, 14. 85, 31. 163, 22. *ob hoc*: 122, 18.

quo—eo: ubique obvium est, *quo—hoc*: 156, 3, 4.

cf. Cic. Rosc. com. 11 *quo quisque est sollertior, hoc docet laboriosius*. Arch. XI, 378.

Quo spectant haec quoque exempla: 5, 11 *id promissi*. 33, 20 *ad id loci*. 37, 23 *eo loci*. cf. 37, 2. 79, 1. 97, 9. 98, 19 ... saepissime. Omnia haec exempla per se explanata sunt; tamen ad 10, 19. 19, 13. 67, 6. 88, 18 nonnulla verba mihi addenda sunt, praesertim cum Draeger I², 448 sqs. et 397 sqs. ad haec illustranda paucos tantum scriptores afferat nec multa verba faciat. *Id temporis* = *tunc temporis*: cf. 142, 24 *id tempus* (velut Cic. p. Rosc. Am. 34, 17) et Tert. Marc. IV, 7 *in id temporis* = *in id tempus*; *tunc temporis* deest in Valerii libris, offertur tamen ab Apul. met. XI, 24; sim. Tert. Pall. 4 *tunc locorum*.

Denique etiam apud Valerium 138,4 quod igitur Alexander id horae somno per diem teneretur.

Pronomen hic in una tantum locutione apud Valerium genetivum regit: 25,2 quid tandem hoc rei est, quod. 83,3 quid hoc tandem rei est, quod. cf. 118,22. Liv. III, 17,2 quid hoc rei est? Ubi vero vocabulum rei deest 93,26 ecquid, inquit, hoc est, quod iam formulam cognoscimus francogallicam qu' est—ce que c'est? cf. Sittl 62. Hist. Apoll. 19 (36,1).

Priusquam ad cetera pronomina demonstrativa transeo, duo argumenta afferro, quibus pronomen is nequaquam ita debile esse ut in ceterorum scriptorum, qui tum vivebant, operibus aperte demonstratur: alterum est, quod in sentiis inter se coniungendis is pronomen passim animadvertimus: 6,12 mulier . . . cubiculum Nectanabi intrumpit. Is e somno excitatus. 4,8. 10,17. 40,12 multisque aliis locis; alterum vero: 5,23 si is erit. 109,11 quoniam id, Alexander, quod Darius, es, quibus locis fortiolem aliquam formam ut idem exspectamus. Itaque lectio 32,20 ergo per somnium sic eius (TP) dei adloquio fruitur est retinenda nec cum Kueblero in eiusdem corrigenda. Prisca iam haec est consuetudo, quandoquidem testis est Plaut. Amph. 994: siquid patri volupesc, voluptas ea mi multo maxumast. cf. Fredeg. I, 61,12 perit in ea villa, qua pater suus. Sed ad aliam rem properemus.

In plerisque libris grammaticis unice a viris doctis comprobatis regulae quaedam valent, quae in oratione obliqua vocabulis hic et nunc locum abiudicant semperque ille et tum scribi iubent. Quod quam non recte sit iudicatum iam Knoke¹⁾ demonstravit respiciens C. Iulii Caesaris bellum Gallicum et civile. Eiusmodi norma, quae apud classicos, qui dicuntur, scriptores paene nullam vim habuit, etiam minus valet in posteriore latinitate.

1) F. Knoke, über hic und nunc in der oratio obliqua. Progr. Bernburg 1881.

Incipio ab enumerandis omnibus, quae extant, exemplis continens me in orationibus re vera obliquis, plane ut antea Knoke fecit omissis eis sentiis secundariis, quae e cogitatione subiecti regentis sunt dictae.

Pronomen hic interdum cum enuntiatione relativa sive antecedente sive insequente coniungitur: 10,31 prius quidem mortuum, quam id fieri proveniret, cuncta haec, quae praedicta sunt, portendisse. 27,4 quippe quem ipse morem petendis pecuniis indixisset, hunc a se protinus exactum iri, unaque cum his, quae ante dispensa sint, propria quoque, quae sint Persis, Alexandrum petiturum.

Tum hic ad »accusativum cum infinitivo« spectat: 118,32 sed enim omnem illam causam proelii hanc fuisse, si . . . didicissent, amicitiam suam singulos magis quam vehementiam experiri convenire.

Tum ad orationem directam vel obliquam: 57,21 haec enim a sese . . . dedicari: sequitur carmen. 27,2 haec sibi Alexandrum nuntiare vel dicere: boni consuleret . . .!

Propterea quod Valerius homines vel loquentes inter se facit vel per epistulas communicantes, exempla orationis obliquae non crebra sunt. Itaque figuras quasdam a Knoke allatas velut pronomina hic—ille inter se opposita frustra quaeras. At saepius hic ei inservit significationi, quae ad rem aliquam priore loco descriptam et enarratam ideoque notissimam refertur: 10,24 filium mox ei fore, qui omnem mundum obiret . . ., hunc post ambitum mundani globi (sic Ausfeld recte). 89,22 non minus sibi pertaesas esse vaniloquentias et iactantias barbari, quam sperare illum diis quoque infestis haec dicere. cf. 133,3. 155,7.

Postremo hic ad locum praesentem vel ad tempus praesens refertur: 27,3 boni consuleret et ab hac petendi consuetudine temperaret. cf. 37,5, 10. 52,19. 118,28.

Superest, ut, quomodo ille Valerius in oratione obliqua usurpet, ostendam. Saepissime legitimus usus invenitur,

velut: 10, 28 ex quo (sc. ovo) cum draco erupisse videatur, post omnem rotunditatis illius ambitum circuisse atque ingredi eo. cf. 37, 1, 7. 51, 23 Darius ad satrapas scribit: tum fore ut, cum illi (sc. Alexandro) praefectus ad observantiam disciplinae Persa aliquis comitaretur. Adde 59, 12. 89, 28, 30. 119, 5, 9. 121, 3. 133, 4.

In tribus tantum exemplis pronomini *ille* respondet pronomen *hic* vel personale possessivumve secundae personae, quae in oratione directa necesse erat scribi: 52, 11 enim respondet ducibus memoratis, ultra illis spem vitae agenda iam deponendam. cf. 89, 24. 111, 12.

His absolutis quaerendum est de particulis *nunc* et *tum*: 59, 21 *nunc* tamen se velle, respondit, urbem quam confidentissime reserent. 88, 20 iam pridem quidem se ... nuntiasse, enimvero *nunc* longe auctioribus viribus invasisse partem Persici regni. Particula *tum* orationi obliquae omnino deest. Iam vero, ut breviter, id quod hac disputatione firmatur, complectar, haec statuo: Quia iam optimis scriptoribus semper licebat *hic* et *nunc* vel *ille* et *tum* in oratione obliqua ponere, prout aut ad suam propriam aut ad loquentis personam referri volebant, id eo magis scriptoribus infimae aetatis concedere et largiri debemus. Utri consuetudini autem Valerius faverit, e numero exiguo exemplorum elucet, in quibus *ille* pro alio pronomine orationi directae conveniente adhibitum est. Omnis vero dubitatio dissipatur et evanescit, si particulam *nunc* solam traditam, *tum* a Valerio non usurpatam esse in oratione obliqua videmus.

2. De pronomine *ille*.

ille: 57	illa: 29	illud: 32	illi: 10	illae: 4	illa: 14
illius: 28	illi: 26		illorum: 3	illos: 8	
illum: 24	illam: 20		illas: 2	illis: 16	
illo: 17	illa: 19				

illaec: 1; ceterae formae ce suffixo auctae plane deficient.

Quod ad syntacticum usum attinet, ad manum habeo dissertationem nuper a Wolterstorff editam, cuius dispositionem in hac opusculi mei parte sequor.

Longe tritissimus est usus pronominis *ille* ad aliquam rem antea iam commemoratam spectantis, et primum quidem refertur ad substantivum certum. Verbis *inquit, ait, similibus* numquam aliud pronomen apponitur atque substantivum *ille*: 5, 16 *tum addidit ille: praecursor tibi, inquit, dei mox aderit.* Et porro vide 6, 6. 7, 1. 15, 15. 57, 10. 146, 21 alios locos permultos. Interdum ipsum verbum dicendi omitti poterat. cf. 15, 20 *tum ille: cur istaec inquis?* et praeterea 3, 2, 23. 49, 6. 146, 25. In omnibus his exemplis *ille* personam antea nomine proprio appellatam significat. Subiungo nonnulla exempla: 6, 16. 18, 15. 20, 8. 20, 19. 66, 13. 119, 23. 146, 17.

Neque vero semper certum nomen, quod praecedit, supplendum est, sed saepe ex pluribus verbis antecedentibus novam sibi fingit mens auctoris imaginem, quam pronomine demonstrativo revocat, ut his in exemplis: 59, 11 *sed legatione Abderitae docent sese illud non odio contemptive Graeci regis eiusque iustissimi factitare; illud* id est, quod obseratis urbis claustris Abderitae Alexandrum non receperant. 65, 1 *sed ab eo cum quaereret praeco more solemni, quis esset nomine quemve se civem profiteretur, ut illud ex more praedicaretur ...* 67, 5 *quippe ut illud melioris spei Alexandro diceretur ...* Non extat his locis nisi neutrum tantum genus in unum complectens id quod antea multis verbis descriptum erat.

Ab exemplo 67, 5 *illud melioris spei* ad adiectivum *ille* iter non longum est. Primum enim repetitur substantivum aliquod iam antea usurpatum, eique adiectivum *ille* adstruitur; cf. 39, 22 *videt templum quoque illic vetus magnitudinis religiosae ... simulacrumque intrinsecus sedens; ea vox templum* p. 40, 5 revocatur in mentem: *Iovis ac Iunonis templum illud fuisse.* cf. 34, 12: 16. 36, 29: 37, 1.

59,7:10 eqs. Liquido apparet haec consuetudo ex his exemplis: 70,6. 71,9. 96,4. 97,23. 98,27. 112,19, in quibus semper eadem illa *hostium milia* verba leguntur. At protinus fere sequitur substantivum 10,12 . . . *enixa est ovum. Sed ovum illud* . . . Adscribatur etiam 160,17 *tropheum aureum dependens aedificii de culmine, adhaerebatque illi tropheo orbis quidam*. Non inhabiliter nec dure haec scripta sunt, ut Wolterstorff censuit p. 23. Nam Valerius certo quodam consilio substantivum antecedens repetit, cum de eo novi aliquid proferre in animo habeat. Hoc non optime solo pronomine fieri potuisset, quandoquidem nimis debilis et obscura demonstratio esset. Confirmando igitur pronomini repetitio substantivi inservit.

Apud pronomen is quoque hunc usum observavi: 161,16 *et iuxtim viseres veluti thecam poculorum sedecim cubitis erectam, supraque eam thecam congestam* . . . Similiter Apul. met. I, 2 *Thessaliam* . . . *eam Thessaliam petebam*, flor. 18 *Protagoras qui sophista fuit* . . . *eum Protagoram* . . . cf. Vahlen, Herm. 33, 258. Helm in Philol. Suppl. IX, 518.

Porro adiectivum *ille* non solum cum substantivo antea nominato coniungitur, sed etiam cum aliquo, quod compluribus verbis antea accuratius circumscriptum est. Hunc usum pronominis *ille* ad complura verba spectantis magis ad adiectivum pertinere quam ad substantivum apparet manifestumque est, cum, si antea substantivum certum non est nominatum, posteriore loco perspicuitatis causa simile quoddam exspectetur atque saepenumero desideretur. Videamus exempla.

Primum refertur adiectivum *ille* cum substantivo coniunctum ad aliud substantivum, quod praecedit, eadem significatione praeditum: 62,29 *auloedus ille*, supra (l. 24) *untibicinum* dictum est. 37,15 *visitur draco quidam terribilis*, l. 19 *quod cum in aures Alexandri perventum foret*,

iubet insequenti sub die, sicubi forte sacra illa belua videretur.

De hac consuetudine derivatur illa, in qua non substantivum solum, sed complura verba extant: 43,20 *enimvero hactenus tibi super civitatis illius conditu dictum habebis*. Hae voces longam urbis descriptionem concludunt. 159,11 *quod ergo exim eminus visere esset tellurem quandam sitam velut in medio mari, aestimato longius quam unius diei navigatione separatam, eo navigatione contendimus. Repperimus in illa insula civitatem*. cf. 44,12. 46,25. 58,23. 75,8. 96,18. 145,11, ut alia mittam.

In Porfyrionis commentario ad Horatium et postea in Gregorii Turonensis scriptis adiectivum *ille* plerumque cum substantivis *locus*, *regio*, *tempus*, *dies* etc. coniungitur, quod apud Valerium non inveni. Qui perpetuo varietatem verborum eximiam captat et bis tantum *locus* (44,12. 165,15), bis *regio* (126,29. 159,2), bis denique *tempus* (66,8,11) exhibet.

Usurpat etiam Valerius adiectivum *ille*, ut duo attributa eiusdem substantivi opponat inter se: 19,21 *et inter haec rursus alius equi eiusdem hinnitus auditur, acutus quidem ille, sed nihil increpans ad formidinem pristinam*. Iam nonnulla mihi addenda sunt verba de hac collocatione *quidem ille*. Optimi scriptores *ille—quidem*, sed praeferunt, quandoquidem particula *quidem* nullam propriam vim habens verbo praecedente *ille* necessario quasi innititur. Iam Draeger I², 83 adnotat hunc usum rarissime occurrere, tamen apud Ciceronem iam inveniri (or. III, 13). Eo magis mirum est, quod Valerius 66,5 rursus *quidem ille* scribit: *urbem quidem illam operis maximi populiue, enimvero religioni intentam Proserpinae deae*. Porro hoc loco pro *sed* fortior particula *enimvero* extat, unde apparet formulam *ille—quidem*, sed posterioribus non iam satis placuisse. 71,18 *Thebanos evertit: non illos quidem inertes aut belli artibus alienos, sed enim frequentibus admodum*

discriminibus fatigatos. Raro tamen apud ipsum Ciceronem pro *sed* alia particula substituta est: cf. or. IX, 30 *ille quidem—tamen*.

Iam vero de pronomine *ille* aliis pronominibus opposito agamus. *Ille* eis pronominibus opponitur, quae primam aut secundam personam exprimunt sive personalia sive demonstrativa.

Primae personae opponitur *ille*: 74, 8 *et quamquam haud dubie profitendum sit nos illius viribus minores longe fuisse*. cf. 76, 12, 18. 83, 7. 147, 11.

Secundae personae opponitur *ille*: 94, 3 *quod ergo magnanimitate illi* (sc. Alexandro) *te* (sc. Darium) *quoque parem ducerem*. cf. 83, 11.

Etiam pronomini *hic* opponitur *ille*: 72, 18 *puto . . . canes decem solo latratu . . . infestissimis lupis . . . terrori esse, etiamsi in illos dente nil valeant; his vero quiescentibus . . . ignavissimam bestiam . . . perniciosam . . . esse*. 76, 22 *sed haec omittamus*. *Ad illa nunc animos advertite*. cf. 85, 15. 144, 12. *Hic* ad proxima verba refertur.

Idem usus pronominis *ille* hoc quoque exemplo acute indicatur: 94, 25 *enim et illis molitio tardior et Alexandro efficacior fuga erat*. Alexander in antecedentibus prior nominatus erat. Eandem confusionem, quam ne Cicero quidem sprexit, Valerii esse propriam existimo.

Tamen aliis etiam pronominibus apud Valerium substantivum *ille* opponitur: 82, 22 *cuivis magis quam illi*. cf. 59, 3. 123, 7. *Ille* apprimè absentem personam nominare clarius ex eis exemplis patescit, in quibus cum *deus* notione coniunctum est. Hoc et aliis scriptoribus acceptum fuit et Valerio: cf. 98, 23. 121, 27. 122, 16. 157, 20

Etiam adiectivum *ille* aliis pronominibus opponitur: 61, 12 *id quidem, quod tu facis, Hercules fecit et ille deus et tu divinitati iam destinatus*. 30, 1 *nam ut ille iuventutis fervor . . . l. 3 at vero ista maturitas vestra*.

In hac satis frequenti oppositione pronominum *ille* apud Valerium nondum ita debilitatum est, ut quis *hic* vel quis *ille* sit, discerni nequeat, velut in versu Iuvenalis V, 161 sq. cf. Wolterstorff 15.

Nunc ad vim determinativam pronominis *ille* illustrandam transeam. Passim substantivum *ille*, quod ad enuntiationem relativam spectat, ad rem tantum nominatam vel describendam refertur. Primum nulla cum demonstratione determinatio fit ea, quam Wolterstorff appellat puram, hoc loco unico: 153, 20 *haec illa sunt, in quibus impenduntur nostra discrimina*. Demonstratio pronomine *haec* efficitur, voce *illa* determinatio. Significat *illa* fere ea. Tamen saepius simul cum demonstratione determinatio evadit a Wolterstorffio mixta appellata: 6, 5 *viditque illum, quem somno ante praeceperat*. cf. 24, 14. 74, 11. 74, 18. 91, 23. 104, 14. 147, 21.

Progredior ad adiectivum *ille* determinativum. Huic parti inserendos putavi eos locos, quibus *ille*, etsi certa res antea in Valerii libris nominata non est, tamen refertur ad res, quas omnes cognitae habent, ut pronomini *ille* praeter ipsam determinationem demonstratio quaedam insit. De hac re Wolterstorff aliter sentit. 43, 14 *ut ne illis Homeri versibus demutaret, qui sic loquuntur*. cf. 52, 25. 57, 14. 77, 4, 5. 97, 16. 156, 24. 5, 22 *vultus illos, quos iam somno praevidisti*. Substantivum *vultus* antea non ipsum nominatum est, sed comprehendit multa verba, quibus somnii illius persona pluribus describitur. 28, 20 *atque ideo illaec nunc ab Ammone dicta reminiscor, quae tunc matri tuae . . . dixerant*. Hoc loco *illaec* adest, sola quidem forma *ce* suffixo aucta, tamen sine illa significatione Plauti propria, qua rem ante oculos versari exprimitur. Praeterea cf. 59, 18. 103, 26. 157, 20.

Ab hac disputationis meae parte non multum deflectit substantivum *ille* enuntiato relativo postpositum, quia eo

demonstratur, id quod antecedit in enuntiato relativo, et determinatur accurate: 89,26 *quod ergo adfectus eius eorumque reverentiam spectet, non Dario illud, sed communi humanitati praestari.*

Raro in Valerii libris pronomen *ille* determinativum aliis pronomibus opponitur. Inveni tria exempla: 70,12 *deinde illi nos horum tela atque aciem perhorrebimus, qui Xerxae milia averterimus?* Illi adicit Valerius, ut nos . . . qui fortius contra ponatur demonstrativo horum. Hanc firmandi rationem, qua *ille* ad pronomen personale annectitur, apud poetas tantum occurrere Kuehner auctor est § 118 a. 13.

Simili modo pronomini personali maior vis infertur particula *quidem*: 76,17 *nos quidem, qui . . .* Adde 45,16, ubi non grammatica ratione *illi* et *huiuscemodi* inter se opponuntur, sed sensu. cf. 121,2.

Praeter enuntiationes relativas sententiae coniunctionibus quibusdam introductae determinantur. Atque coniungitur *illud quod* aut *illud ut*: 14,6 *heu, rex ait, numnam illud in isto (sc. equo) proverbium est, quod semper propter rebus bonis deteriora conlimitant?* cf. 99,23. 115,9 *illud vero ridiculum, ut cum te . . . praeferas.* cf. 98,17.

»Accusativus cum infinitivo« sequitur 44,9 *cum illa super Nectanabo inscriptione, imperatorem scilicet eum, qui . . . reventurum.* cf. 50,26. 70,28. Idem usus pronominum *is* et hic patet ex 68,30 et 133,3.

Postremo vero etiam oratio directa pronomine *ille* praeparatur 50,17 *nam illud quaeso te: quorsum tanto opere conquestus es (rh. mus. 65) auri te et argenti opibus aestuare?* cf. 76,22.

Praecipue in omnibus his locis forma *illud* a Valerio scripta est, semel neutrum plurale *illa* (76,22), uno denique loco alia pronominis forma determinatio efficitur. Porro promiscue substantivum et adiectivum *ille* usurpata esse

videmus. Praeterea exemplis aliorum pronominum adnotatis, quatenus Valerius varia pronomina demonstrativa in eandem significationem redegerit, satis me declarasse spero. His autem locis determinatio cum demonstratione coniuncta nequaquam occurrit.

Nunc quaerendum est de pronominis *ille* notione, quae est *notissimus*. 17,24 *Zeuxidos cuiusdam, non celebris illius ad pingendum, sed enim.* cf. 146,13. Numeravi 28 eiusmodi exempla. Pronomen *ille* propemodum non iam suffecisse Valerio videtur ad exprimendam significationem *notissimus*; itaque fortius id afferre conatus est. 102,2 *Darius dicit: ex illa regia beatitudine in extimam veni Darius ille miserationem.* cf. 104,28. 113,15. 139,27 *quam vellem, ait, tu ille Alexander fores.* cf. 146,9. 71,27 *deinde illum quidem Persen adeo spirantem et confidentem abegimus incensis eius navibus.* cf. 74,6. 156,24.

Praeterea comparanda sunt illa pronominis *ille* determinativi exempla, quae supra attuli, modo particula *quidem* confirmata modo hac voce carentia. Omnibus fere locis adiectivum extat.

In extrema fere dissertationis suae parte Wolterstorff pronomen *is* cum *ille* comparat, in qua re accuratius illustranda dicit *ille* pro *is* positum esse, ubi ad rem modo nominatam spectaret, neque opus esset demonstratione. Et primum quidem *ille* in eodem fere enuntiato iuxta *is* scriptum legimus eandem personam vel rem significans. cf. Naegelsbach 402 sqs. 51,19 *igitur sese oportere eum* (sc. Alexandrum) . . . l. 24 *cum illi* (sc. Alexandro) *praefectus.* In initio huius sententiae Alexander pronomine *is*, paulo post pronomine *ille* significatur. Hoc certe factum est, quia *is* secundo loco debilius esse Valerio visum est, quamquam in verbis intermissis semper de Alexandro agitur, ambiguitas igitur oriri non potuit. Tamen in hoc enuntiato cetera quoque pronomina summa cum licentia a

Valerio tractantur, cum modo de suo loco modo de satraparum, modo de Darii loquatur, ut commutatio, quae est inter *ille* et *is*, miri nihil habeat; vide supra. 82, 19 *denique pudorem suum haud dubie fatebatur, quod ei viro pilam habenamque misisset, quae cuivis magis quam illi ad virtutum meritum iuxta essent.*

Ille Valerius pronomini *is* praetulit, ut contrarium satis forte evaderet. At non solum in pronominibus opponendis vel ubi *is* antea positum repetendum fuit *ille* pro *is* substituitur, sed etiam in talibus exemplis, in quibus Valerii consuetudo etiam pronomem *is* admittebat: 105, 9 *filiam vero Roxanen . . . tibi . . . in manum do quaesoque eam dignam coniugio tuo censeas. Erit enim illi ad solatium largiter.*

Porro pronominis *is* forma omnino non antecedit 7, 14 *supervenisse* (sc. deum quendam) *Olympiadi coniugi meae seque illi nuptiis miscuisse.* cf. 29, 1. 33, 3. 93, 13. 95, 27. 105, 19. 124, 12. 133, 25. 141, 18. 164, 8.

Exemplorum certe collationem sat numerosam exhibuimus. Eorum agmen nunc ita concludimus, ut Valerii usum cum aliorum consuetudine componamus. cf. Wolterstorff 70 sqs.

Formam *illic* (*illaec*) semel tantum inveni, ubi tamen nihil priscae significationis superest, quae erat *is qui ante oculos versatur.* In orationibus *ille* hanc significationem assumpsit. Ceterum in historia et narratione digito monstrari non solet. Itaque saepius *ille* ad res antea nominatas respicit. Substantivum *ille* ad certum substantivum, quod praecedit, spectat 77^{ies}, in quibus exemplis tamen 25^{ies} tales locutiones inveniuntur velut *tum ille, at ille, ad haec ille*, similes, [inter 310 exempla pronominis *ille* omnino 118 nominativum singularem et 28 nominativum pluralem praebent!], adiectivi *ille* congegni 43 exempla. Ad rem verbis antecedentibus circumscriptam refertur substantivum *ille* bis, adiectivum 78^{ies}. Pura determinatio sententiae relativae obvia est 9^{ies}, mixta 18^{ies}, determinatio aliorum enuntiatorum

adest 7^{ies}. Quod Wolterstorff dicit notione *notissimus* pronomem *ille* in sermone cottidiano raro praeditum esse, id Valerii libris non confirmatur, cum non minus quam 28 eius generis exempla se obtulerint. *Ille* = *is* denique 13 exemplis legi.

Quo crebrius vocabulum aliquod adhibetur estque in ore loquentium, eo magis eius debilitantur et significatio et forma. Itaque pronomem *ille*, quippe quod apud Valerium ca 310^{ies} usurpetur, facillime antiquam suam vim perdere et in *is* pronominis locum substitui potuit.

Undique igitur argumenta confluunt, quibus comprobetur Valerium maxime operam dare, ut verbis suis aliquantum inferat gravitatis et perspicuitatis. Quo factum est, ut *ille* pronominis antiqua vis paulum diminuatur. Quod vero apud alios *ille* nonnumquam ipsius articuli, quem vocant, munus suscipit (Roensch, semas. 2, 19) velut apud Gregorium, eius rei Valerius exemplum nullum exhibet. Porro frustra iuncturam quaeres *ille qualis* (= *le quel*).

De duabus lectionibus submoneam etiam paucissimis: 19, 28 *quod ubi intuitus est Alexander, fuisse illi antehac tam truculentum officium edendi homines demiratur. illi* T in illo P, quem Kuebler sequitur codicem. *Illi*, nisi 14, 4 plane despicere volumus, locum suum habere concedamus necesse est. Dicuntur 14, 4 haec: *sed est ei vitium beluile.* Eadem ratione 100, 23. Etiam si 14, 4 *sunt in hoc equo talia* Valerius construxit, tamen 19, 28 eadem constructio ex P recipienda non est; nam T codicis lectio ipsa quoque habet, quo defendi possit. — 74, 14 in T *illo* pro *illi* legitur, fortasse recte, quandoquidem uno quoque pro *uni* 136, 9 adhibetur, de quo infra locuturus sum.

3. De pronomine *iste*.

Grammatica compendia, velut Kuehner II, 453 a, 3 Hdb. 444. Draeger I², 87. Reisig III, § 209, pronominis

iste hic illic obiter tantum tangunt historiam. Primus conatus est eam accurate exemplis demonstrare C. Meader, cuius operis conspectum praebet locupletem Woelfflin, arch. XI, 382 sqs.

Apud priscos scriptores *iste* constanter spectare ad alteram personam Bach¹⁾ auctor est p. 211. Plaut. Amph. 348 *ego tibi istam hodie scelestam comprimam linguam*. Vergilius quoque *iste* cum secunda sola persona conectit. Iam inde a classicis, qui dicuntur, scriptoribus mutationis initium hoc est, cf. Woelfflin l. l.: Zuerst wurde in Gerichtsverhandlungen *iste* auf den Gegner bezogen und selbstverständlich nicht in lobendem Sinne; dann blieb diese Bedeutung stehen, aber nicht in notwendiger Beziehung auf eine zweite Person; schliesslich wurde es gesetzt ohne verächtliche Nebenbedeutung und ohne an eine Anrede gebunden zu sein.

Nonnulla exempla hoc doceant. Primus debilitationis gradus quadamtenus inde cognosci potest, quod *tuus* pronomen vel aliud, quo secunda persona exprimitur, formis adicitur pronominis *iste*: Plaut. Amph. 285 *ego pol te istis tuis pro dictis*. Cic. de or. III, 11, 42 *me autem tuus sonus et suavitas ista delectat*. Apul. flor. IX *tua ista gravitas*.

Secundae personae significatio a Valerio Maximo plane removetur a pronomine *iste* ita, ut contemnendi vis in miserendi vel adeo laudandi traducatur: IX, 14, 1 *ista quaestio* (diese heikle Frage) *in ambiguo versatur*.

Omnino *iste* magis ad *hic* quam ad *ille* pronominis significationem se vertit. Sic *iste* pro *hic* substituitur in formula *hic—ille*: Val. Max. III, 8, 2 *ista* (die eben angeführten Beispiele) *severitatis*, *illa* (die ff. Beispiele) *vero pietatis*. Martial. IV, 49, 10 *laudent illa* (sc. Graecorum)

1) I. Bach, de usu pronominum demonstrativorum apud priscos scriptores latinos. Studemund Studien II, Berlin 1891.

opera, sed ista (epigrammata mea) *legunt*. Tert. Ux. I, 8. Amm. Marc. XVI, 12, 17. Facillime deprehenditur hic transitus in versionibus Latinis ex Graecis scriptoribus factis.

Pronomen *iste* etiam pro *is* stare Woelfflinium l. l. effugit. Obermeier 15 ad Lucanum adnotat *iste* cetera pronomina demonstrativa submovere. Tert. Marc. IV, 1 *qui disposuit demutationem, iste (=is) instituit et diversitatem*. H. Hoppe 104/5. Goelzer, Sulp. 89 haec dicit: nescientes quid valeat *is*, quid *hic*, quid *ille*, quid *iste* sequioris aevi scriptores nullum iam discrimen servant.

Iam in Valerium animum retro vertamus. Castigate nonnulla praemitto, quae in ceteris operibus frustra quaesivi, de frequentia et forma:

iste: 2	ista: 14	istud: 18	istae: 5	ista: 13
istius: 4	(=modi: 1)	isti: 5	istos: 1	istas: 1
istum: 2	istam: 4		ista haec, isthaec, istaec: 6.	
isto: 5	ista: 3			

Iste ad enuntiationem relativam spectans 17 exemplis est traditum, quorum nimirum neutrum genus creberrimum extat.

Iam vero de formis *ista haec, isthaec, istaec* paulo copiosius disserendum est. Hae tres formae interdum modo in T, modo in A, modo in P inveniuntur, ut, quae lectio in textu ponenda sit, primo obtutu sit incertum. Adsunt: 2, 24. 15, 21. 17, 9. 19, 9. 80. 10. 99. 25. Forma *istaec* plane est nota. cf. Neue-Wagener II³, 398. 401. Quod *ista* in P pro *istaec* traditur, non miramur, cum P eiusmodi suffixa non ita anxie conservare solere supra p. 27 exposuerim. Quod vero ad *isthaec* attinet formam, Priscianus (II, 45) haec fere dicit: »secundae syllabae principalis non aspiraretur vocalis, si terminalis consonans praepositionis in eam transiret«. Litteram h quamquam etymologice spuria est, tamen in textu retinendam esse cum magna necessitatis vi consectorium est.

Isthaec porro praepostera distractione in *ista haec* commutata est. cf. Birt 133, qui et Iulii Valerii locum attulit et talia iam III saec. vel adeo iam ante III saec. usu recepta esse docuit. Varr. r. r. I, 38, 2. Claud. Mam. 107, 25. 173, 13 *ista haec*, quod apud Neue-Wagener omisum est. Engelbrecht 530. Exinde quaestiuncula suscitatur ad singulos locos pertinens:

T	2	<i>isthaec</i>	3	<i>ista haec</i>	1	<i>istaec</i>	
A		1	„	„			
P		2	„	„	1	„	2 <i>ista</i> .

Kuebler formam *isthaec* e textu plane reiciendam existimat, quamquam T bis hanc lectionem ostendit. Qua in re insuper non sibi constat, sed 15, 21 pro *isthaec* T substituit *istaec*, at 17, 9 pro *isthaec* T *ista haec* scribit. Ceterum recte manuscriptos duces habuit. Aliis eius modi formis Valerius non utitur. cf. Engelbrecht 519 *istiusce*.

Item Valerius metaplasmo dativi *isto*, *istae* abstinet, qui neque a Plauto respuebatur neque Apuleio acceptus non erat: Truc. 790; met. V, 31. VI, 17.

Porro *istum*, ut neutrum genus, plane repudiat. cf. Lucas 23, 48 *ad spectaculum istum*. Roensch 276.

Venio nunc ad pronominis *iste* usum syntacticum. Tritissimum est *iste* cum secunda persona coniunctum (numeravi ca 30 locos). 21, 20 *Alexander refert: istam arrogantiam non probo!* cf. 50, 9, 23. 29, 24. 45, 10. 89, 6. 139, 12. 154, 27. 156, 14.

Porro *iste* pronomine aliquid vituperatur et reprehenditur a Valerio aut rem contemni exprimitur. 70, 26 *praeludit exitium is, a quo praesenti nobis humanitatem istam et amicitiam hariolamini*. Item 71, 6. 112, 25. 114, 10.

Transit iam *iste* ad debilitationem quandam, ut ex additamento pronominis secundae personae cognoscimus: 17, 14 *have, inquit, sane tu rex profecto mundane cum isto prudentiae tuae pignore!* 30, 3 *ista maturitas vestra*.

102, 24 *at enim tibi privum munus istud habebis*. 150, 18 *iure, inquit, ista tibi sperare convenit*.

Iam vero ad *iste* eodem modo etiam pronomem primae personae adicitur: 2, 24 *ista haec nostra vaticinandi scientia*, quod eo facilius fuit, quia in *ista haec* ipsum *haec* inesse videbatur.

Iste in hic pronominis significationem transire clarissime inde apparet, ubi *iste*—*ille* opponuntur inter se: 30, 1 *nam ut ille iuventutis fervor ad audaciam promptior, ita inconsultior ad cautionem, ac si eorum boni coeptus plerumque malos eventus reperiunt. At vero ista maturitas vestra etiam arduis quibusque felices exitus parit*.

Praeterea *iste* = *hic* ponitur 6, 31 *si adveniens Philippus cum isto me onere deprehendat*. cf. 58, 21. 78, 18. 102, 17. 103, 4: 6. 107, 25. 112, 14. 122, 23: 25. 152, 7.

Valerius, postquam rem aliquam pronomine *iste* designavit, pergit in eadem re *hic* pronomine pluribus explicanda: 161, 14 *sic ista* (sc. *lyrae facie*) *etiam ad canendum uti solent; nam et sponte plerumque spiritu tactam canere hanc lyram noverant*.

Tum pronomem *iste* idem significat atque *ille*, *is*: 67, 3 *nam cuncta ista, quaeque hominibus divinitus praenoscuntur, colligi coniecturis argumentisque praenosci diis sedet*. 106, 11 *etenim diis ista sententia est, quam exsequi mortalibus sit necesse*. 67, 11 *igitur quod ista vestis ab opere laboris pausam haberet. Ista* = illa vestis, cuius est supra facta mentio. 114, 14 *sicut enim istae ferae bestiae, quae apud ipsos sunt plurimae. Istae* = illae antea nominatae.

Non semper nimirum diiudicari potest, utrum *iste* pro *is* an pro *ille* (*hic*) sit positum: 64, 25 *denique tria ista certamina idem profitetur et subit*. 124, 6 *enimvero quod istum colunt hominum nescias invisitatus an inauditius genus*. cf. 156, 3. 159, 22. 161, 4.

Clarius patet, pro quo pronomine *iste* adhibitum sit, eis locis, quibus *is* antecedit: 7, 1 *opitulabitur enim Ammon ei vitio, quod suasit, eumque per somnium super facto docebit, ne quid tibi iste succenseat, quod sciat deos omnium potentes esse.* Pariter 91, 27: 29. 98, 21: 23.

Nunc paucis de oratione obliqua est agendum. *Iste* proprium suum locum in orationibus habere perspicuum est; si igitur in oratione obliqua adhibetur, aut plane illud pronomen cum *ille* (*hic*) confusum esse aut ex oratione directa in obliquam transisse necesse est, sicut in sententiis secundariis cum indicativo structis pronomen reflexivum extat. Fortasse haec est origo confusionis pronominum *ille* et *iste*:

In utraque enim constructione in animum loquentis vel eius, de quo agitur, introducimus, ut et pronomen reflexivum et *iste* quasi ad secundam personam referri sentiamus. Clarius res fiet exemplis allatis. Primum igitur de pronomine reflexivo exemplum, quod supra iam posui, repetam 3, 19 *qui aderant sibi.* cf. 16, 1.

Tum de *iste* pronomine: 40, 19 *addit ergo Alexander prece maxima deposcitque, uti si ista rata esset fama, quae scripta sit, sese numen illud mundi totius dominum recognosceret et idem evidentius intimaret.* Sententia, nisi dependeret, haec esset: wenn diese Kunde von dir wahr ist, so . . . Eodem autem exemplo simul plane indicatur, quam non constet sibi Valerius in hoc usu, cum *numen illud* sequatur, pro quo melius *istud* ponere debuit. 49, 18 *prohibitum ab eodem est ulterius super hac re addere, quam promiserat, praesertim cum is, qui ista dixisset, mox ad regem rediturus fortunae posset ansam improperam dare.*

Rectius igitur mea quidem sententia iudicabimus, si statuimus Valerium non iam certum consilium, quod supra explicavi, habere in ponendo pronomine *iste* in enuntiatis, quae ex animo subiecti regentis efferuntur, sed apud eum *iste* et *ille* plane inter se confusa esse. *Iste* igitur talibus

locis ornate dictum est, scilicet etiam posteriores scriptores iuxta *ille* hoc pronomen omnino amant et iterant.

Denique quae sit in oratione obliqua corruptio ac debilitatio pronominis *iste* ostendatur. 111, 13 *milites laboribus defatigati ad Alexandrum haec fere dicunt: quod si in tantum cupidine rei bellicae Alexander urgueretur, non sane videri consultum, inconsultae isti cupidini si comes fieret reliqua multitudo.* Et paucis lineis ante 111, 12 eidem milites exclamant: *quo vero ille tenderet labor in Indiam properantibus* (= die Mühsale, die du uns bereitest). 150, 17 *ad haec Alexander cum ratum spei istius requisisset, Sesonchosis rursus.* 162, 26 *sed cur ista sentiret interpres, cum rex diligentius quaereret.*

Restat, ut locum in melius, sicut spero, restituam: 39, 11 *qui praestare diceris huic terrae mundumque istum interminem regis.* *Ipsam* TH, *istum* A et Kuebler. Kuebler, nisi omnia me fallunt, pronomine *istum* quasi gestu demonstrari vult mundum ante omnium oculos iacentem. Tamen id, quod in TH traditum est, servari potest. *Ipsam* significabit *sogar das ganze Weltall.* *Mundus* opponitur hoc loco *huic terrae.* *Hic* et *iste* iuxtaposita mihi non placent, praesertim cum mundum homo vix demonstrare possit. Omnis vero dubitatio profligari potest, si conferamus 71, 25 *Xerxique . . . qui terram illam omnem exercitu suo texerit, qui aëra ipsum telis iaculisque velaverit.* Hoc quoque loco pronomine *ipse* gradatio efficitur. Equidem igitur loco 39, 11 codd. TH sequi debere editorem existimo.

4. De pronomine *idem*.

idem: 10	eadem: 1	idem: 6	idem: 3	eadem: 3
eiusdem: 4	eidem: 8		eadem: 3	earundem: 1
eundem: 7	eandem: 3		(h)idem: 3	
eodem: 5	eadem: 2			

Hoc pronomen, quod cum omnibus tribus personis coniungi potest, adhibetur, si eidem rei, de qua iam aliquid



prolatum est, novum aliquid attribuitur. Inde a Valerio Maximo saepe *idem* occurrit, ubi aliud pronomen ut *is* illi rei exprimendae satisfaciebat. Postea plane cum *is* confunditur. A viris doctis perpauca afferuntur de huius pronominis historia: Hdb. 444. Kuehner II, § 118, 3. Reisig III, § 210 et adn. 368. Neue-Wagener II³, 389. Cat. 62, 54 *at si forte eadem est ulmo coniuncta marito*. Qui usus vulgaris sermonis est proprius. Val. Max. IX 4, 1 *cum admodum locupleti L. Minucio Basilo falsum testamentum quidam in Graecia subiecisset eiusdemque confirmandi gratia*. Lact. (corp. eccl. XXVII, 212, 19) *quae forsitan primum parentes eorundem constituerant* (Euseb. καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν), *sed pro arbitrio suo atque ut isdem (= eis) erat libitum*. Sulp. Sev. I, 19, 6 *levitas ad se gregavit eisdemque praecepit*. Saepius ita apud Fredegarum.

Apud Valerium *idem* secundum classicam, quae dicitur, rationem scriptum est praeter ceteros his locis: 90, 11 *eodem sane tempore*. 45, 14 *est igitur ita natura descriptum, ut qui ista rerum opulentia sint donati, idem (= die zugleich) careant bellicis viribus*. cf. 64, 24. 80, 7. 120, 20 *idem sibi domicilium esse quod sepulchrum*. cf. 133, 7. 151, 3. 19, 21 *et inter haec rursus alius equi eiusdem hinnitus auditur*. Eiusdem satis convenienter dictum est, *sed eius quoque vel huius hic suum habebat locum*. Itaque eius generis enuntiatis confusio praeparatur. Simili modo 74, 6 *at dices magnum illum et potentissimum regem Xerxem fuisse, sed eundem nostro apparatu superatum*. Cum hoc quoque loco *eum* intellegi potuisset, tamen Valerius *eundem* scripsit, ut narrationi suae adderet aliquid vehementiae. Liceat germanice explicare: ja, du wirst mir einwenden, Xerxes ist so gewaltig und übermächtig gewesen und doch haben wir ihn besiegt. Ita dicere potuit Valerius, *re vera tamen dixit: und doch haben wir ebendenselben, von dem du da redest, besiegt*. Oratorem gestu quodam

unam quamque syllabam vocis ebendenselben firmasse visse existimandum est. 4, 20 *quibus (sc. herbis) carptis atque in sucum pressis effigiat ex cera corpusculum feminae eique nomen reginae cum adscripsisset, lectulum eidem fabricatur, cui*. Eidem aut plane omitti aut ei potuit scribi. Fortasse hoc modo vertendum est: und er verfertigt für sie auch ein kleines Bett. 66, 15 *Stasagorae quippe, magistratui Plataeensium, postea ingresso templum locumque eum, in quo idem tegmen numini texeretur (= ebendasselbe, oben erwähnte)*. Nimis hoc diligenter accurateque est scriptum.

Cum adhuc Valerium quodammodo regulas grammaticas sequi cognoverimus, in his exemplis plane a consuetudine optimorum scriptorum recedit: 49, 16 *eius convivii tempore cum unus e numero legatorum prodicionem quoque sibi regis Darii subsereret, prohibitus ab eodem est ulterius super hac re addere*. 160, 22 *id tropheum cum auferre indidem mihi cupiditas foret, uti ad vos et ad nostram Graeciam mitteretur, idem qui aderant, contenderunt*. cf. 12, 10. 18, 5. 28, 14. 40, 22, 23, 27. 58, 27. 155, 22. 164, 3. 64, 28 *iubet Alexander cetera quoque eundem prius exsequi*. O 23, 20 *eum nullius momenti est*.

Quod si recte interpretati sumus exempla, consequens est, ut primum *idem* vim suam propriam retineat, tum vero ut iuxta *is* ad maiorem perspicuitatem perficiendam exhibeatur, postremo ut omnino *idem* significet, quod pronomen *is*. Quo factum sit, ut in *eum* usum abierit Valerius, non difficilis est ratiocinatio, si eius aevo, quantopere pronomen *is* iam debilitatum sit, deliberamus.

In lingua Germanica simile quiddam habemus, dico *derselbe* et *ebenderselbe*. *Derselbe* primum nihil aliud significat atque *idem*, paulatim vero pro *is* = *dieser* ponitur ita ut *eis* locis, quibus aliquid ponderis detur vel distinctionis, necessario *ebenderselbe* extet.

Quibus constitutis perfacile parvae manuscriptorum differentiae tollentur:

18, 5 eodem T eo P eodem Kuebler
12, 8 eidem „ ei „ eidem „
74, 20 eandem „ eam AP eam „

74, 20 Nihil est, quod Kuebler T non sequatur, siquidem *idem* = *is* saepenumero a Valerio usurpari multa sunt, quae stabiliant et confirment.

De forma *hisdem* 130, 2 supra p. 31 sq. actum est.

Pronomina *idem* et *is*, quatenus confusa sint inter se, et planum est et praeclarum, ut a Valerii loquendi usu non sit alienum, si non solum *idem* pro *is*, sed versa vice *is* pro *idem* invenimus, ut 32, 20, de quo loco supra locutus sum.

5. De pronomine *ipse*.

ipse:	52	ipsus:	2	ipsa:	6	ipsi:	9	ipsae:	2	ipsa:	3
ipsum:	5	ipsius:	1	ipsi (gen.):	1	ipsorum:	2	ipsarum:	1		
ipsi (dat.):	4	ipsum:	16	ipsam:	4	ipsos:	4	ipsis:	9		
ipso:	11										

117, 19 Kuebler cum P *ipsimet* legit contra A *ipsi*, fortasse recte. Tamen nescio an hoc quoque loco T, si salvus esset, *ipsi* commendavisset (cf. 25, 20. 99, 2); quare certe hanc rem disceptare non audeo. Malim quidem *suismet ipsi* pro *suis ipsimet*, quod tamen codicibus invitis scribere non licebit. Maxime vero hoc respiciendum est, quod nullo praeterea Valerii loco pronomen *ipse* suffixo nescio quo firmatur, quod apud alios etiam scriptores item raro accidit ut apud Plaut. Amph. prol. 102. Cic. Verr. III, 1, 3. Sen. ep. 117, 21.

Pergo in enarrandis eis locis, quibus scrupulum inicitur ei, qui attente memoriam scriptorum perspexerit. 21, 8 *ipsius* AP *ipse* Kuebler. Mai et Mueller iam pridem rectum senserunt, cum *ipsus* scriberent. Idem fecit Kluge (34), qui in Itinerario Alex. M. 44 *ipsius* librorum in *ipsus* correxit. Huic assentitur Neue-Wagener II³, 407. Ego

quoque non dubito *ipsus* recipere, praesertim cum linea 13 eiusdem paginae iterum a P codice *ipsius* commendetur. Hanc igitur formam Valerio condonandam esse arbitror, quandoquidem archaismi apud eum inveniuntur. v. s. p. 24.

Scriptura *ipsius* pro *ipsus*, quotiens in libris legatur, apertum fit, si nonnulla exempla a Neue-Wagener citata excutimus: Plaut. Asin. 459 E¹ *ipsius*. Ter. adelph. 78 *ipsius* G *ipsus* B C E F P, 538 *ipsius* F. Cat. agr. 70, 2 *ipsius* et *ipsus* traditur. Fronto ad M. Caes. 5, 27 (Naber 84, 1) *ipsius*. Gell. XVI, 4, 4 *ipsius*, I, 2, 76 (in palimpsesto) *ipsium* pro *ipsum*. Hanc consuetudinem scribendi iam in Oscis dialectis occurrere [*ultiumam* pro *ultumam*] et usque in medium aevum vixisse Birt demonstravit (rh. mus. 52 suppl. p. 175 sqq., ubi etiam p. 178 terminationis =us in =ius mutatae multa exempla collecta inveniuntur et vocalem y mediam inter u et i pronuntiatam esse concluditur. Eodem spectat Val. 24, 1 *adversum* T *adversim* AP.

Est etiam aliud memorabile in Valerii sermone. 92, 25 *ipsi Alexandri*; sic P, non credibilis est correctio Kuebleri *ipsius*, potest enim *ipsi* pro prisco sive vulgari genetivo accipi ac retineri.

Nunc aliam rem tractemus, pronominis *ipse* usum syntacticum. Tamen diversas significationes describere longum est, praesertim cum nobis Naegelsbachii 390 sqs. fundamentum, quo nitimur, satis firmiter iactum praesto sit. cf. Hdb. 444, Draeger I², 79 sqs. Reisig III, § 210 et adn. 369. Hic illic a viris doctis notatur *ipse* genuinam vim exuisse. v. Krebs s. v. *ipse*. Certe in latinitate posteriore fines suos aliquatenus ita extendit, ut pro *is*, *hic*, *iste*, *ille*, *idem*, quin etiam pro articulo definito adhibeatur.

Iam inde a Varrone *ipse* debilitari incipit: R. r. III, 10, 7 (de anseribus agitur) *quotienscumque sumpserunt, locus solet purgari, quod ipsae amant locum purum neque ipsae, ubi fuerunt, relinunt purum*. Cat. 64, 66 omnia (sc. vestimenta Ariadnae) *quae toto delapsa e corpore passim*

ipsius ante pedes fluctus salis adludebant. Nihil est, quod hic *ipsa* = *domina* intellegamus. Curt. IV, 3, 12 *tris* (sc. naves) *ante ipsa moenia opposuerunt*, quibus rex *in-*
vectus ipsas demersit.

De scriptoribus posterioris aevi adnoto haec. Mirum est, quod Apuleius nullum exemplum habet huius usus; habet tamen Tert. Pall. 3 (pluma) *numquam ipsa*, *semper alia*, *etsi semper ipsa*. Min. Fel. 11, 7. Interdum ex ipsis manuscriptis ostendi potest, qua ratione falsa forma rectam paulatim expulerit. Hist. Apoll. 25 *caput eius P, ipsius RB*; 49 *eius P, ipsius RB*. Klebs 254. Pseudocypr. de aleat. 5, 5. De Novatiano idem docet Th. Wehofer, Wiener Studien 23 (1901). Lact. corp. XIX, 2, 8 *tantum apud eos virtutis nomen et auctoritas valuit, ut in ipsa esse summi boni praemium iudicarent.* Peregr. a. l. s. 37, 26 *haec ergo vallis ipsa est, in cuius capite ille locus est.* cf. Anglade 81 et indicem Geyeri. Roensch semas. 2, 26.

Primarius autem huius pronominis usus in eo versatur, ut rem ab aliis rebus discernendam esse indicet. Videamus iam, quomodo eo usus sit Valerius. 32, 1 *itaque ad Ammonia, qui loco deserto Aegypti celebratur, ipse contendit; enim-*
vero exercitus multitudinem navibus superpositam Pharum destinat. 96, 29 *e diverso autem cum longe tranquillius doctiusque Alexander Macedones in cornua protendisset, ipse Bucephala suo vectus imperatoris officiis fungebatur.*

Maxime ipsum pronomen id, quod contrarium est, satis exprimit, sed interdum etiam particulae adiectae subsidio sunt. 92, 4 *ipse quidem uno usus equo coeptum iter agit, Eumelum porro cum equis duobus ibidem sub-*
sistere ac se operiri iubet. cf. 97, 15. 33, 5 *multo denique itineris exanclato apud vicum Astrata fessum commilitum refecit.* *Ipse autem rex.* cf. 51, 12 *ipse tamen.* 162, 17 *ipse vero.*

Breviter adicio 28, 6 *in ipso raptu* (= unmittelbar). 71, 26 *aëra ipsum* (= sogar).

Saepenumero pronomibus personalibus ipse iuxta-
positum est: 68, 25 *ipsum me.* 90, 29 *ipsa e nos.* 91, 25.

Deinde dicamus breviter de *et ipse*, *ipseque*, *ipse quo-*
que. Uno loco excepto numquam *et ipse* auch, *ebenfalls* significat: 140, 22 *et Ptolomaeus . . . sic ait: et ipse sane loqui per litteras aveo cum Candace et gratiam tibi faciam, ut desideras.* Ceterum pro *et ipse* Valerius *ipse quoque* utitur (numeravi 16 locos) propterea quod, quotienscumque fieri potest, Alexandri, ut exemplo utar, studium celebrare solet. Vix enim aliquid narravit, quod quaelibet persona egit, cum Alexander verbis *ipse quoque*, *ipse vero . . .* commemoratur. Indidem explicatur magnus nominativorum numerus (numeravi 74). Porro eadem verba Valerius, si de aliis hominibus loquitur, occasione data profert. *Ipse* autem id quod significat *dominus*, quamvis facile fieri potuerit, nusquam sibi concedit nisi forte 47, 19; vide infra p. 60.

Aliquid ponderis verbis suis infert et gravitatis locis huiusmodi: 5, 8. 102, 2 *ipsis etiam.*

Denique adnotanda est haec collocatio *quoque ipse* in duobus exemplis obvia, quorum est alterum 45, 2 *ut murorum quoque ipsorum haec sit firma munitio.* Alterum 163, 7 *nisi quod hi quoque ipsi.*

Ex omnibus fere his exemplis nihil aliud concludendum est atque hunc scriptorem ad id, quod classicis, quae dicuntur, temporibus semper fuit in ore consuetudineque hominum, se accommodasse. Restant nonnulla declaranda de illa debilitatione pronominis *ipse*.

Primum observare possumus *ipse* non solum cum *idem* confundi, sed etiam ab aliis pronomibus demonstrativis saepenumero non dissidere. Interdum *ipse* et *idem* non discerni ostendit Woelfflin, arch. XI, 388 sqs. Ennius ann. 8 *M terraque corpus quae dedit, ipsa capit.* Cic. de senect. 72 *sic hominem eadem optime, quae conglutinavit, natura dissolvit.*

Val. 100, 23 *ipsi vero Cyro conditorium erat e lapide visendo* (= derselbe Cyrus hatte . . .). cf. l. 21. 105, 22 *infertur igitur sepulchris maiorum omnium tum Darius ac paulo post aedes ipsi templumque construitur. Ipsi = eidem* (ihm auch). 52, 21 *igitur ad ipsum rursus . . . scribit*. Duobus modis hic verti potest. Prior ratio est: deshalb schreibt er wiederum an ihn (= eum); secunda: deshalb schreibt er wiederum an ebendenselben, prout modo *rursus modo ipsum* premi debet. Non semper igitur ita, ut nulla dubitatio haereat, eiusmodi enuntiata declarari poterunt.

Sine ulla difficultate *ipse = is, ille* cognoscimus his locis: 73, 20 *ait enim nos Xerxem finibus eiecisse, Cynaegiro scilicet duce et hisce, qui una cum ipso militabant*. 89, 28 *se tamen protinus ad ipsum esse venturum*. 114, 14 *sicut enim istae ferae bestiae, quae apud ipsos sunt plurimae*. 137, 27 *moti vero custodes exercitus personae novitate ducemque illum et si qui cum ipso venerant*. 158, 17 *igitur cum haud procul his ageremus, ipsarum quidem potiri haud facile erat*.

Vis pronominis is posterioribus temporibus etiam atque etiam imminuitur, ut pro eo alia pronomina demonstrativa velut *ipse, idem* in lingua inveterascant. Duabus igitur causis culpam tribuere debemus, quod *ipse et idem* postea non iam diligenter secernuntur. Alteri, quod iam per se illae significationes similes erant, alteri, quod utrumque pronomen pro is poni poterat et re vera ponebatur. cf. Sittl 115, qui tamen priorem causam omittit.

Annecto exemplum, quod eodem fere tendit, 69, 16 *neque in hoc ducor, ut qui illis educationibus laborarit, non his reverentiam deferat, a quibus ortae sunt sibi hae disciplinae ipsique ars regnandi sit tradita*. Nam hoc loco *ipsi* plane supervacaneum est. cf. etiam Sulp. Sev. II, 28, 1. Ap. Sid. *ipse = idem = is*: Mueller 88. Roensch 424. Goelzer 406. Fredegar. *ipse = idem; = ille; = is hic*: cf. Haag 84.

6. De pronomibus demonstrativis inter se coniunctis.

Ille ipse scribi solet, si quid notum aut iam commemoratum prematur, *ipse ille*, ut aut tamquam praecipuus aliquis nominetur aut per se aliquid fecisse significetur: Madvig opusc. I, 130 sq. Reisig III, § 216—218. Utriusque collocationis non desunt exempla apud Valerium: 67, 16 *ipsam illam* (sc. vatem) *sacerdotio deduci iubet*. 113, 20 *quippe cum illum ipsum Liberum vestrum*. Apud alios quoque scriptores hic usus propagatus est; ut exemplis utar: Cic. de off. I, 44, 156. Acad. II, 15, 47.

Is ipse multo saepius libri habent, nolo tamen morari in congerendis exemplis, sed affero tantum haec: 163, 21 *mater eius ad eum scripserat super Antipatri et Divinopatris simultatibus petebatque, ut ob id ipsum ad Epirum ire contenderet*. cf. 8, 7. 61, 5. 72, 14. 140, 17.

Idem ipse scriptura rarior est; Cicero plane eam repudiat, adamat Gellius (I, 6, 3. II, 8, 3). Semel apud Valerium occurrit: 94, 9 *unus quippe ex convivantibus . . . olim Philippi hospitio receptus et ibidem Alexandrum etiam puerum conspicatus, paulatim in memoriam relabens eundem ipsum esse, quem opinabatur*.

Hoc loco *idem*, quippe quod in usum paene is pronominis abierit, pronomine *ipse* firmatur atque augetur. Simili modo *ipse* abundat his locis: 47, 1 *quisnam eorum ipse Alexander foret*. cf. Pseudocall. ποῖος ὁ μὲν ἐστὶν ὁ Ἀλέξανδρος. *Ipse* articulus definitus est. Cum hunc omnes reliquae linguae Romanicae ab ille derivaverint, in Sardinia insula *ipse* servatur. Ben. Nurs. prol. 51 *ostendentem viam ipsius tabernaculi* (= des erwähnten tabernaculum). Ceterum cf. indicem editionis Woelffliniana. arch. IX, 506. Meyer-Luebke II, 129 sq. arch. IV, 271. XI, 393, ubi Woelfflin fines huius usus accurate describere conatus est. Fredegarius saepissime *ipse* articulum usurpat. cf. Haag 84. Roensch, semas. 2, 26.

47,17 *rex regum et consanguineus deorum consessor=* que dei Mithrae unaque oriens cum sole Darius ipse Alexandro famulo meo iubeo dicoque haec. Ipse hoc loco sensum non habet, nisi forte pro dominus dictum est sic ut *αὐτός* in textu Graeco *ἐγὼ αὐτὸς θεὸς Δαρεῖος*. Itaque ipse et famulo contraponuntur.

Hic ipse, hic idem, idem ille ubique legimus. 90,31 his lectis Darius illacrimat; hoc ipso tamen ad indignationem excitamento utebatur. cf. 99,30. 108,13. 88,30 ita et adrogans litteris et iactabundus in hac eadem temeritate exstitisti. Huc spectat 68,16 et eius morte gavisos esse; quod idem iam coepimus tui quoque velle. 29,10 et haec quidem dicta praesentibus edicit. Tamen it eadem illa sententia. cf. 67,20. 149,11.

Aliquid difficultatis habet *hic ille*. In Valerii omnibus, quae investigavi, exemplis specie tantum haec pronomina coniuncta sunt, cum re vera utrumque pronomen in aliud substantivum referendum sit. 19,18 immo vero *hic ille est equus Bucephala*, quem (= das ist jener ...). cf. 44,14. 119,1. 153,20.

Apul. met. VIII, 12 *haec illa dextra sanguinem meum fudit*. Reisig adn. 378 b optime dicit breviloquentiam esse hanc pro *haec est illa dextra, quae ...* Cum his artissime coniungendum est Hyg. fab. 110,18 *admirari coepit, quid illud esset, quod eum immutaverat*. Pro hac longa et verbosiora circumscriptione brevius illud *quid illud immutavisset* substitui potest.

Utrumque genus Valerius offert. 72,8 *quid illud sit tandem, quo ipse quoque intelligat se disparem Atheniensibus fore?* cf. 94,15. At 45,18 hisce dictis exigit protinus ab Aegyptiis, ut *quidquid illud pensuros sese Dario recepissent, id sibimet inferrent* (= ut quidquid illud esset, quod pensuros ...). Tac. ann. I, 12 *quidquid istud sceleris imminet*. Min. Fel. 10,2 *cur enim occultare, quidquid illud colunt, magnopere nituntur*. Hdb. 491.

Huc, opinor, referendum est 61,16 hisce dictis ex adyto addit et vates: *en vides, rex, quod illud (T) tibi numinis praestigiat divinatio, quae et Herculem et Alexandrum vocat*. Kuebler cum AP legi vult quod illa ... *praestigiat divinatio*. Contra moneo nusquam apud Valerium pronomen ille a suo substantivo tanto quo hic intervallo separari atque omnino quod illud in T intellegi posse similiter atque supra quid illud. Noluit Valerius scribere *vides quid illud sit, quod ... praestigiat*; facillime vero pro quod (T) quid rescribetur, quae verba quantopere in manuscriptis confusa sint, infra explanabo. cf. 72,8 quod illud A quid illud P Kuebler.

Pronomina indefinita.

1. De pronomine *quidam*.

quidam: 9	quaedam: 8	quoddam: 5	quidam: 2	quaedam: 3
cuiusdam: 6	cuidam: 3		quaedam (neutr.): 2	
quendam: 3	quandam: 4		quosdam: 3	
quodam: 9	quadam: 6		quasdam: 4	

Initium capio a forma *quiddam*, quam Kuebler Valerio attribuendam esse censet: 11,9 *quippe si nunc fiat editus partus, servile quidam (T) captivumque potentum natum iri astra minitantur*. Illud *quidam* pravum est. Quare Kuebler *quiddam* coniecit, quod confirmatur epitomae Oxoniensis verbis.

De usu syntactico pauca tantum in compendiis grammaticis proferuntur. Hdb. 447. Terentian. 987 *dixerit si forte quidam*. Lact. corp. XIX, 435,3 *quidam naturali mentis feritate, nonnulli ... aliqui*. Amm. Marc. hoc pronomen non distinxit ab *aliquis*, *quisquam*, *quisque*. Plura exempla affert C. F. W. Mueller (Neue Jahrbücher 1890, 718) velut Ian. Nepotian. 15,1 *nobili cuidam quaestum facere turpe erat*.

Nolumus hanc totam rem excussis exemplis Valerii omnibus persequi, sed satis sit paucis speciminibus selectis ostendisse id, quod *quidam* significat. 80,20 *ut ... eam praecipue urbem Atheniensium tuear, quae theatrum quoddam et communis curia videatur esse Graeciae universae* (= gewissermassen ein Theater, gleichsam eine Art Theater). cf. 124,4.

Notissima sunt talia exempla ut 21,9 *Nicolao cuidam*. cf. 23,20. 103,15.

Quid discriminis intersit inter *quidam* et *aliquis*, ex hoc exemplo elucet: Cic. Brut. 6,25 *eloquentia, sive arte paritur aliqua sive exercitatione quadam sive natura, res una est omnium difficillima*. *Arte aliqua* = durch irgend eine Kunst, gleichviel welche, aber jedenfalls durch eine Kunst. *Exercitatione quadam* = mit einer Art Übung, mit etwas, was wie Übung aussieht, jedenfalls aber nichts weiter ist. Ita optime Reisig III, adn. 357. Similiter Plato Apol. 15 Socratem dicentem facit: *οὐκοῦν ἐπεὶ δαίμονας ἡγοῦμαι, ὥς σὺ φῆς, εἰ μὲν θεοί τινές εἰσιν οἱ δαίμονες, τοῦτ' ἂν εἴη* (= wenn die Dämonen so etwas wie Götter sind).

Mirum est, quantopere Valerius admet hoc pronomen. Etenim si acrius attendimus eum in narrationibus semper hoc pronomen *quidam* ad manum habere animadvertimus. Raro dicit: *tum vidimus templum, quod erat ...* sed potius *templum quoddam*. Itaque caute narrat praecipue in proferendis portentis et monstris, id est in tertio libro, brevissimo quidem omnium, ubi 33 exempla huius usus invenimus. Non omnia, sed haec modo documento sint: 124,17 *locum interea quandam insulae monstrare ... quod esse dicebant veteris cuiusdam regis indidem monumentum*. 127,29 *eminus video in quadam adiacentis tumuli eminentia*. 128,9 *bestias quasdam*. 130,17 *oppidum quoddam*. 132,8 *quendam locum*. 137,27 *quaedam tentoria*. 145,2 *intuentibus visitur opinio quaedam indidem solis orientis*. *Triclinium quoque ibidem videt alio de saxi genere, cui cum sint igneae quaedam maculae*. cf. 149,27. 150,8.

Multa exempla sunt, quibus pronomen *quidam* vel plane deesse vel alia voce ut *aliquis*, *quis* substitui possit. Sulp. Sev. quoque commoda pronominis *quidam* appellatione contentus est, velut I, 26,2. cf. Loennergren 13. Plerumque

vertendum est *ein*. Valerius tamen ponit *quidam*, quia *quis*, *aliquis* si posuisset, rem indefinitam redderet.

Alio modo interpretor haec exempla: 20,6 *quod cum admirationi visentibus foret, ex cursu quidam rem periculi huius nuntiat Philippo*. 39,20 *quem depositi locum cum quidam e speculatoribus regi nuntiasset*. 54,24 *currum quidem in loca quaedam abdendum mandat et avertendum, ipse autem equo consensu properantiae consulit*. His locis *quidam* = *aliquis*.

Haud diversa est ratio in numero plurali. 131,28 *tum quidam viri ex oppidis circumstantibus*. 90,11 *eodem sane tempore Darii duces multas eiusmodi litteras misistavere, quibus fatigari sese multosque admodum optimatum interemptos, quosdam etiam ad Alexandrum transisse nuntiarent*. 127,16 *ad quod cum audacius quidam exploraturi properassent*.

2. De pronomine *aliquis*.

aliquis: 19,17. 51,25. 78,20. 107,15. *aliquid*: 16^{ies}
aliquod: 29,15. *alicuius*: 8,26. *aliquam*: 35,21. 60,18.
aliquos: 73,26. cf. Neue-Wagener II³, 473.

Aliquis pro substantivo ponitur nec multo rarius pro adiectivo inde a Plauto. 19,17 *rugitus aliquis leoninus*. 13,16 *imperiale aliquid meditamentum*. 51,25 *Persa aliquis*. 78,20 *aliquis experiretur*. cf. 107,15. 48,25 *aliquid difficultatis*. 89,11 *eorum aliquid*. 97,23 *fit aliquid ex illis omnibus reliqui*.

Quamquam *aliquod* secundum regulas grammaticas praecipue adiectivum est, tamen cum eo neutrum adiectivi coniungitur, quod ob hanc rem necessario substantivi munus obtinet. 29,14 *igitur ut si incentivum aliquod divina voce intonavisset*. *Incentivum* apud optimos scriptores sine ulla exceptione adiectivum est, posteriores tamen tantum licentiae sumpserunt, ut haec vox a substantivo non

discernatur. Hoc exemplum, si esset unicum, duas permitteret explicationes: aut adiectivum substantivi loco positum aut ipsum plane iam substantivum habitum esse. Secundam explicationem veram esse probant exempla haec: 47,3 *his igitur incentivis exstimulatus*. cf. 86,19. 114,27.

Pluralis huius pronominis singulari rarius, attamen crebro legitur. In Valerii libris unum tantum exemplum inveni: 73,26 *tales aliquos . . . duces*. Sed haec de formis.

Iam vero procedendum est ad usum syntacticum. cf. Hdb. 446. Kuehner II, § 119,2. Draeger I², 87. Reisig III, § 201. In sententiis, quibus aliquid affirmatur, longe plurima exempla pronominis *aliquis* se obtulerunt variisque in constructionibus: 13,16 *et sibi quisque ludus in puero imperiale aliquid fuerat meditamentum*. 19,23 *enim mite aliquid et mansuetum*. cf. 104,20. 125,5. 34,22 *dum aut peterent aliquid aut peterentur*. cf. 41,17. 78,20. 90,27. 51,23 *tum fore ut, cum illi praefectus ad observantiam disciplinae Persa aliquis comitaretur*.

Pronomine *aliquis* propriis nominibus iuxtaposito libenter scriptores utuntur. Cic. Verr. VI, 164 *aliquis in litteris Gavius*. Adamat hunc usum Tertullianus: monog. 10 *secundum aliquem Epicurum*. H. Hoppe 105. Itaque Valerium uno tantum loco (51,25) illam constructionem valde propagatam adhibuisse vix credibile esset, nisi supra vidissemus *quidam* vox pronomini *aliquis* similibus locis praeferr.

Nunc videndum est, quomodo Valerius in sententiis conditionalibus se habeat. 59,14 *cui (sc. Dario) si potestatis aliquid in sese relictum foret, non absque poena Abderitarum fore, quod Alexandrum in amicitiam contra Persae commoda receptassent (aliquid = aliquantulum)*. cf. 89,11. 97,23. cf. 94,28 *aliquanto cunctantius*. 107,15 *ac si praeter haec aliquis ausus erit, hostis supplicio*

punietur (*aliquis* = irgend einer, sei er, wer er wolle). cf. 29, 15.

Concludendum igitur est Valerium in eiusmodi enuntiatis nequaquam a dicendi more optimorum scriptorum discessisse. Neque aliter res se habet his locis: 8, 26 *neque enim te scio popularis alicuius amori servisse, enimvero dei deorum pulcherrimi. Aliquis popularis contrarium est voci dei.* 52, 6 *non ausi eorum ultra aliquid inquirere.* Hic *ausi* solum cum particula *non* copulatur. 35, 20 *quibus iugiter ablutis derivatisque atque in mare perpetuo dilabentibus neque aedificiis perniciem aliquam remansuram* (*aliquam* = auch nicht irgend . . ., sei es auch noch so unerheblich).

Haec omnia dum diligenter reputamus, in eam sententiam deferimur, ut, si scriptoris verba recte interpretamur, nulla huius pronominis constructio restet, quam non omnes lege sibi sermonis permiserint. Ne unum quidem exemplum mihi acriter attendenti obvium factum est, in quo *aliquis* cum *quisquam* confusum sit, ut in his exemplis: Hist. Apoll. 35 *et adiurantes se invicem, ne alicui proderent, aliorum coeperunt exspectare exitium.* Sulp. Sev. Dial. 1, 9, 3. 1, 26, 1. Ap. Sidon. IV, 21, 1 *non a nobis aliquid exilius fas honorari.* VII, 9, 3. cf. Mueller 86. Ben. Nurs. 5, 3 *nihil sibi a Christo carius aliquid existimant.* cf. arch. IX, 507 et ind. editionis Woelfflin.

De textu etiam aliquid habeo quod admoneam: 128, 13 *quare vehementi sollicitudine incitati conspicantesque iam nostrorum aliquod interemptos fletibus undique consonantibus periculum opperiebamur.*

Aliquod librorum nihil est. Item ferri nequit, quod Kuebler leni sane correctione assecutus est *aliquot*. Nam a vocabulo *aliquot* rarissime tantum genetivus dependere potest. Exspectamus verbum, quod significat *einige*, id est *aliquos*. Haec forma a Valerio usurpata est (73, 26),

cum *aliquot* nullo loco scribat. In contextu Graeco καὶ ἡδὲ τινῶν ἀπολωλότων legimus. Atque suspicionem confirmat cod. A, qui l. l. supra *aliquod* suprascriptit quos.

3. De pronomine quis.

Excepto uno loco hoc pronomens substantivum est: 5, 10 *ne quis tibi metus sit sub adventu huius numinis.* cf. Cic. p. Caec. 2, 5 et alias. — Extat *ne quis* 9^{ies}, *si quis* 15^{ies}. 71, 8 *si quid tamen recte sapere didicisset?* 81, 10 *etenim si quid eorum fortuna in praesentibus vacillaret* (= wenn nur ein wenig). Et saepius ut 88, 14. 104, 12. 114, 9. 153, 27.

Uno loco *numquid* occurrit: 148, 8. Semel *ut* consecutivo iuxtapositum est: 48, 3.

Praeterea omnibus his locis encliticum pronomens est neque a particulis separari solet. Paucissimis tamen locis pronomens *quis* maiorem vim retinuit, neque particulae se acclinat: 107, 25 *neve istud in ambiguum dubiumque quis transferat, iuro.* 100, 1 *neque mihi in Asiam trans-eundi aliam quis dixerit esse causam.* Hac in formula procliticum pronomens *quis* habemus.

93, 19 igitur convivio iam procedente eiusmodi quid facere Alexandrum subit. Hanc formulam agnoscimus similem esse ac *tale quid*.

Casus obliquos inveni hos: 138, 1 *si qui cum ipso venerant.* cf. 55, 22. 147, 8. 4, 6 *si quae in te Philippus audebit.* 102, 12 *et si quos queam.* 17, 17 *at vero vulgo ut qui percitus et vi mentis calentior habebatur,* quod verto: aber im Volke hielt man ihn für einen leicht erregbaren und infolge seiner Verstandeskraft leidenschaftlicheren . . . Nempe *si qui* pro *si quis* similique Plautus et populus usurpaverat. Illo modo si convertimus, correctura, quam Ausfeld proposuit, *ut eques percitus* necessaria non est.

49, 22 *ne qua ab ipso quoque proditio aut proditionis causa quaereretur*. Duplex hoc loco est interpretatio: aut *qua* pro *quae* adhibitum cum *proditio* coniungendum est, aut *qua* adverbium est *irgend wie*. Utraque sensui quidem sufficit. Certe vero *qua* adverbium est 31, 9. 163, 12.

155, 7 *quod si qua ex hisce ad sexum suum cesserit, eam se petere ibidem desiderare*. Sic Kuebler, *quis A, que P*. Utraque lectio sana est; *quis* tamen rarissime cum feminino genere componitur ut Ulp. Dig. 3, 2, 11 § 3: *si quis post huiusmodi exitum mariti nuptum se collocaverit, infamia notabitur*. Neue-Wagener II³, 443. *Que* vel quod idem est *quae* ubique usurpatur. Cum neutra forma a Valerio iterum scribatur, Mueller *qua* restituit. Satis argute, tamen ut mihi videtur, non necessario. Ego codicis P lectionem praefero.

Alium, qui ad textum recensendum pertinet, locum affero: 153, 10 *ea nobis stipendia sunt, haec provectio; tantumque quis nostrum honore dives est, quantum cicatricibus insignitior*. Hic *quis* non ferendum puto, immo *quisque* substituendum est, cuius quam varius sit usus, infra demonstrabo. Suffixum *que* facillime post *tantumque* excidere potuit. Adde 162, 27 *o quid enim, inquit, o vir summe, quidquid ex homine foetus hic habet, ad te pertinet, quod vero est subter atque beluile, quicumque tibi subditi sunt et subiecti*. *Quid* exclamativum et ad *quidquid*, quod sequitur, et ad *quod* referri debet. Non est igitur, cur Schlee *quidquid* proposuerit; immo recte Kuebler.

4. De pronomine *quispiam*.

Raro tantum *quispiam* apud Valerium invenitur: *cuiuspiam*: 49, 25. 50, 9. 149, 12. *quopiam*: 160, 25. Neue-Wagener II³, 501 sqs.

Iam singulos deinceps locos illustrabo: 50, 8 *quippe ista magnificentia nominum ubi semel cuiuspiam sit persuasa,*

corpora membratim vel spiritus eriguntur imprudentius (quispiam = aliquis). 49, 23 *id enim demum ago, inquit, non tam mei commodi cura quam vestri metuoque, ne cuiuspiam mali semen ac principium videar praestitisse (quispiam = quisquam)*. Idem significat *quispiam* his locis: 149, 12. 160, 25.

Si in Hdb. 446 scriptum legimus apud scriptores posteriores permisceri *aliquis* et *quispiam*, vereor ne sit haec sententia nimis in universum dicta; nam a Valerio semel tantum *quispiam* pro *aliquis* positum et praeterea semper substantivum esse demonstrare possumus, cum e contrario *quispiam* et *quisquam* nullo modo inter se differant neque discrepent.

Iam Cicero utrumque pronomen *quispiam* et *aliquis* in eodem enuntiato sine ullo discrimine usurpat. De or. II, 9, 38 *si de rusticis rebus agricola quispiam aut de pingendo pictor aliquis diserta dixerit*. Liv. XXIII, 3, 10 *primo silentium erat inopia potioris subiciundi, deinde cum aliquis omissa verecundia quempiam nominasset*. Apul. met. IV, 3. *mulier quaequam*. cf. Kuehner II, § 119, 5. Draeger I², 96. Reisig III, § 204.

Haec, quae de Valerio diximus, sane documento esse possunt, quid difficultatis veterum scriptorum interpreti oboriat, qui vim vocabulorum a primitiva notione per multiplices usurpationis vias persequi conatur. Nam ubique libri largam quaerenti novamque materiem dant. Adhuc, quantum video, pronominis *quispiam* historia nondum observata est, cuius propagationi, ni fallor, similitudo favebat, quae inter scripturas *quispiam* et *quisquam* intercedebat. Quo factum est, ut haec pronomina etiam in sermone confunderentur. Lact. persaepe *quispiam* = *aliquis* habet, praesertim in eiusmodi formulis *dixerit quispiam*. Plurimos locos ex Ap. Sidon. congestos Mueller affert et recte haec fere dicit: illud pronomen senescentis latinitatis aetate

magis magisque coepisse exolescere. Minus recte censuit Draeger I², 97. Duobus locis apud Ben. Nurs. quispiam legi: 44, 6 (= aliquis) et 66, 13 (= aliquis).

5. De pronomine quisquam.

quisquam: 134, 2. quicquam: 18, 21. 80, 19. 119, 4. 132, 26. cuiquam: 84, 14. 85, 25. 158, 10. quemquam: 106, 22. 157, 4. Neue-Wagener II³, 503. Hdb. 446. Kuehner II, § 119, 3. Draeger I², 97, Reisig III, § 204.

De hoc pronomine paucissima sufficient; ubique enim regulas grammaticas observari exempla docent. 18, 21 *neque accedo sententiae, quicquam te indignum nobis ac parentibus sapere.* 84, 14 *forte Cydnum, haud cuiquam secundum flumen.* cf. 85, 25. 158, 10. 80, 18 *sit igitur Atheniensibus dignitas, quae cluebat, neque ex me quicquam dubium formidaverit.* cf. 119, 4. 132, 26. 157, 4 *neque enim quemquam non aut caesum audivimus aut supplicentem.* 106, 21 *nec vagum quemquam a regione vel sedibus suis aberrasse quopiam probaturus sum.* Ostendit hoc loco ipse Valerius quisquam et quispiam in unum fluxisse. Nam hic, ubi quisquam unum est, quod suum habet locum, quopiam adverbium tam fidenter adscriptum est, quasi nullum sit discrimen. Atque re vera nullum esset, nisi illud unum exemplum (50, 9) nos hoc statuere vetaret.

Porro nondum Valerius sibi permisit quisquam in sententiis affirmativis pro aliquis exhibere ut his locis: hist. Apoll. 40 *Apollonius vero putabat se a quoquam de suis contemptum esse.* Ben. Nurs. 42, 18 *quodsi inventus fuerit quisquam.* 33, 12. Arch. IX, 507.

Restat, ut unum locum, qui emendatore eget, apponam et id quod mihi videtur probabile proferam: 133, 28 *vox auditur ex arbore, sed lingua barbarica, eiusque interpretamenta habuit quisquam nobis et dissertare audebat.*

Haec verba sensu carent. Quare Mai proposuit: *interpretamenta nemo quisquam nobis edissertare audebat.* Sed verba *nemo quisquam* complures homines amplectuntur; nunc unus ille Indus (133, 23) oraculum ex arbore lingua barbarica editum interpretari posse dicitur. Itaque in *quisquam* Birtius quem adii, *Indus tamen latere suspicatus est et sic locum conformavit: habuit Indus, tamen non et dissertare audebat.*

Textus Pseudocallisthenis hoc loco nihil proficit, ubi de compluribus Indis assistantibus sermo est. Omnino compluribus Graecus textus dissentit, ut in Latina versione fortasse aliquid exciderit, quod si servatum esset, certius iudicaretur.

6. De pronomine ullus.

ulla (fem.): 36, 1. 152, 11	ullius: 116, 19
ulli (dat.): 113, 16. 159, 21	ulli (plur.): 121, 3.
ulla (neutr.): 112, 28	

Quid sit discriminis inter ullus et aliquis facillime cerni potest Cic. inv. II, 107 *ut honore potius aliquo, quam ullo supplicio dignus esse videatur.* Id est: er scheint wohl einer Ehre wert, aber keiner Strafe.

Confusio horum pronominum ostenditur Lact. de ira 7 (corp. XXVII, 79, 20) *apparet solam esse religionem cuius in mutis nec vestigium aliquod neque ulla suspicio inveniri potest.* cf. XIX, 107, 2.

Ullus semper apud Valerium adiectivum est exceptis duobus dativis ulli, quod neminem offendet. cf. Caes. bell. Gall. I, 8, 3 ulli, pro cuiquam; quin etiam Ap. Sid. IX, 11, 5 *nullas ad ullum peculiares litteras dedi.*

Omnibus locis ullus negatur et complementum plane est substantivi quisquam. Neue-Wagener II³, 519. Alia vide s. v. quisquam 503 sqs. Hdb. 446. Kuehner II, 467.

Ex Valerio affero 35, 24 *cloacis, quibus haud facile capaciores ulla urbs habeat.*

Cum hoc usu optime consentit 112, 27 modo si *concordi animo id facere possitis neque dissidentes in ulla* (P) *pericula prolabamini, ex quis facile noscatis* (= und nicht zerstreut in irgend welche Gefahren geratet, wobei ihr erkennen werdet . . .).

Nulla A, quod Kuebler praetulit, iam Ausfeldio displicuit, qui *multa* scribit certe non satis curans apparatus criticum. Tamen id, quod proposuit, *multa* eodem fere tendit quo *ulla*. Mutationem autem facere, si id quod traditum est, satis intellegimus, permissum non est, etiamsi forte leni sane opera aliquid, quod malleus, assequi possemus. Quod ad scripturam attinet ἀναδίπλωσις *nn* in A facillime oriri potuit. P igitur ducem sequamur.

7. De pronomine *nullus* (*nemo*).

Hdb. 448. Kuehner II, 478. Neue-Wagener II³, 520.

Sublatum est a Valerio discrimen inter substantivum *nullus* (*nemo*) et adiectivum. cf. arch. IX, 506. Propter parvum exemplorum numerum omnia, quae inventa habeo, proferam: 7, 27 *nemo enim vas vacuum consignaverit*. 17, 11 *cum crastini raturum pignus nullus facile possederit*. Item substantivum *nullus* legimus 109, 6. 165, 1, adiectivum vero 122, 12. 125, 25, ubi substantivum *indigena* facile suppletur.

nulla (fem. sing.) semper adiectivum est. 120, 10. 154, 11. Genetivus et dativus *nullius*, *nulli* iam apud optimos scriptores et substantiva et adiectiva esse possunt.

nullius: 90, 30. *nulli*: 15, 20. 94, 16. 98, 7.

nullum: (acc. masc.) 160, 1, (neutrum sing.) 116, 19.

In utroque exemplo adiectivum usurpatur.

nullam: 76, 27 *ut tantam illic urbem condiderit ac fundaverit, quantam sub omni orbe terrarum nullam fama distulerit*.

nullo: 28, 12. 94, 31. 152, 23. 168, 16. Ubique adiectivum scriptum legimus.

131, 16 *nullo omnium Indorum . . . dubitante*.

nulla (abl.): 114, 19; adiectivum est.

In plurali passim substantivum *nullus* concessum est, Valerius 94, 27 adiectivum adhibet *nullis*.

In textu Kuebleri 112, 28 *nulla* (neutr. pl.) codicis A receptum est. Vide quod ad *ullus* pronomen adnotavi.

8. De pronomine *quivis*.

quidvis: 88, 31. *quodvis*: 112, 15. *cuius*: 82, 21. 113, 15. *quaevis* (neutr.): 5, 25. *quibusvis*: 152, 21. Neue-Wagener II³, 487. Reisig III, § 353. — *Quivis* coniecit Ausfeld 132, 24, qui tamen non sine vi ad complures simul mutationes proventus haec scripsit: *quivis hominibus gentis eiusce usus ferri aerisve vel stanni omnifariam ignoratus*. Emendatione vero huic loco certe opus est.

Pronomen *quivis* modo substantivum est modo adiectivum regulis grammaticis nusquam repugnans. Dubius locus 88, 31 *ut quidvis horum ad animum meum venerit, excitare me potius ad ultionem quam ad misericordiam queat flectere*. Kuebler in indice *quidvis* relativum esse adnotat, cuius tamen ullum scriptorem Latinum testem praebere non potest. Ego totum hunc locum certe corruptum hoc modo corrigendum propono: *ita et adrogans litteris et satis audax in hac eadem temeritate exstitisti, ut quidvis horum, quod ad animum meum venerit, excitare eqs. Quod ante ad facile praeteriit librarius*.

9. De pronomine *quisque*.

<i>quisque</i> : 11	<i>quodque</i> :	1	<i>cuiusque</i> : 2
<i>cuique</i> : 3	<i>quamque</i> :	1	<i>quoque</i> : 1
<i>quique</i> : 3	<i>quaeque</i> (neutr.):	4	<i>quosque</i> : 4
<i>quasque</i> : 1	<i>quibusque</i> :	3	

Neue-Wagener II³, 492. Hdb. 371. 440. 447. Kuehner II, § 119, 7. Draeger I², 101. Reisig III, § 348 et adn. 362. Kvičala 107. Woelfflin 78—82.¹⁾

Apud Valerium pronomen *quisque* tam variis modis adhibetur, ut constructionum, quae extant, omnium exempla proponere operae pretium sit.

Uno loco *unusquisque* inveni: 123, 9.

Quisque cum superlativo constructum: 75, 20 *ab optimo quoque*. 31, 4 *lectissimos quosque*. 116, 2 *quibusque de proximis locis*. cf. Plaut. Most. 155. Script. hist. Aug. ter singularem, 16^{ies} pluralem offerunt. Tertullianus quoque pluralem praefert.

Quisque cum comparativo coniunctum: 29, 20 *quisque armiger . . . aetate provectior*. 130, 7 *quibusque incautioribus*. Hoc iam inde a Pomp. Mela 2, 10 *ut quisque maioribus praestant, ita magis*, usque ad scriptores infimae aetatis incrementum capit; raro apud Apuleium, saepissime apud Tertullianum invenitur.

Quisque cum positivo constructum formas tantum plurales ostendit, et primum quidem, ubi neutrum genus excusationem habet: 98, 20 *quaeque praesentia*. 152, 14 *in quaeque dubia*. Deinde, ubi talis excusatio abest: 6, 2 *quosque praesentes*. Hoc exemplum inde, quod adiectivi praesens superlativus formari nequit, declarationem habet. 30, 4 *arduis quibusque*. 154, 24 *strenuas quasque*.

Hic usus originem capit ex eis verbis, quibus significatio superlativa inest velut *eximius*, *praecipuus*. Lucr. V, 1413 *pristina quaeque*, posteriores tamen ut Tertullianus nullos iam sibi imposuerunt fines. cf. Loennergren ad Sulp. Sev. p. 13 et Mueller ad Ap. Sid. p. 87, ubi immensa quaedam exemplorum copia collata est. Sittl 131.

1) E. Woelfflin, lateinische und romanische Comparison. Erlangen 1879.

Quisque pronomibus relativis¹ est iuxta positum numero singulari: 106, 26 *quae cuique est*. cf. 28, 16. 107, 13 *quae vulgo privatim quisque faciebat*.

Numero plurali: 98, 8 *quae si . . . nacta sint . . . resultarent et* (sc. quae) *quosque . . . urguerent*.

Quisque post *ut* aut post pronomen reflexivum scribitur numero singulari: 38, 23 *prout cuique*. 93, 21 *ut quodque*. 110, 4 *ut quisque in haec officia venisset*.

Numero plurali: 153, 3 *ut quaeque . . . editae fuant*. 106, 3 *sua cuique*. cf. 13, 16. 17, 3. 119, 4 *igitur irent quisque securus in sua*.

Adnotentur etiam haec exempla: 119, 26 *cuiusque pretii*. 137, 4 *cuiusque generis*. Cic. republ. 3, 9.

Pluralis et singularis numerus pronominis *quisque* a Valerio nulla ratione discernuntur. Itaque hoc pronomen modo cum plurali, modo cum singulari verbi finiti construitur. 110, 4 *ut quisque in haec officia venisset*. 119, 4 *igitur irent quisque securus in sua*. cf. 3, 18 *iubet omne facessere famulitium, qui aderant sibi*. Liv. II, 7, 1 *ut suas quisque abirent domos*.

Quod idem fit in his exemplis, quae nos ad alium usum pronominis *quisque* perducunt: 167, 18 *sed quisque id sacerdotium nanciscitur, sit et genere nobilis*. 166, 27 *quisque autem Macedonum . . . provectior sit aetate . . . his fieri facultatem*. His locis *quisque* = *quisquis*, *quicumque*. Porro adicio haec exempla: 8, 7 *is ipse, quisque nascetur*. 2, 21. 14, 10. 76, 7. 35, 8 *omnes, quique . . . coluissent*. 67, 3. 107, 23; 27.

Haec dicendi consuetudo, qua *quisque* in vim relativi pronominis traducitur, ex usu fere obsoleto inde a priscis scriptoribus raro propagata est, non plane ab optimorum libris abhorret, magis magisque apud posteriores dilatatur.

Res notior est, quam ut exempla afferre necesse sit. cf. Kluge 40. Roensch, semas. 2, 44.

Tamen, etsi Valerius pronomine *quisque* satis libere utitur, non sibi concessit *quisque* et *uterque* promiscue scribere neque *quisquis* pro *quisque*, quod Plautus et Cicero (Madvig. de fin. V, 24 p. 645), nemo tamen posteriorum, ut videtur, solebant. Nullo loco *quisque* pro *aliquis*, *quisquam* observavi.

Iam vero *quisque* = *quisquis* nos ducit ad pronomina relativa.

Pronomina relativa et interrogativa.

1. De pronomine *quisquis*.

quisquis: 4.

quidquid: 10.

Alias formas non inveni. cf. Neue-Wagener II³, 508. Itaque recte Kuebler 78, 5 quo AP in textu posuit contra quoquo T, praesertim cum *quisquis* pro ipso relativo nusquam occurrat.

Semper hoc pronomen substantivum est. Duo loci, quibus videtur esse adiectivum, aliter explanandi sunt: 56, 22 *quisquis illam* (sc. hastam) *rex milesve Graecus aut barbarus humo evellere ausus foret* (= wer nur immer, sei er ein König oder...). Similiter 39, 11 *quisquis tu deum rex es, qui praestare diceris huic terrae mundumque ipsum interminem regis*. Hunc locum diligentius inspicere alia re cogimur: fragmentum H pro *quisquis* habet *quisque*, quod, ut supra vidimus, idem atque *quisquis* significat. Accedit vero, quod *quisque* ut relativum positum nullo loco ad enuntiationem relativam, quae sequitur, spectat, sed semper *quisquis*, velut 163, 1, 2. Itaque *quisquis* retinendum.

Una res, si ad usum syntacticum oculos vertimus, memoranda est. Saepius enim post *quisquis* coniunctivus occurrit, qui tamen in nullo exemplo attractione modi, quae vocatur, ortus est ut in Plaut. Trin. 437 *di duint tibi quaequomque optes*. At cf. Plin. nat. hist. 27, 109 *purgat cicatrices et nubeculas et quidquid obstet*. Hic coniunctivus nullam excusationem habet; tamen haec constructio scriptorum propria est posteriorum: Val. 29, 4

en tempus est, quisquis Alexandro sese cupiat militare.
cf. 71, 2. 100, 10. 101, 27.

Ceterum indicativus adest: 4, 26. 33, 30. 39, 11. 73, 3.
100, 26. 122, 26. p. 96, 23 sensus irrealis coniunctivum
desiderat. cf. Hdb. 371.

2. De pronomine *quicumque*.

quicumque: 1 *cuiuscumque*: 1 *quicumque* (plur.): 5
quaecumque (fem. plur.): 1 *quaecumque* (neutr.): 6 *quos-*
cumque: 1. Neue-Wagener II³, 488.

Semper hoc pronomen substantivum est et plerumque
cum indicativo construitur a Valerio. Duo loci, quibus
coniunctivus praebetur, attractione illa, quam dixi, excu-
santur: 94, 2 *privata pocula fieri sinat, quaecumque*
acceperint haurienda. 152, 12 *ecquid operis pretii sit his,*
quicumque hostili fervore in nos cupiant militare. Aliter
se habet hic locus: 143, 22 *e metallo cuiuscumque modi.*
Nam si copula excidit, quod evenit in huiusmodi sen-
tentiis: *cuiuscumque modi est*, pronomen relativum vim
pronominis indefiniti nanciscitur.

3. De pronomine *qui*.

Primum de forma pauca submoneam. *Quis pro quibus*:
112, 29. 132, 27. Praeterea P 136, 5. Haec forma satis
nota est. cf. Neue-Wagener II³, 469.

Lectio 45, 15, quam Kluge A codice auctore adnotat,
codice T, qui illi viro docto nondum in promptu erat,
emendata est sic: *est igitur ita natura descriptum, ut qui*
ista . . . Illud *quis* A eo ortum est, quod sequitur *ista*.

Alia etiam ad formam spectantia haec sunt:

	A	P	H	Kuebler
38, 20	qua		qua	quae
112, 20	qua	quae		quae
122, 20	qua	qua		qua (Ausfeld quae)

122, 19 *gigni quis neget cuncta ratione, esse, qua*
nata sunt, moxque occidere interireque ratione? Hoc loco
Mueller et Kuebler ut *qua* AP retinerent, *ratione* inter-
miserunt, Ausfeld *qua* in *quae* correxit; falso. Retinendam
esse hanc formam censeo, quippe quae omnibus tribus locis
memoria comprobata sit. Nam etsi haec forma pronominis
indefiniti est propria, tamen per analogiam quandam sane
in relativum translata esse potest.

Eiusmodi exempla etsi Neue-Wagener II³, 443. 467
ascribere omisit, tamen non desunt: cf. Vit. I, 1, 2 *fabrica*
est continuata ac trita usus meditatio, qua manibus perfici-
itur. VIII, 3, 199 *mulina angula, qua etiam memoratur*
ab Antipatro. Utroque loco manuscripti in *qua* et *quae*
discedunt. Rose² *qua* scripsit.

Venio nunc ad librorum discrepantiam longe dilatam,
dico scripturam *quo* et *quod*:

T 2 *quod* pro *quo*

A 2 „ „ „ A 1 *quo* (corr. in *quod*) pro *quod*

P 4 „ „ „ P 3 „ „ „

Alia perturbatio codicum est inter *quid* et *quod*: 25, 19.
82, 4. 134, 27. 148, 14. 153, 20.

Proferamus de una etiam relativi forma id quod
sentimus, etiamsi propter exiguum exemplorum numerum
res haudquaquam certa est: 68, 2 *qui mecum a Macedonia*
inierant hunc laborem, quorumque comitatu Europa nobis
omnis accesserat. 45, 3 *aditus porro tenues angustique,*
quique agminibus militaribus inviabiles . . . habeantur
(= und die infolgedessen für ungangbar galten). Iam in
hoc exemplo pro *quique* intellegi volo *qui*; tamen particula
que fortasse hic proprium sensum retinet. At cf. 56, 12 *ipse*
quoque ad Scamandrum, ducem suarum partium, quique
(sic A) *curabat tunc Macedoniam sese profecto.* Hoc loco
quique = *qui* esse nemo negabit, etiamsi vertere possemus
hoc modo: an Scamander, den Führer seiner Truppen und
der damals . . ., quod idem est ac der der Führer . . . war und

der damals . . . Tamen praebetur hoc loco refugium: nam P habet qui, quod Kuebler recepit, haud necessario. 80, 4 ingrati Philippo, qui tribus bellis auxilio vobis et subpetiis fuit; quique queramini de Alexandro velut ob Stasagorae iniuriam, quae omnis vindictae vestrae profecerat. Ita AP Kuebler. Haec vix intellegimus. Tantum abest, ut mutemus, ut rectius distinguamus: ad ingrati vocem postulatur verbum eratis vel simile quid, quod omitti non debebat. Porro quique declaratione caret. Itaque post fuit levius distinguendum et post profecerat signum exclamationis ponendum est. Sic germanice: ihr undankbaren gegen Philipp, id est: ihr, die ihr gegen Philipp undankbar waret, der euch half, und die ihr euch nun über Alexander beklagt . . .!

Attamen ubi quique exspectamus, qui solum extat: 76, 13 Athenienses nos, qui amici Alexandro fuerimus, qui magisteria nostra eidem praeiverimus, inimici tanto viro malumus esse quam amici? E contrario rursus 153, 22 quicumque Amazonas bello deposcent, cuiusque (sic AP) eventum non satis arbitramur utrique de pari. Hoc loco quique pro qui eisdem causis ac supra excusari non potest, itaque iam Mai contra AP cuius substituit, item Kuebler. Immo vero significatio particulae que simili modo debilitata est atque in namque 133, 4. 161, 22. Accedit 156, 29 Bactra te vidit, Aethiopia salutavit, Scythae tremuerunt, quodque uno ille versu percucurrit, ubi quodque = was alles jener in einem einzigen Verse zusammenfasste.

Postremo 10, 12 sed ovum illud evolutum sinu eius humi concrepat, cuiusque testula dissultante dracunculus . . . visitur. Ecce cuiusque = cuius.

Itaque quique = qui usurpari evicimus.

Ex exemplis qualia sunt 68, 3; 45, 3 hic abusus derivandus est ita, ut primo genuina particulae que significatio retenta et tum demum paulatim oblivioni data sit; contulimus

namque et nam. Scilicet Valerius fortiores adamat verborum formas.

Nullum huius consuetudinis praeter unum exemplum in historia Apollonii inveni: c. 50 Tharsia iubet in conspectu suo adduci Theophilum villicum. Quique cum adductus fuisset, ait ad eum Tharsia.

Commemoro etiam duos locos, quibus Kuebler, ni fallor, erravit: 72, 4 at quosque — id per deos deliberate — quos tandem. Suffixum que delevit Kuebler, falso id quidem, siquidem quique pro qui interdum a Valerio usurpari statuimus. Tamen totus hic locus graviter corruptus est, cum tradantur haec: ad quosque — i. p. d. d. — quid tandem . . .

146, 6 agnoscisne, ait, Alexandri illius, quam mentiri non potes, faciem? Sic A. Non est, quod Kuebler cum P quem ponat.

4. De pronomine quis? quid?

Pleraque exempla praeterire possum. cf. Kuehner II, 481. Neue-Wagener II³, 430.

Affero tantum quid = warum: 3, 1. 76, 6. Quis cum genetivo coniungitur 33, 3. 90, 27. 93, 28 alias. Adamat Valerius quid tandem: 57, 10. 72, 4; 9. 73, 25.

Creberrimum est substantivum quis, quid: 113, 15 patet quippe cuivis nosse, quis ille sim Porus. Ille Porus appositio est. cf. 33, 30.

Aliter res se habet 76, 23 quis rex tyrannusve quisque Graecorum imperatorum Aegyptum aliquando adgredi . . . ausus est. Hic rex tyrannusve appositionem intellegere liceret, nisi quisque Graecorum subsequeretur. Nam ut hic Germanice wer von den . . . dicimus, ita illic verisimilius mihi videtur esse welcher König oder . . . interpretari. Quis igitur adiectivum est ut his quoque locis: 122, 27 quae iam erunt inter homines discrimina fortunarum? quae

dispar ratio gloriae? quae diversitas dignitatum? quis voti modus? Res per se plana est. 156, 27 quis enim praedicationis finis istud capit ...?

5. De pronomine quisnam.

Interdum simplex pronomen interrogativum Valerio non satisfacit ita ut quisnam scriberet.

quisnam: 47, 1. quaenam (fem. sing.): 121, 11.
quidnam: 6, 29. 146, 7. quodnam: 15, 14.
cuinam: 121, 25. quemnam: 166, 4.
quanam: 2, 22. 4, 2. 15, 27. quasnam: 121, 28.
124, 26.

Interest contemplari, quas voces Graecas Valerius suis verbis vertat:

6, 29 <i>quidnam</i> , inquit, o propheta, me (sic) fiet ...?	τί ποιήσω;
146, 7 <i>sed quidnam</i> in= tremuisti ...?	τί τρέμεις ...;
166, 4 <i>quemnam</i> sibi re= gem ipsi substituant.	ὃν ἂν βούλωνται βασιλέα.
121, 11 <i>quaenam</i> om= nium bestia.	τί ἄρα πάντων ζώων.
47, 1 <i>quisnam</i> eorum ipse Alexander foret.	ποῖος ὑμῶν ἐστὶν ὁ Ἀλέξανδρος;
2, 22 <i>dic ergo, quanam</i> usus peritia adeo veri amicus cluis.	ποῖα οὖν σκέψει χρώμενος.

His locis ποῖος pro τίς adhibitum esse nemo non videbit. Nam in lingua Graeca paulatim τίς adeo reprimitur, ut in lingua neohellenica, quam dicunt, exceptis nonnullis formis vocabulo ποῖος extinguatur.

121, 27 quaerit etiam, quas=
nam in homine partes
honoratiores esse existi=
marent. Laevas esse
responsum est.

ποῖα κρείττονα μέρη.

Hic non solum ποῖος pro τίς, sed etiam pro πότερος adhibetur. Latine quoque quisnam nimirum pro uter usurpatum est. cf. Jannaris §§ 589. 590. Blass 36. 172.

Alia exempla afferre necessarium non est nisi unum 124, 26; legamus cum Birtio: incertum quanam magica arte evanescunt.

6. De pronomibus ecquis et ecquisnam:

	T	A	P	Kuebler	ego
17, 3	ecquid	—	et quid	ecquid	—
20, 16	et quid	—	et quid	et quid	et quid
21, 18	et quem	et quem	et quem	et quem	—
27, 19	ecquid	—	et quid	ecquid	—
32, 17	et quid	quo	et quid	ecquid	et quid
44, 24	—	et quod	ecquid	ecquid	et quid
52, 16	—	et quem	et quem	et quem	—
64, 10	—	ecquid	ecquid	ecquid	—
92, 10	—	—	ecquis	ecquis	—
93, 26	—	—	ecquid	ecquid	—
122, 7	—	et quid	etquid (B)	et quid	—
133, 21	—	ecquis	—	ecquis	—
134, 27	—	et quod	—	ecquid	et quid
139, 7	—	ecquid	ecquid	ecquid	—
148, 14	—	et quod	et quod	ecquid	et quid
152, 12	—	ecquid	ecquid	ecquid	—
162, 21	—	et quid	quid	ecquid	et quid
4, 7	et cuinam	—	—	et cuinam	—
146, 23	—	et cuinam	et cuinam	et cuinam	—

Ad hanc tabulam illustrandam haec dico. Huius pronominis a libris manuscriptis variae formae nobis oblatae sunt: *ecquid*, *et quid*, *et quod*. Veteres grammatici falso docebant *ecquid* ex *en quid* ortum esse. Ab *et quid* potius origo est ducenda. cf. *et enim*, καὶ γάρ. Birt, arch. XV, 76.

Quodsi *et quis* bonis libris est probatum, in textum quoque recipiendum esse Birtius mihi persuasit. Valerium si respicimus, in codicibus modo *ecquid* modo *et quid* legimus. Nos, si potest fieri, optimum quemque codicem sequi debemus, qua in re Kuebler non sibi constat: 44, 24 *et quod* A *ecquid* P; rectius Kuebler A secutus esset, quippe quo *et quid* commendatur; nam *quid* et *quod*, quatenus confusa sint, supra p. 79 ostendi.

Eadem de causa 148, 14 [*metuebatque mater, et quod aetas illa temere consultaret*] *et quid* postulandum est. Certe vero, quod iam Kuebler vidit, Muelleri correctio *nequid* sine necessitate ex Graeco substituta est. Nam vertendum est hoc modo: und die Mutter wartete ängstlich, was . . . cf. ἀγωνίσασα περὶ τῶν ἐαυτῆς τέκνων, μὴ ἐλθῶσιν εἰς μάχην. E verbo ἀγωνιᾶν ipsum *metuere* = in Angst sein declarationem habet. cf. 134, 27.

20, 16 *et quid*, inquit, laboris aut artis genus est, quod tibi ad certamina praeparatur? Certe Graeco textu commotus Kuebler sic distinxit: καὶ ποῖον ἄσκημα ἀσκήσας τοῦτο ἐπιθυμεῖς; tamen non respiciens in Graeca quoque lingua dibilitatum particulam esse: καὶ ποῖον = ποῖον.

Alio loco Valerius ipsum ποῖος transfert in *et quis*: 4, 7 *et cuinam*, inquit, deo; cf. ποίῳ θεῷ; ubi simul *et quis* adiectivum ab eo usurpari elucet. Scribendum igitur censeo *et quid*, inquit, . . .

Nullo loco *et* particulae significatio genuina servata est, velut in Plaut. Stich. 222 *qui cena poscit? ecqui poscit prandio?*

Iam vero *et quid* vel *ecquid* quas habeant significationes, perspiciamus. Primum *ecquid* = *numquid*, quod uno tantum loco occurrit 148, 8.

64, 9 sciscitatum Apollinem mittunt, *ecquid* sibi redintegrare urbem Thebanam fata permetterent.

χρησμόν λαβεῖν, εἰ ὅλως (= überhaupt) ποτέ ἀνακτήσονται Θηβαῖοι.

134, 26 percontans, *et quid* si vitae praedicto adeo urguerer, revectari tamen ad Macedoniam corpus meum dii promitterent. cf. 27, 19. 32, 17.

ἐπηρώτησα λέγων· εἰ πεπλήρωται τὰ τῆς ζωῆς ἔτη, τοῦτο βούλομαι παρ' ὑμῶν μαθεῖν, εἰ ἀνακομισθήσονται εἰς Μακεδονίαν.

92, 10 *ecquis* foret, quae-ritant (= ob vielleicht einer).

αὐτὸν ἐπυνθάνοντο περὶ αὐτοῦ τίς ἂν εἴη.

Ex hac significatione facillime derivari potest *wer*. Quo factum est, ut *ecquid* plane cum *quid* interrogativo confusum sit, quod apparet ex his exemplis: in corpore gloss. lat. inveni haec: *ecquis* = ἄρά τις II, 58, 13; 14. II, 63, 6, = *aliquis* IV, 59, 18. V, 288, 28 saepius.

52, 16 *et quem* enim vulneratum, inquit, vestrum quemve interemptum audiens hoc coniectem. cf. 21, 18.

τί ἔχετε λέγειν; ὅτι τέθνηκέ τις ἐξ ὑμῶν ἐν παρατάξει; τέτρωται δέ τις βαλλόμενος.

17, 3 rimabatur, *ecquid* sibi quisque polliceretur. cf. 139, 7. 162, 21.

τί μοι χάρισι τῷ καθηγητῇ σου;

122, 7 cumque post haec, *et quid* sibi a rege vellent, largitum iri polliceretur; falso Kuebler distinxit *et*, *quid*. O

αἰτήσασθέ με τί θέλετε καὶ δώσω ὑμῖν.

quicquid, quod Cillié (p. 41, 18) praefert sine ulla necessitate.

93, 26 *ecquid*, inquit, hoc est, quod pocula . . . avertisti? cf. *quid est hoc quod*. v. s. p. 34.

44, 23 miraculo est, ait, et *quid vis* barbara adversus huiusmodi muros potuerit obtinere.

πρὸς τί ταῦτα ἐγκολπίζεις.

θαυμάζω πῶς παρελήφθητε ὑπὸ τῶν βαρβάρων.

Ex his exemplis apparet, quam varias locutiones Graecas pronomen *ecquis* amplectatur.

7. De pronomine *uter*.

148, 10 *utrum enim iustius sit, vide, ultionem suis an vero vicem gratiae praestitisse?* 154, 17 *progressae igitur utra sub lege vultis, praeter amnem ad nos venite*. Nihil habeo, quod adnotem.

8. De pronomibus *tot* — *quot*.

73, 28 *quodsi illi non adsunt tales aut tot*. cf. 79, 10. 98, 1; 27 et ubique. 77, 18 *quot enim exercitus milia urbs illa alere possit, haud dubium est*. cf. 148, 22. 156, 6, ubi semper *quot milia* extant verba.

Aliis autem locis *quot* in *quanti* mutatum est: 123, 5 *etenim quanti qualesque meorum etiam proeliis cecidere? quanti vero adepti desiderata?* 154, 23 *mittite sane ad commilitium mihi strenuas quasque equites, quanta s vultis*. cf. Landgraf 429.

Tanti = *tot* nondum invenitur.

Qua ratione lingua paulatim mutetur, optime cognosci potest his exemplis inspectis, quae ostendant transitum illum partim iam perfectum, partim in medio statu versantem,

partim modo nascentem. Valerius, quod ad hanc consuetudinem pertinet, in medio statu versatur; habet enim *quanti pro quot nec tamen tanti pro tot*.

Omnino in cottidiano loquendi usu indeclinabilia odio sunt iam classicis, quae dicuntur, temporibus. Praeterea illud Graecae linguae τοσούτοι — ὅσοι fortasse exemplum fuit. cf. Sittl 119. Prop. I, 5, 10 *at tibi curarum milia quanta dabit*. Stat. silv. IV, 3, 49 *o quanta e pariter manus laborant*. Tert. apol. 50 *multi apud vos ad tolerantiam doloris et mortis hortantur . . . nec tamen tantos inveniunt verba discipulos, quantos Christiani factis docendo*.

Ab hac libertate ac licentia nec scriptores iuris Romani nec scriptores historiae Augustae abhorruerunt: Spart. Hadr. 7. Lampr. Al. Sev. 25. E scriptoribus ecclesiasticis eligo Lact. corp. XIX, 244, 15: *quanta hominum milia*. Porro cf. Ap. Sid. VII, 6, 9 et saepius. Cas. Fel. 49. Ben. Nurs. c. 9, 1 et alias passim. cf. Draeger I², 104. Roensch, semas. 2, 43. Roensch, 336 rh. mus. 37 (1882), 107.

Quot et tot paulatim plane interierunt, at contra *quanti et tanti* in lingua Francogallica adhuc vitam habent: *quant à. quantes fois. tant*. cf. Koerting.

Eodem modo *aliquanti* = *aliquot*: 157, 27 *quare moratus ibidem diebus aliquantis reficiendo scilicet militi*. Tert. adv. Marc. *aliquanti indigni*. Eutr. IV, 27 *aliquanta oppida*. Roensch, 338; semas. 2, 2.

Pronominalia.

1. De *alius* et *alter*.

Adsunt hae formae passim admissae:

<i>alius</i> :	4	<i>aliud</i> :	12	<i>alii</i> :	2	<i>alia</i> :	4
<i>alium</i> :	1	<i>aliam</i> :	2	<i>alios</i> :	7	<i>aliis</i> (dat. et abl.):	11
<i>alio</i> :	8						

<i>alter</i> :	1	<i>alterum</i> :	3	<i>alteros</i> :	1
<i>alterius</i> :	2	<i>alteri</i> :	4		
<i>alterum</i> :	2	<i>alteram</i> :	3		
<i>altero</i> :	1				

Neue-Wagener II³, 530

Videtur genitivus *alius* extare p. 143, 7.

Quod ad usum syntacticum attinet, viri docti docent in lingua posterioris aevi *alius* pro *alter*, vice versa *alter* pro *alius*, *alii* pro *ceteri*, *reliqui* adhiberi. Hdb. 449. Kuehner II, § 119, 10 adn. 16. Draeger I², 104. Reisig III, § 198.

Optimos scriptores Valerius sequitur in his exemplis: 86, 20 enim ego, qui tot proeliis, tot victoriis doctus nihil aliud nisi de incremento vestrae gloriae cogitaverim. 118, 18 nihil ... aliud ... quam. cf. 151, 12.

Alius ... quam, si particula negativa apposita est, inde a Sallustio demum saepe occurrit, perraro tamen eius modi particula non addita. Hdb. 383. Semel Valerius ita scribit: 159, 1 die secuta alio, quam veneramus, itinere repedamus.

Alter ... quam nullo loco extat. 124, 11 nihil aliud ... praeter. 99, 12 si in aliis quoque relevandis tui met memineris ut mortalis. 120, 24 rursus quaerit ex alio. cf. 121, 4. 149, 17 chlamydem etiam purpuream intextamque auro aliaque praeterea. cf. 160, 26. 17, 4 aliisque opes, aliis gratiam dignitatesque amplissimas verbis ... pollicentibus. 23, 2 quippe iam ceteri, qui cursu praeveniant, alius alio casu prolapsi. 144, 12 inter haec et celsa illa atque ad caelum suspicanda palatia interfluere Argyritum flumen et alium Pactolum fluvium mirabatur. cf. Iuv. VII, 94 quis tibi Maecenas, quis nunc erit aut Proculeius aut Fabius? quis Cotta iterum, quis Lentulus alter?

Ab omnibus comprobatum est significare *alius* ein anderer, *alter* der andere sive ein zweiter. Servavit igitur 144, 12 Valerius rectum pronomen, cum Iuvenalis *alter* pro *alius* scribat. Tamen Valerium licentius ambo pronomina permiscuisse satis his exemplis efficitur: 86, 7 spem scilicet et pudorem, quarum alterum praerogativa praeteritae virtutis ostendit, aliud vero importuni metus opinionibus adumbratur. 103, 18 satrapae duo, quorum nomen alteri Besas erat, alius vero dictus Ariobarzanes.

Quoniam utrumque pronomen ita in eodem enuntiato iuxtaponi vidimus, miri nihil habet, si similiter *alius* — *alius* pro *alter* — *alter* nobis obvium fit: 14, 19 o puer, aveo quidem et vultu fruens et moribus tuis, eorumque aliud duco ad similitudinem nostri, aliud vero auctius, quam ut sit ex nostra natura. Haec vero dicendi negligentia ne ab aliis quidem scriptoribus est aliena, vide Plaut. capt. 8 seni huic fuerunt filii nati duo; alium quadrimum puerum servos surpuit. Vitruv. X, 7, 15 duo arietes ... alius ... alium. Sen. nat. quaest. V, 10, 2 alteram partem aeris attrahit, aliam vero impellit. Tac. Ann. IV, 48 igitur hostes incuria eorum comperta duo agmina parant, quorum altero populos invaderentur, alii castra Romana adpugnarent.

Hist. Apoll. c. 7 *alia die vero in civitate sua quaeritur*. c. 51 RB *unum — aliud*. RE *unum — alterum*. Lact. corp. XIX, 278, 18 *quoniam igitur ut dixi philosophia et religio deorum diiuncta sunt longeque discreta, siquidem alii sunt professores sapientiae . . . alii religionis antistites*. Sulp. Sev. I, 11, 15. I, 39, 4. Ap. Sid. VII, 5, 1. Ben. Nurs. 52, 6. cf. Roensch, semas. 2, 2.

Quibus constitutis redeundum est in Valerii libros, quorum memoriam uno loco a Kueblero addubitari videmus: 124, 8 *hique sunt promisce mares atque aliud secus, omnes tamen ad nostratia corpora*, AP, quod hoc modo intellegendum puto: diese sind zugleich männlich und anderen Geschlechts, alle jedoch . . . Noluit Kuebler in hac probabili memoria acquiescere et in *alius sexus* verba mutavit. Attamen scrupulus haeret in hac scriptura, quandoquidem ad locum sanandum duas correctiones facere coactus est, quod non probo nec quisquam probare poterit. Immo vero *aliud secus* recte se habere constat; cf. Plaut. Rud. 106 *filiolam ego unam habui, eam unam perdidit: virile sexus numquam ullum habui*. Ex hoc exemplo, nisi quod *sexus*, non *secus* scriptum est, apparet tamen neutrius generis vocabulum esse. Liv. XXVI, 47, 1 *liberorum capitum virile secus ad decem milia capta* (= freie Menschen männlichen Geschlechts); cf. Drakenborch in adn.: *secus* igitur neutrum et indeclinabile est. Quis est, quin animadvertat pronomen *aliud* rectissime neutri generi respondere? Auson. 26, 2, 8 *secus muliebre*, ubi libri consentiunt. Valerius igitur, etiamsi omnibus ceteris locis *sexus* habet, tamen in hac formula *secus* recte servavisse potest. cf. 152, 23. 153, 4. Hdb. 232. His etiam alia accedunt, quibus Kuebleri mutatio refellitur; nam cum formam, quae apud Valerium nusquam scriptam legimus, eiciat, *secus* dico, aliam infert, quae non minus singularis est *alius*. Nobis igitur id, quod libri habent, offensionem non affert. Denique de ipso loco comme-

morandum est *aliud* pro *alterum* exhiberi, quod nemo mirabitur.¹⁾

Porro id Valerii sermonis proprium est, quod *alii* et *ceteri* (*reliqui*) promiscue usurpantur. Primum exempla congessi, quibus horum pronominalium similitudo approbatur: 91, 27 *id enim etsi parum consultum aliis videtur regem sui ipsum pro se nuntium fieri, tibi tamen istud auxilio nostro proclive est*. 112, 21 *nisi forte aliis addubitantibus timentibusque egomet ipse legationem mei apud Darium facere dubitavi*. Cum his cf. 62, 23 *ad quam fortunam ceteris praestupescentibus prae vi malorum unitibicinum forte consilium subit*.

Plane *alii* cum *ceteri* (*reliqui*) confusa mihi videntur esse his locis: 134, 18 *ego tamen coronis atque alio religioso honore*. 151, 24 *victorias nostras et in Darium bella eximque in alios, in quoscumque militavimus*. 57, 17 *eximque in Phrygiam venit atque illic Hectora Achillemque unaque alios heroas divum honore participat*. cf. 29, 2 *o Pellae proles et Macedonum vel Atheniensium Corinthique progenies ceterarumque Graeciae gentium nomina*.

1) Liceat obiter perstringere locum Apulei, quem Helm falso correxit: met. III, 20 *tum quidem mihi iam fatigato de propria liberalitate totis puerile obtulit corollarium iamque luminibus nostris vigilia marcidis infusus sopor etiam in alium diem* (sic codd.) *nos attinuit*. Correxerat cum Scioppio Helm *alium* in *altum*. Tamen vereor, ne hic sit germanismus, quem dicimus. Nam nullo loco *altus* hac significatione utitur, cf. Naegelsbach 279. Ea vero exempla, quae in thesauro adscripta sunt, nihil ad rem efficiunt, magni contra momenti mihi videntur esse ea, quae s. v. *alius* ibidem I, 1627 colliguntur: Plaut. Aul. 531 *spes prorogatur militi in alium diem*. Poen. 500 *res serias omnis extollo ex hoc die in alium diem*. Plin. ep. III, 5, 11 *post solem plerumque frigida lavabatur, deinde gustabat dormiebatque minimum; mox quasi alio die studebat in cenae tempus*. Script. hist. Aug. (Spart. Hadr.) 17, 7. cf. Mueller, Neue Jahrbücher (1890), 713. Itaque hoc Apulei loco id, quod traditur, est retinendum.

Versa vice ceteri pro alii legimus 123, 9 haec denique una vivendi lex est, velle sibi unum quemque, quod penes alterum videat, ut habeat ipse quoque, quod mox transmittat ad ceteros. Qua de causa non assentior Cillié, qui alios mavult scribere adnotans exemplum 122, 13.

Pristinis temporibus hic usus frequens non est. cf. Draeger I², 104. Ter. Phorm. 1020 quam ob rem te oro, ut alia facta tua sunt, aequo animo hoc feras. Cicero haec evitat. Verg. Aen. III, 211 insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno harpyiaeque colunt aliae. cf. v. 321. Liv. I, 7 sacra diis aliis Albano ritu, Graeco Herculi. Tac. ann. I, 30 desolatus aliorum discessionem. De scriptoribus posterioribus a viris doctis adhuc nihil adnotatum video.

Ut alius pro alter posuit Valerius, sic etiam alter pro alius. Regulas grammaticas secutus est in his exemplis: 95, 16 rex vero natatu quam valentissimo emensus periculum alterius ripae iam potiebatur. 29, 27 peritia quippe veteris usus rudis manus audacia dirigenda est: quorum alterum vos, alterum iuventus existimatur. 30, 8 ut iunioribus manibus consilium vos fiat. Alterum quippe alterius egere quis dubitet? cf. 132, 18.

Vulgaris tamen sermonis propria est haec negligentia; cf. Weise, 68: 13, 20 alteri ... illius. cf. 20, 5 hac atque aliter. 12, 18 altero ... laevo. cf. alter ... alius: 86, 7. 103, 19. 157, 21 et duas stelas, id est titulos sui quosdam ibidem dereliquit, quorum unus ex auro, alter vero argenteus habebatur. cf. Cor. I, 4, 6 unus adversus alterum. Tamen iam dicit Hor. ep. II, 1, 74 si versus paullo concinnior unus et alter. Apud posteriores ubique similia occurrunt. O (Cillié 39, 16): dum unus nostrum occumberet, alter fieret in regno successor?

Maximi autem momenti figura unus—alter est, quia ex hac francogallicum illud l'un—l'autre processit. cf. Thielmann, arch. VIII, 359.

Alter aequiperatur pronomini alius his locis: 3, 22 abiecta me velit in alteram transiugari. cf. 23, 25 et ego cum matrem aliis regalibus nuptiis coniugabo. 24, 5 potiare, inquit, o rex, Cleopatrae, potiare, e qua tibi spero privatos filios atque incommunicatos¹⁾ alteri proventuros. 39, 19 alteri cuidam arae procul exta, quae praeripuerat, superponit. cf. gr. ἐπὶ τινος ἑτέρου βωμοῦ.

Pauca denique, quae ad textum pertinent, adnecto: 74, 2 orationis plusculum in curiam detulerimus aut compta satis atque (aliis) ornatiores verba. Sic Cillié ex O supplevit (p. 26 adn.), recte. 18, 17 id tamen scriptum cum suspicasset Aristoteles, altius (T) in hunc modum Alexandro refert. Kuebler lectionem P aliud in notis adscribere omisit. Alitius vero, quod coniecit, incertissimum adverbium neque usquam observatum est. cf. thes. l. l. s. v. ales. Alternis Ausfeld commendat.

Simili modo Kuebler 124, 26 cum manuscriptis scribens eque in conspectu mirum substantivum Valerio attribuit. cf. 125, 7 de conspectu nostro, ubi eadem res tractatur.

Tamen totus locus adhuc emendatione caret. Iam ad aliud pronominale properandum est.

2. De uterque.

uterque: 25, 7. 88, 4. 95, 14. utrique (dat. sing.): 13, 23.
utriusque: 18, 28. 82, 26. 148, 13. 153, 23.
utrumque: 112, 1. 144, 14. 158, 18. utramque: 91, 9.
utroque: 82, 4. 117, 19. utraque: 18, 16.
Neue-Wagener II³, 541.

Primum textus uno loco in melius, si fieri potest, restituendus est: 95, 14 uterque igitur cernuantes in

1) Georges in glossario latino ad incommunicatus hunc locum affert et sic declarat: gemeinsam gezeugt mit ..., quod certe vitiosum est, cum hic locus non nisi hanc interpretationem admittat: nicht gemeinsam gezeugt.

profundum fluminis ruunt. Sed enim equum agmen violenti gurgitis pessum tractum averterat; rex vero natatu quam valentissimo . . . alterius ripae iam potiebatur. Sic P, quod optime habet, praesertim si conferimus 25,7 quid enim uterque commervimus a patre et marito? Nam hic eodem modo uterque cum plurali coniungi omnium codicum auctoritate comprobatur. Adde Caes. bell. civ. III, 30,3 eodemque die uterque eorum ex castris stativis a flumine Apso exercitum educunt. Kuebler vero Muellero adstipulatur utrique corrigens. Haec forma ut iam Ciceroni in promptu est, ita non est a vulgari sermone aliena eamque licentiam omnes sibi concedebant, quod, si duae partes inter se opponuntur, pluralis utrique suum habet locum, siquidem ex utraque parte complures homines stant. Cic. ad fam. XII, 13,4 Dolabellam ut Tarsenses, pessimi socii, ita Laudiceni multo amentiores ultro arcessierunt, ex quibus utrisque civitatibus . . . speciem exercitus effecit. [cf. Ben. Nurs. 48, 5]. Civitas semper e compluribus hominibus constat.

Quodsi verba uterque cernuantes iuxtaposita scrupulum iniciunt, tamen reputandum est constructionem κατὰ σύνθεσιν etiam tum adhiberi posse, si pro forma verbi copula tantum adest cum adiectivo coniuncta, et ita quidem ut copula etiam omitti possit. Tac. hist. II, 97 perinde legati provinciaeque cunctabantur, Hordeonius Flaccus suspectis iam Batavis anxius proprio bello, Vettius Bolanus numquam satis quieta Britannia et uterque ambigui. Et cf. Horatianum illud, quod est in itinere Brundisino v. 28 missi magnis de rebus uterque legati.

Igitur persuasissimum mihi est Valerium uterque cernuantes . . . ruunt scripsisse, praesertim cum nusquam plurali forma pronominis uterque usus sit; quin etiam cum pluralibus tantum singularis a Valerio construitur: 18,14 litteras tuas Aristoteli, quas super Alexandro feceras, intimavimus, quidve ad haec ille responderit, praesto est

tibi. Igitur ex utraque collige, quid facto opus arbitrere. cf. 62,20 invehitur Alexander Thebas eamque diripere . . . festinat. Ceterum Valerius regulas grammaticas sequitur.

3. De omnis, totus, universus, cunctus.

Omnis vocabulum creberrimum est; nummeravi ca 208 locos. Primum de hoc adiectivo iuxta cetera pronomina collocando agam. 37,1 omnem illam de farina lineam. cf. 54,2. 82,28. 126,29 illae omnes Persicae regiones. 59,28 quae circa occupatus omnibus hisce deficitur, quae ad alimoniam requiruntur. 114,30 vos vero hisce esse omnibus adfluentes, quae sint ad beatitudinem necessaria. 89,9 quin magis omnia haec ferro et vindicta persecuturus sum. 90,14 haec omnia in id Darium excitabant. 72,6 eosne omnes, quorum. 102,28 eas omnes ac tales. 161,22 namque et arbores scalptae et myrti quaedam ramosae ibidem notabantur, omnes istae de auro.

Iam obiter tantum haec exempla inspicienti apparebit certam regulam neque constitui posse, neque in his quidem exemplis: 106,26 reliqua vero omnis moneta, quae cuique est. 167,16 is ubi functus fuerit sacerdotio, omni reliquo munere vel inquietudine sit solutus. cf. 14,17.

Quod attinet ad significationem, adnoto haec: ante omnia = vorzüglich (98,16), qui usus demum inde a Livio observatur. In Valerii libris utpote ex Graeca lingua translatis graecismos insidere non miramur: 84,1 armandum Bactra, Indos etiam et Semiramidos regna censebat, omnesque centum et octoginta gentes, quas sibi subditas sciret, ad commilitium exercitare. Omnes = οἱ πάντες.

Si cum immenso numero locorum, quibus extat omnis, 11 tantum formas vocabuli totus comparamus, apparet, quantopere Valerius ab usu linguae Romanicae absit; apud eum numerus totus singularis principatum tenet, quamquam toti pro omnes scribi iam diu coeptum erat: cf. Min. Fel.

21, 12 et passim. Avienus utramque vocem eodem fere modo usurpat. Sid. Ap. III, 2, 2. Mus. rh. 37, 107. Roensch, semas. 2, 55. cf. in lingua Francogallica *tout*. cf. Koerting.

Semel tantum a Valerio pluralis adhibetur genuina significatione servata: 72, 21 *his vero quiescentibus aut facessentibus vel ignavissimam bestiam totis gregibus perniciosam satis atque infestam esse consuesse*.

Memorandum tamen est, idque possit ad eum pertinere, qui de scriptoris patria coniecturas movet, in lingua Italica usque ad hunc diem servari ogni < onni < onne < omne. Sed ex una hac observatiuncula quis de Valerii patria certum aliquid concludere audebit?

Assero nonnullas quaestiones ad *totus*, *universus*, *cunctus* pertinentes. Plane tres illae voces confusae sunt: 131, 15 *totius Indiae*. 80, 24 *Graeciae universae*. cf. 166, 13. 50, 23 *Persidos cunctae*. Porro legitur compluries *mundi totius*, velut 11, 24. 40, 18; 21; 26. 43, 9. *mundi universi*: 154, 7. *orbis totius*: 50, 24. *orbis universi*: 128, 2. 137, 14. 149, 7. 35, 7 *iubet igitur omnes*, quique per ambitum usque ad lapidem tricesimum coluissent, *universos eodem commigrare*. Hic pleonasmus est proprius ille priscae latinitatis et Frontonis, qui prisca adamabat. cf. Hdb. 480.

81, 10 *etenim si quid eorum fortuna in praesentibus vacillaret, cunctae quoque priscarum memoriae gloriarum una sibi periturae viderentur*. Bene habet hic locus quem hoc modo converto: denn wenn ihr Glück auch nur ein wenig unter den jetzigen Verhältnissen ins Schwanken geriete, schiene ihm auch zu befürchten, dass alle Gedanken an die früheren Ruhmestaten auf einmal vergingen. Rarissimus est pluralis *memoriae*, adest tamen: Aug. conf. 4, 8 *et veniendo et praetereundo inserebant mihi species alias et alias memorias*. Ceterum apud Valerium pluralis *memoriae* plurali *gloriarum* attractus est.

Haec protuli, quia Ausfeld audacius verba tradita mutavit in *cuncta quoque priscarum memoria gloriarum*

una sibi periret. Requiescendum tamen nobis est in ea lectione, quae omnibus codicibus comprobatur.

4. De reliquis.

Iam vero de *reliquis* paucissima sunt, quae disseram: 126, 24 *rursusque exim ad horam diei quartam reliquum spatii transmittabamus*. Eiusmodi exempla inde a Livio inveterata sunt. cf. II, 64, 11. *reliquum noctis*. III, 72, 7.

120, 14 *videtque homines reliqua nudos, sed amictu simplici superiectos*. Accusativus neutrius generis cum alio adiectivo coniunctus apud Ciceronem et Caesarem nusquam occurrit. Sallustii demum verba in hist. IV, 70 *cetera egregius comparari possunt*. Commod. instruct. I, 9, 2 *reliqua nudus incedito*.

Hanc rem ne veteres quidem viri grammatici observaverunt propter parvum exemplorum numerum. cf. arch. II, 95. Adde Mart. Cap. 197, 3 *reliqua variis illitum diversitatibus*.

Alio loco in *reliquis* Valerius dicit: 115, 9 *illud vero ridiculum, ut cum te homunculis praeferas, tum diis quoque potiore esse pronunties, quod ni adesset litteris tuis, in reliquis fiducia fortitudinis dici posset*. Alibi denique: 116, 24 *incessere ceteroquin nudos armorum*.

5. De unus et solus.

Primum de forma quaero. 136, 8 *quod editum iubet uno nos deo sacris obsequi*. *Uno deo* ablativus esse non potest. Ex eiusdem paginae linea 24 *te probo, quod ad communionem nos sacri et obsequium voces Ammonis dei concludendum est Valerium intellegi voluisse: oraculum nos iubet te sacris obsequi mecum eidem deo (sc. Ammoni)*. *Uno* igitur sine ulla dubitatione dativus est. Nam vocabulum *unus* per se neminem offendet, qui contulerit 120, 23

exque eo sibi esse unam domum viventi pariter et mortuo ubi unam significat unam eandemque. cf. 111, 21. 150, 5. Dativus uni adest 62, 24. Neue-Wagener II³, 518 dativum uno rarissimum et incertissimum esse ostendit. cf. Roensch 277. Varro r. r. I, 18, 6 uno operario. cf. etiam 74, 14 illo T pro illi.

Iam vero de usu syntactico. Unus pronomen indefinitum apud Ciceronem semel occurrit: de or. I, 29, 132 id enim est maxime vitandum et de hoc uno minime est facile praecipere non mihi modo, qui sicut unus pater familias his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio. Plaut. Pseud. 948 ibi una aderit mulier lepida. Arnob. II, 18 ex adsidua reprehensione et concinnavit sententias artium et ad unum exitum temporibus plurimis commendatas perduxit. Roensch, semas. 2, 56.

Plurimis locis Valerii hoc vocabulum eodem quo apud optimos scriptores modo usurpatur 112, 7 unum admoneam, quod adtestemini. 100, 4 id modo unum lucri habere: genetivus lucri non ex unum pendet, verum etiam ex id; unum ad praedicatum habere referendum est: diesen Gewinn als den einzigen. 111, 21 unus mihi idemque est sermo. 120, 23 esse unam domum viventi pariter et mortuo. 85, 13 eodem momento etiam epistolam Philippo legendam dat. Cumque uno in tempore. Unus = idem.

Genetivum partitivum pro ex cum ablativo praeter priscos scriptores nonnullos poetas velut Vergilium Horatium alios, rarissime Ciceronem et Caesarem, saepius posteriores scripsisse notissimum est, ut exempla congerere supersedeam. Hdb. 238.

Iam ad id, quod summi momenti est, progredior: ad sunt enim loci, quibus unus vix a pronominis indefiniti significatione deflectit, in quibus enumerandis contextum Graecum, ubicumque fieri potest, comparabo, ut quod verbum Valerius transtulerit, facilius cognoscas:

87, 13 coepto conflictu ferventique re bellica unus ex Persis armis Macedonicis indutus (= quidam).

94, 9 unus quippe ex convivantibus, cui vocabulum Pasargēs erat. 49, 17.

94, 20 unum e Persis. 33, 8.

133, 23 adhibito igitur uno ex Indis, qui interpretes... foret.

137, 18 unum e pictoribus peritissimis.

150, 10 unus ergo tandem ex his: have, inquit.

162, 22 unus igitur e praesentibus magno cum gemitu... inquit.

Hic Pseudocallisthenes de compluribus Chaldaeis loquitur, qui deinceps interpretationes portentis proferunt. Itaque antea ὁ μὲν εἰς legimus.

99, 16 enimvero tunc unus adsistentium Parmenion in eam sententiam vadit.

62, 24 uni tibicinum.

cf. 20, 7 ex cursu quidam rem... nuntiat.

27, 15 enimvero interea Pausanias quidam nomine.

50, 26 adde nunc illud, misisse te mihi habenam unam vel pilam.

Καὶ τις τῶν Περσῶν.

Πασαργῆς τις.

Πέρσῃν (sc. τινά).

Καὶ προκαλοῦμαι ἐκ τῶν συνακολουθησάντων μου Ἰνδῶν, ἵνα ἐρμηνείας τύχῃ παρ' αὐτῶν (sc. τινάς).

ἓνα τῶν ἐαυτῆς φωνήσασα Ἑλλήνα ζωγράφον ὄντα.

ἓνα δὲ λέγοντα αὐτῷ.

παρεγένετο ὁ ἕτερος Χαλδαῖος πρὸς Ἀλέξανδρον, καὶ ἰδὼν τὴν διάθεσιν τοῦ παιδίου ἀνεβόησε μεγαλῶς δακρύων.

εἶπεν εἰς τῶν στρατηγῶν Παρμενίων ὀνόματι.

τις Θηβαῖος τῆς ἀνλομελῶδίας ἔμπειρος.

δραμῶν δὲ τις ἱπποφόρου ἀπήγγειλε τῷ βασιλεῖ.

ἦν δὲ τις ἐκεῖ Πανσανίας ὄνομα.

ἀλλὰ καὶ σκῦτος καὶ σφαῖραν καὶ κιβώτιον χρυσίον ἐξέπεμψάς μοι (sc. τι).

Iam vero ut summam faciamus ex eis, quae collegimus, haec statuimus. Cum plerumque *unus* vel cum *ex* vel cum genetivo construatur, in uno exemplo id quoque neglectum est: 50, 27, ubi pro articulo fere indefinito est adhibitum.

Omnibus his locis *unus* nequaquam servavit suam significationem. Compluries ei respondet *τις*, compluries in Graecis verbis omnino non expressum est, compluries *εἷς* vertitur. His autem locis in Graeco quoque contextu *εἷς* iam debilitatum erat neque multum differebat ab indefinito *τις*.

Interdum iam optimis temporibus *εἷς* pro *τις* ponitur: Herod. 4, 3 *εἷς αὐτῶν ἔλεξε τάδε*. Thuc. IV, 57, 2. cf. Jannaris § 622 sq.: in post classical diction of antiquity this indefinite numeral *εἷς*, which is treated as a proclitic, met with ever increasing popularity owing to its advantage over *τις* of having a separate form for each gender (*εἷς*, *ἓν*, *μία*) and ultimately established itself in popular speech as a kind of indefinite article *a*, *an*; it still remains so in Neohellenic period. Polyb. 90 *νομαῖς τῶν ἐνδοξοτάτων εἷς*. Aelian. hist. X, 18 *ἡράσθη αὐτοῦ νύμφη μία*. In Novo Testamento: Math. 26, 69 *καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μία παιδίσκη λέγουσα*. Apoc. 7, 13 *καὶ ἀπεκρίθη εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων λέγων μοι*. cf. Blass 140.

Quodsi iam in Graeco contextu pronomina perturbata sunt, mirum non est, quod Valerius vertendo in hunc incessit abusum. Attamen simul ex iis locis, quibus Graeca verba pronominalem vocem omnino non expresserunt, *unus* iam ipsam apparet appropinquatam esse articuli indefiniti significationi.

Quae quamquam recte observata esse arbitror, tamen apud Valerium locutio *aliquis unus* nondum invenitur, e qua linguae Francogallicae illud *aucun* originem cepit. Kvičala 103.

Quoniam de *unus* vocabulo disserui, nunc ad *solus* progrediar, ut demonstrarem, quomodo apud Valerium a voce

unus differat. Contextus Graecus paucis admodum eis locis, quibus cum Latino consentit, *μόνος* habet:

17, 20 <i>eo admordebatur solo,</i> <i>quod.</i>	44, 23 <i>unum tamen . . .</i> <i>miraculo est. cf. 97, 9.</i>
114, 16 <i>solo illo naturae suae</i> <i>fretae impetu.</i>	102, 9 <i>una tantum pro-</i> <i>ventuum suorum adro-</i> <i>gantia delectatur.</i>
52, 24 <i>latuitne te solum,</i> <i>Alexander, Darii nomen.</i>	80, 16 <i>qui unus verae utili-</i> <i>tatis . . . tenax ea vobis</i> <i>. . . suaserit. 9, 18.</i>

Eiusmodi exempla intellegimus, si reputamus iam classicis temporibus *unus solus* iuxtaposita esse. Ceterum *solus* = *allein* 112, 5; 8; 9; 11. 121, 13 et *unus* = *ein einziger, einer* 92, 4. 148, 1. 159, 13.

Semel collocatio *ille solus*, unde postea *le seul* originem cepit, 76, 25 invenitur, ubi tamen plena utriusque pronominis vis est servata.

Iam ad exitum perduximus quaestionem, quam de pronominibus instituimus.

Tamen priusquam huic operi imponimus finem, unum etiam locum in pristinam integritatem restituere conamur: 11, 19 *cognoscit iam omnem mundum vim suam in summo culmine conversionis lene librasse*. Sic recte Kuebler pro *liberasse* T (= er erkennt, wie nun die ganze Welt am höchsten Punkt ihres Umlaufs ihre wuchtige Masse leicht abgewogen hat, id est: und nun im Gleichgewicht hält.) Nihil est, quod pro *lene* librorum cum Ausfeld *bene* vel *plene* scribamus. Nam adest adverbium *lene* Ov. fast. II, 704 *lene sonantis aquae*, item Avien. descr. orb. 857 et alias. Praeterea *lene* contrarium est substantivo *vis*, quo vix melius excogitari possit. Denique in *lene librasse* sollemnis illa sententiarum clausula conspicitur, quae ex cretico constat et trochaeo. Quis eam pessumdabit?



Index locorum apud Valerium obviorum,
de quibus iudicium tulimus:

Val. pag.	pag.	Val. pag.	pag.	Val. pag.	pag.
3, 19	14	39, 12	51	112, 27	72
6, 29	17	44, 24	84	117, 19	54
8, 28	25	45, 15	78	122, 7	85
11, 9	62	46, 28	26	122, 19	79
11, 19	101	47, 27	13	123, 9	92
14, 5	28	52, 19	30	124, 8	90
15, 14	27	56, 12	79	124, 26	93
15, 21	48	59, 24	27	127, 24	25
17, 9	48	61, 5	17	128, 13	66
17, 17	67	61, 16	61	133, 28	70
18, 17	93	72, 4	81	134, 8	23
19, 16	23	74, 2	93	134, 27	84
19, 28	45	74, 14	45	136, 8	97
20, 16	84	74, 20	54	146, 6	81
21, 8	54	76, 26	18	148, 14	84
25, 20	18	79, 20	17	153, 10	68
26, 24	27	80, 4	80	153, 22	80
31, 26	30	81, 10	96	155, 7	68
32, 17	83	88, 31	73	162, 21	83
32, 20	34	92, 25	55	162, 27	68
36, 24	25	92, 28	12	Apul. met. III, 20	91
37, 17	25	95, 14	93		adn.
38, 28	25	99, 2	18		
39, 11	77	109, 8	32		

Vita.

Henricus Ludovicus Carolus Stengel Bleicherodae Thuringiae die XXI mensis Octobris MDCCCLXXXIV Roberto patre, matre Hedvigia e gente Braun natus sum; pater iam pridem morte mihi ereptus est. Fidem profiteor evangelicam; civis Borussus sum. Elementis litterarum in ludo Greizensi Rutheniae imbutus ibidem in gymnasium receptus sum anno MDCCCXCIV. Examine, quod dicitur, maturitatis superato vere anni h. s. III. Ienam me contuli, ut antiquarum et germanicarum litterarum studiis me dederem. Simul stipendia feci. Autumno anno h. s. IV. Berolinum migravi, ubi examine superato magister palastrarum factus sum. Vere anni VI. Marpurgum Cattorum adii, cuius almae sedis doctrinae disciplina usus sum usque ad hunc diem. Examen rigorosum Marpurgi die XI. mensis Novembris a. MCMVIII subii.

Docuerunt me professores clarissimi Ienenses: Eucken, Hirzel, Michels, Schlösser. Berolinenses: Diels, Geiger, Helm, Herrmann, Heusler, Imelmann, Kekulé de Stradonitz, Lasson, Paulsen (†), Roethe, E. Schmidt, M. Schmidt, Thomas, Vahlen, Wentzel, de Wilamowitz-Moellendorf, Woelfflin. Marpurgenses: Birt, Cohen, Elster, Jenner, Kalbfleisch, Maass, Menzer, Mirbt, Natorp, Rade, Schücking, de Sybel, Thiele, Thumb, Vogt, Wrede. — Cum per tria semestria proseminario Berolinensi de Wilamowitzio directore, per unum Marpurgensi Maassio directore interfuissem, benigne professores doctissimi Birt, Maass, Kalbfleisch ipsius seminarii philologi aditum mihi patefecerunt; cuius hieme anni VI. et aestate anni VII. sodalis eram. Proseminarii germanici membrum eram ordinarium Roetho, Elstero, Vogtio, Wredeo permittentibus. Exercitationibus seminarii germanici ut interesssem membrum ordinarium Vogt, vir doctissimus, benignissime concessit. Praeterea exercitationibus suis me admiserunt Cohen, Kekulé de Stradonitz, Natorp, Thiele, Thumb.

Quibus viris doctissimis omnibus gratias ago semperque habebo maximas, praeter ceteros autem Theodoro Birt, qui hoc ad opusculum conficiendum viam indicaverit neque umquam tractantem opera et consilio me adiuvare destiterit.



